

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Rok obhajoby: 2014

Anna Hájková

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Katedra politologie a sociologie

Studijní obor: Právo a právní věda

**My a Oni v perspektivě společnosti a
práva**

Autorka diplomové práce: Anna Hájková

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Jan Kosek, Ph.D.

Rok obhajoby: 2014

Čestné prohlášení

„Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu“.

V Praze dne 29. prosince 2013

.....
podpis

Poděkování

Děkuji JUDr. Janu Koskovi, Ph.D. za mimořádně vstřícný přístup, odborný dohled a cenné rady a připomínky, které mi při vypracovávání této diplomové práce poskytl.

Děkuji také své rodině. Za to, že tu pro mne vždy byli a ve všem mě podporovali.

Obsah:

Obsah:	1
Úvod.....	3
1. Vymezení klíčových pojmů	5
1.1 Definice menšiny, národnosti	5
1.2 Kulturní konflikt	7
1.3 Faktory ovlivňující komunikaci, bariéry porozumění	9
1.3.1 Hodnoty	10
1.3.2 Předpojatost a předsudky	11
1.3.3 Vnímání (percepce).....	14
1.3.4 Komunikační styl.....	15
1.4 Sociální exkluze, kultura chudoby.....	16
1.4.1 Kultura chudoby	16
1.4.2 Sociální vyloučení.....	17
1.5 Inkluzivní společnost	22
1.6 Rasismus a underachievement thesis	23
2. Romové.....	25
2.1 Historie přítomnosti v České republice	25
2.2 Kulturní a hodnotová specifika.....	26
2.3 Vzdělávání	30
2.4 Autority a aktivisté vystupující za skupinu.....	33
2.5 Vztah k institucím a právu	35
2.6 Kriminalita	38
2.7 Romové v cizině	41
2.8 Přijímání majoritní společností	43
3. Vietnamci v ČR	46
3.1 Historie přítomnosti v České republice	46
3.2 Kulturní a hodnotová specifika.....	49
3.3 Vzdělávání	52
3.4 Autority a aktivisté vystupující za skupinu.....	54
3.5 Vztah k institucím a právu	55
3.6 Kriminalita.....	56
3.7 Vietnamci v cizině	58
3.8 Přijímání majoritní společností	60
4. Právo ve vztahu k menšinám, kulturnímu konfliktu a sociální inkluzi	62
4.1 Vybrané právní předpisy a judikáty týkající se Romů.....	62
4.1.1 Zákon o potulných cikánech	62
4.1.2 Romský holocaust.....	64
4.1.3 Zákon o trvalém usídlení kočujících osob	65
4.1.4 Další vývoj	66
4.1.5 Případ D. H. a ostatní proti České republice.....	67
4.2 Vybrané právní předpisy týkající se Vietnamců.....	68
4.2.1 Vietnamská menšina?	68
4.2.2 Migrační politika České republiky	69
4.2.3 Zprostředkovatelské agentury	72
4.3 Perspektivy řešení kulturních konfliktů z pohledu práva	74

4.4 Opatření směřující k sociální inkluzi	77
Závěr	82
Použitá literatura	85
Monografická literatura a články	85
Elektronické zdroje	87
Právní předpisy	89
Judikatura.....	90
Abstrakt.....	91
Abstract- We and They in the perspective of society and law.....	92

Úvod

Napsat diplomovou práci na téma My a Oni v perspektivě společnosti a práva jsem se rozhodla zejména proto, že se dlouhodobě zajímám o problematiku menšin v České republice. Zajímá mě vztah práva a společnosti, zejména pak role práva v řešení této problematiky. Vedle Právnické fakulty studuji prvním rokem magisterské studium Sociologie na Fakultě sociálních věd UK a v této práci mám možnost obohatit právní pohled na tato témata o sociologickou a sociálně-psychologickou perspektivu.

V posledních letech jsme byli svědky vzrůstajícího extremismu projevujícího se například nepokojí na Šluknovsku v roce 2011 či v letošním roce v Českých Budějovicích. V médiích narážíme na stereotypní obrazy menšin, u některých spojené s jejich kriminalizací a patologizací. Byť v naší zemi otevřený rasismus přizná málokdo, s tím latentním se lze setkat na každém kroku. Zvážíme-li historický vývoj minulého století, včetně jeho nejčernějších kapitol představovaných holocaustem, jen těžko můžeme podobnou situaci sledovat s klidem a s rukama v klíně. Nehledě na to, že je-li člověk netolerantní, není zvyklý komunikovat a neusiluje o porozumění druhým, v tomto případě nejen příslušníkům jiných kultur, tyto vzorce se promítnou i do jeho sociálních interakcí v rámci soužití s ostatními příslušníky majority. Soužití některých menšin s majoritou se jeví jako více problematické. Tyto konfliktní situace zůstávají často bez adekvátního řešení, což celý stav ještě zhoršuje. I přesto, že zde už od začátku 20. století existuje snaha o nalezení vhodných řešení, byť až do porevolučního období poměrně nešťastných, snahy státu do určité míry selhávají a dosud se nepodařilo příslušníky některých menšin uspokojivě integrovat. Jiné se naopak integrují poměrně bezproblémovým způsobem. Zajímalo mne, zda je to způsobeno chováním příslušníků menšin, a jak velký vliv má na tuto situaci chování příslušníků majority, do jisté míry ovlivněných nejen oním skrytým rasismem, ale patrně i pocitem, že stát menšiny nezaslouženě pozitivně diskriminuje a majoritě podobnou pomocnou ruku nepodává.

Romy a Vietnamce jsem si vybrala proto, že podle mého názoru existují v České republice velké rozdíly ve vnímání a přijímání těchto dvou menšin. Romové a Vietnamci mají odlišný historický vývoj, každá menšina vykazuje kulturní a hodnotová specifika a liší se také způsobem života. Některá z těchto specifík mohou být více kompatibilní s našimi hodnotami, tedy s hodnotovým systémem majority, a to by mohlo

vést k pozitivnějšímu přijímání jedné této menšiny (Vietnamců). Na tuto hypotézu se v této práci zaměřím.

Cílem této práce je popsat výše uvedená kulturní a hodnotová specifika Romů a Vietnamců. Dále předložit přehled faktorů, které mají vliv na soužití majority a minorit, ať už založených na právní úpravě, sociálně- psychologických či sociologických fenoménech. Dále se snaží odpovědět na otázky, čím jsou rozdíly v soužití s majoritou mezi těmito dvěma skupinami způsobeny, zda je to tak i jinde ve světě. Zajímat mě bude i to, na čem závisí, zda skupina bude pozitivně či negativně přijímána a co se případně může jedna menšina od druhé naučit. Klíčovou otázkou bude role práva v řešení této problematiky, respektive jak právo může řešit situaci těchto menšin, a zda je žádoucí a reálné vztahy majority a minorit právně regulovat.

K vypracování této práce jsem zvolila analytickou a syntetickou metodu, zejména co se týče syntézy právních a sociologických poznatků. Byť se specificky právní úpravou a rolí práva zabývá čtvrtá kapitola, právo se, stejně jako sociologie, prolíná celou prací a přinejmenším v jeho pojetí jako obecného normativního systému je obsaženo v každé kapitole. Na základě předložených faktů se pak induktivní metodou pokusím z předložených poznatků vyvodit obecně platné závěry.

Práce je členěna do čtyř kapitol. První se zabývá klíčovými pojmy, které jsou důležité pro pochopení soužití menšin a majority. Ve druhé se věnuji romské minoritě a historii její přítomnosti na území současné České republiky, dále jejím kulturním a hodnotovým specifickým, vzdělávání, autoritám a aktivistům vystupujícím za skupinu, vztahu skupiny k institucím a právu, kriminalitě, poté Romům v cizině a na závěr této kapitoly přijímání menšiny majoritou. Ve třetí kapitole se pak budu zabývat stejnými tématy, ale soustředím se na vietnamskou menšinu. V poslední kapitole pak uvedu, jaká je role práva ve vztahu k menšinám, k řešení kulturního konfliktu a řešení sociální exkluze.

1. Vymezení klíčových pojmů

V této diplomové práci budu používat řadu termínů, jejichž význam je nejprve třeba upřesnit. První kapitola je tedy věnována vymezení klíčových pojmů, se kterými se bude čtenář setkávat v kapitolách dalších. Nejprve bude definován pojem menšiny, dále vysvětlen koncept kulturního konfliktu podle den Hollandera, poté se budu věnovat faktorům ovlivňujícím komunikaci a bariérám porozumění, následně sociální exkluzi a kultuře chudoby. Další část této kapitoly se zaměří na inkluzivní společnost, poté se ještě krátce dotknu tématu rasismu a tzv. *underachievement thesis*.

1.1 Definice menšiny, národnosti

Definovat pojem menšina je značně obtížné, podobně jako vymezení pojmu národ. Ze sociologického hlediska lze menšinu definovat jako skupinu s menším počtem členů, než má v téže společnosti skupina většinová. Existují ale i jiné operacionalizace pojmu menšina, které zdůrazňují jiný než kvantitativní rozměr a které říkají, že příslušníci menšiny jsou na základě své příslušnosti k ní znevýhodněni v přístupu k moci nebo dalším zdrojům, i když mohou mít početní převahu. V dalším pojetí jde o skupinu, která je ve společnosti znevýhodněna na základě přiřazených znaků (barva pleti, národnost, náboženské vyznání), jež jsou považovány ze strany příslušníků většiny za méně hodnotné.

Právní vymezení tohoto pojmu postrádá mezinárodně-právně závaznou definici. Jednotlivé státy a regiony používají často diametrálně odlišná vymezení, jednotná definice neexistuje ani v rámci EU. Jednou z příčin může být i značný politický rozměr toho, jak budou menšiny definovány, a s tím související obavy ze separatismu, násilností, nároků státu, ze kterého menšina „pochází“ apod.. Tradičně bychom mohli hovořit o menšinách náboženských, rasových (či etnických) a národnostních (či s tím související jazykovou příslušností).¹ Pod pojem menšiny někteří autoři řadí i skupiny s odlišnou sexuální orientací apod..

¹ PETRÁŠ, René. *Cizinci ve vlastní zemi: dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2012, 255 s. ISBN 978-80-87284-32-2, s. 13-15.

V této práci bohužel není prostor pro představení definic menšin v mezinárodním právu. Zaměříme se tedy proto pouze na definici dle současného českého práva. Listina základních práv a svobod rozlišuje etnické a národnostní menšiny, ale dále je nedefinuje. Článek 24 říká, že příslušnost k národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu. Článek 3 obsahuje zákaz diskriminace, který se vztahuje i na příslušnost k národnostní nebo etnické menšině. Článek 3 ve 2. odstavci stanoví právo každého se o své národnosti svobodně rozhodovat.² Příslušnost k národnosti, resp. k národnostní menšině je záležitostí volby, příslušnost k etniku, resp. etnické menšině je založena na kritériích, která nejsou závislá na volbě člověka, například barva pleti, etnická skupina. K národnostem se lidé hlásí při sčítání lidu.³

Zákon 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen menšinový zákon), definuje v §2 menšinu takto:

*„Národnostní menšina je společenství **občanů České republiky** žijících na území současné České republiky, kteří se **odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi**, tvoří **početní menšinu** obyvatelstva a zároveň **projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo**. Příslušníkem národnostní menšiny je **občan České republiky, který se hlásí k jiné než české národnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti.**“ (zvýraznění doplněno)*

Zvýrazněné části představují klíčové pasáže definice. Pouhé přihlášení se k menšině tedy nestačí, musí být naplněna i další kritéria. Zákon také některá práva zaručuje pouze menšinám, které tradičně a dlouhodobě žijí na území ČR, ale nevyjmenovává je. Listina poskytuje práva všem občanům tvořícím národnostní či etnické menšiny.⁴ Zákon také nerozlišuje mezi termíny etnická a národnostní menšina, používá pouze národnostní.

Důvodová zpráva k zákonu uvádí, že národnostní menšiny v ČR jsou bulharská, chorvatská, maďarská, německá, polská, rakouská, romská, rusínská, ruská, řecká, slovenská a ukrajinská. Na území ČR žijí i další etnické a národnostní skupiny, avšak

² ústavní zákon č. 2/13 Sb., Listina základních práv a svobod, čl. 3, čl. 24.

³ PETRÁŠ, René, Helena PETRŮV, Harald Christian SCHEU, Mahulena HOFMANNOVÁ a Jan KUKLÍK. *Menšiny a právo v České republice*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2009, 507 s. ISBN 978-80-87284-00-1, 24-25.

⁴ PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s. 25.

nejedná se o menšiny, neboť jejich příslušníci nejsou občany ČR. Jde například o Rumuny a do nedávné doby i o Vietnamce. Je mezi nimi významnější zastoupení osob s povoleným dlouhodobým pobytem, místem pobytu jsou pak převážně velká města a průmyslové aglomerace. Mezi tradiční menšiny patří slovenská, polská, německá a maďarská menšina. Jejich rozmístění z územního pohledu reflektuje lokalizaci na konkrétní místo ČR, zpravidla pohraniční oblast u hranic sousedících se státem příslušné menšiny. V roce 2013 byli do Rady vlády pro národnostní menšiny přiřazeni i zástupci běloruské a vietnamské menšiny.

1.2 Kulturní konflikt

Pojem kulturního konfliktu býval používán ke zjednodušenému vysvětlení kriminality přistěhovalecké mládeže či neúspěchu dětí migrantů ve školách. Na vágnost tohoto pojmu upozornil den Hollander a pokusil se jen vymezit přesněji. Kulturu považoval za specifický životní styl určité skupiny, kulturu tedy chápal v poměrně širokém pojetí. Na pluralitu identit v současných společnostech nelze nahlížet zjednodušeným pohledem, jak to dělá celá řada politiků. Den Hollander rozlišoval tři formy kulturního konfliktu, hranice mezi nimi však není ostrá:

- 1) Konflikty mezi kulturami
- 2) Konflikty uvnitř jedné kultury
- 3) Konflikty, které se v důsledku různých kulturních vlivů projevují v samotném člověku⁵

V prvním případě se jedná o „*konflikty mezi příslušníky kulturně odlišných skupin, kteří vnímají určité prvky své kultury jako ohrožené*“.⁶ Agresivnější skupina bude usilovat o potlačení té druhé. Zároveň se však tyto konflikty neodehrávají mezi nějakými abstraktními kulturami, ale mezi jednotlivými lidmi v jejich každodenním

⁵ DEN HOLLANDER, A.N.J., *Der "Kulturkonflikt" als soziologischer Begriff und als Erscheinung*, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie 1955, s. 161-187, in SCHEU, Harald Christian, Věra HONUSKOVÁ, René PETRÁŠ a Helena PETRŮV. *Migrace a kulturní konflikty*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011, 322 s. ISBN 978-80-87284-07-0, s. 22.

⁶ DEN HOLLANDER, op. cit., s. 22.

životě. Podstatné je zejména to, do jaké míry se jedinci identifikují se skupinou a jak emocionální účinky na ně mají kulturní symboly. Konflikt nemusí probíhat pouze na úrovni celé kultury, ale i na úrovni jejích jednotlivých složek (například náboženství). Den Hollander chtěl používat pojem kulturní konflikt pouze pro případy, kdy „*dominantním aspektem konfliktu je střet celého souboru kulturních prvků, tzn. systémů hodnot různých skupin a jejich náboženské, politické či ekonomické ideologie.*“⁷ Zároveň se domníval, že kulturní konflikt není nutné chápat jen ve smyslu otevřeného boje, neboť ten se vždy nemusí objevit, ale i na úrovni jiných interakcí, například ve formě ústních urážek, nedorozumění či napětí apod., které se podle něj přirozeně objevují všude, kde se stýkají kultury. Je tomu také proto, že „*konkrétní hodnoty jsou (...) uvnitř jedné skupiny považovány za posvátné a samozřejmé a případné pokusy s nalezení kompromisů ve vztahu k hodnotám jiné skupiny jsou často vnímány jako zrada na skupině.*“⁸

Druhou formou jsou konflikty v rámci jedné kultury, v rámci jedné skupiny. Pod vlivem řady vnitřních a vnějších faktorů dochází k oslabení rovnováhy uvnitř skupiny, díky kterému jsou pak odlišně interpretovány dosavadní kulturní prvky a přijímány prvky nové. Cíle skupiny zůstávají stejné, ale mění se prostředky k jejich dosažení. Příčinou takových změn mohou být například teritoriální změny. Kultura tradičně slouží k tomu, aby ukazovala svým příslušníkům strategie a cesty, jak určitých cílů dosáhnout. Nedokáže však zpravidla už obsáhnout nové cesty, „*nemůže (...) poskytovat jistou orientaci v otázce správného jednání a hrozí zánik dotyčného sociálního řádu v důsledku ‚anomie‘.*“⁹ Den Hollander pak označuje podobné procesy za sociální dezorganizaci a tvrdí, že žádná skupina není primárně harmonická, ale že určitá míra neorganizovanosti a vnitřních rozporů je esenciální pro možnost skupiny se vyvíjet a být flexibilní. V případě, že však bude překročena únosná hranice konfliktů uvnitř skupiny, hrozí zánik takové kultury.¹⁰

Třetí formou kulturního konfliktu jsou pak konflikty uvnitř jedinců samotných. V důsledku střetu dvou kultur se musí někdy jedinec přizpůsobit novému sociálnímu prostředí a odlišným normám. Až dosud však byl zvyklý řídit se hodnotami své dosavadní skupiny. To pak může vyvolat vnitřní konflikty či pocity viny. Den

⁷ DEN HOLLANDER, op. cit., s. 22.

⁸ DEN HOLLANDER, op. cit., s. 22.

⁹ DEN HOLLANDER, op. cit., s. 23.

¹⁰ DEN HOLLANDER, op. cit., s. 23.

Hollander uvádí, že to může nastat ve dvou situacích, když se transformují hodnoty skupiny, anebo když jedinec přijde se svými hodnotami do nového prostředí, kde je nemůže uplatňovat. V prvním případě den Hollander poukazuje na diferenciaci i samotné západní kultury, v jejímž rámci můžeme narazit na různé subkultury a různé možné identity jejich příslušníků. *„Každý člen komplexní společnosti je příslušníkem různých skupin, s nimiž se identifikuje a podle jejichž norem se orientuje. Dokud tyto různé role jsou od sebe časově oddělené, je kombinace identit a hodnot jednodušší. Pokud ovšem jednotlivec je nejistý ve vztahu ke konkrétním rolím a vlastnímu postavení ve společnosti, lze tuto situaci označit za kulturní konflikt.“*¹¹ Druhý případ, kdy jedinec přijde do nového prostředí, býval často používán pro vysvětlení kriminality přistěhovalců či jejich dětí. Toto vysvětlení však bylo zpochybněno. Den Hollander dále uvádí, že v důsledku novodobé migrace řada lidí zažívá tento typ kulturního konfliktu.¹²

Koncepce kulturních konfliktů má řadu odpůrců i zastánců. Zastánci tvrdí, že *„kulturní konflikty jsou jednak reálnou součástí evropské společnosti a jednak brání úspěšné integraci přistěhovalců. (...) Negativní vliv (etnického) původu, rodiny a kultury je (...) hlavním důvodem nepodařené integrace se všemi politickými implikacemi, jako jsou například nutnost omezit příliv přistěhovalců atd.“*¹³ Odpůrci tvrdí, že jednání přistěhovalců je ovlivněno celou řadou faktorů, kultura není natolik podstatná, důležitější jsou jiné ekonomické a sociální faktory. Majorita by mohla zabránit vzniku konfliktů, kdyby se snažila poznat kulturu migrantů (a samozřejmě naopak), a mohlo by tak dojít ke vzájemnému porozumění těchto skupin. Také je žádoucí si uvědomit, že ne všechny kulturní konflikty musí nutně vést k deviantnímu chování migrantů, a také zohlednit snahu přistěhovalců samotných o překonání problémů spojených s integrací do majoritní společnosti, do které spadá i soudní řešení sporů vyplývajících z kulturních odlišností.¹⁴ Pojdme se nyní podívat na to, co ovlivňuje komunikaci mezi příslušníky různých kultur.

1.3 Faktory ovlivňující komunikaci, bariéry porozumění

¹¹ DEN HOLLANDER, op. cit., s. 23.

¹² DEN HOLLANDER, op. cit., s. 23-24.

¹³ DEN HOLLANDER, op. cit., s. 24.

¹⁴ DEN HOLLANDER, op. cit., s. 24-25.

Odlišnost chování pocítujeme ve chvílích, kdy si nerozumíme, například v situacích, kdy máme jiný komunikační styl my a jiný minorita. Komunikace či její absence pak vytváří riziko nepochopení či konfliktu. Mezi faktory, které ovlivňují komunikaci a které mohou tvořit bariéry porozumění, patří hodnoty, předpojatost a předsudky, odlišné vnímání a komunikační styl. Bude-li komunikace shodná či podobná ve všech čtyřech oblastech, dva jedinci si porozumějí. Komunikace se však stane obtížnou, jestliže se dva lidé budou lišit ve více než jednom z těchto faktorů. Pojďme se nyní podívat na tyto faktory podrobněji.

1.3.1 Hodnoty

Hodnoty přijímáme v rámci socializace, proto velmi souvisí s výchovou a vzděláváním. Hodnotový systém určuje kritéria, podle kterých žijeme, a sankce při jejich porušení. „*Hodnota je to, co je, resp. má být předmětem lidského chtění. Hodnotit znamená přičítat nebo upírat význam, důležitost, cennost nějakému jevu z hlediska lidských tužeb a snah.*“¹⁵

Hodnoty řídí naše jednání a chování. Hodnotová orientace je pak systém hodnot, které regulují naše chování, potřeby a ovlivňují naše názory a postoje. Názorem dáváme na vědomí, co si o dané věci myslíme. Většinu svých názorů nepovažujeme za tak zásadní pro náš život, proto jsme po předložení informací, které náš názor vyvrací, zpravidla ochotni své názory změnit. Něco podobného platí pro stereotypy, které jsme schopni po odlišné osobní zkušenosti opustit. Jinak tomu však je, pokud se určitý názor přetransformoval v životní postoj, kterým člověk vyjadřuje hodnoty, které jsou pro něj důležité. Postoje mají na rozdíl od názorů emocionální náboj a silný vztah k hodnotám, jde ale pouze o dispozici jednat určitým způsobem, která se ne vždy musí projevit v konkrétním chování.¹⁶

„Postoj lze charakterizovat jako hodnotící vztah, názor či relaci mající tři dimenze, které na sebe vzájemně působí a které nelze od sebe jednoznačně oddělit, neboť jedna na druhou se váží, současně působí na člověka. Postoj má rovinu 1) kognitivní – ta

¹⁵ KUČEROVÁ, S. A KOL. *Texty ke studiu otázek výchovy*. Brno: PdF MU, 1997. ISBN: 80-210-1544-6, s. 7.

¹⁶ KOSEK, Jan. *Právo (n) a předsudek: historické, filozofické, sociálně psychologické, kulturní a právní souvislosti stereotypů a předsudků*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2011, 351 s. ISBN 978-80-7363-312-7, s. 55-57.

souvisí s vnímáním daného schématu, uvědomování si souvislostí, podmínek; 2) emocionální (...) – ta vychází z předešlé, neboť poskytuje emocionální náboj k daným okolnostem; 3) behaviorální – je expresivní částí postoje, svým charakterem, resp. konativní akcí dává jedinci, sociálnímu okolí apod. najevo svůj hodnotící vztah.¹⁷

Chování tedy ne vždy odpovídá postojům. Někdy je to žádoucí, například z důvodu obyčejného taktu. V této souvislosti je zajímavé zmínit tzv. teorii kognitivní disonance Leona Festingera. Jde o nesoulad mezi poznávanými skutečnostmi, například logickou inkonsistenci mezi vlastními názory, rozpor jednání s kulturními normami a postoji, rozpor mezi dvěma vlastními zkušenostmi apod., který je vnímán jako něco nepříjemného. Jedinec na něj reaguje buď prohlášením rozporu za zdánlivý, nebo přijme některé nové informace, či změní postoj. Často také dodatečně přizpůsobí své názory svému chování.¹⁸

Na základě výše uvedeného můžeme shrnout, že konflikty, které vznikají na základě rozdílného hodnotového vzorce chování, bývají ty nejobtížnější. Odlišné hodnoty totiž často vyvolávají velmi emotivní reakce, které pak ztěžují komunikaci mezi skupinami. Zároveň je velmi obtížné se svých vlastních hodnot vzdát. O odlišných hodnotách Romů, Vietnamců a majority budu hovořit v samostatných kapitolách.

1.3.2 Předpojatost a předsudky

Gordon W. Allport definoval předsudek jako „odmítavý až nepřátelský postoj vůči člověku, který patří do určité skupiny, jen proto, že do této skupiny patří, a má se tudíž za to, že má nežádoucí vlastnosti připisované této skupině.“¹⁹

Jedná se o takové závěry a interpretace, které akceptujeme jako pravdivé bez toho, abychom je měli podložené nějakými důkazy. Jde o určitý druh generalizace, která nám poskytuje podklad pro rychlý náhled na svět a zdánlivě nám ukazuje rychlé řešení určité situace. V komunikaci se uplatňuje odjakživa. Předsudky se přitom netýkají pouze nevzdělaných lidí. Jak uvádí Kosek, sečtělost a informovanost mohou předsudky

¹⁷ KALEJA, Martin. *Analýza postojů rodičů romských dětí ke vzdělávání*. Brno, 2010. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/123742/peďf_d/DISERTACE_pdf.pdf. Disertační práce. Masarykova univerzita, s. 72.

¹⁸ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 285 s. ISBN 80-7178-535-0, s. 64.

¹⁹ ALLPORT, Gordon Willard. *O povaze předsudků*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2004, 574 s. ISBN 80-7260-125-3, s. 39.

naopak prohloubit či probudit. Nikdo by si podle něj neměl namlouvat, že je bez předsudků, předchozích soudů. I lidé, kteří se cíleně snaží vyvarovat předsudků u sebe, mívají zpravidla předsudky vůči lidem, kteří podle nich mají předsudky. Zdrojem předchozích soudů, předsudků či spíše určitého předpoznání, je i vzdělání či výchova. Některé jsou součástí naší osobnostní struktury. „*Soudy, názory a postoje mají svůj původ v hodnotách kultury, jež nás obklopuje a ovlivňuje.*“²⁰

Předsudky užíváme často nevědomě a někdy tak vytváříme bariéry mezi námi a lidmi, kteří žijí vedle nás. Hans-Georg Gadamer chápe předsudek jako nezbytné východisko každého poznávacího procesu. Nelze se naplno zříct tradic a vazeb na autority, tedy častých zdrojů předsudků, ani to není žádoucí, neboť kdybychom se jich vzdali, přerušíme tak historickou kontinuitu a tradici, bez které budeme postrádat tzv. *sensus communis* (smysl a cit pro to, co máme s ostatními společné), nezbytný předpoklad pro to, abychom porozuměli nejen sobě, ale i druhým. Tradice a autority bychom neměli zavrhnout, ale spíše se s nimi snažit vstoupit do dialogu, a v případě, že překročí jisté hranice, jim říci jasné ne.²¹ Předsudky lze také do jisté míry hájit. Do jisté míry člověka chrání před zklamáním. Pokud v důsledku předsudku od někoho nic nečekáme, nemůže nás svým jednáním zklamat. Předsudky také mohou vyvolat názorový a postojový posun. Zrnko pravdy v nich obsažené může vést k pozitivní sebereflexi skupiny, které se týká. Ta se může zamyslet nad tím, co je jí vytýkáno. Předsudky rozhodně nejsou specifíkem určité skupiny, mají je jak členové majority vůči menšinám, tak členové menšin vůči majoritě.²²

Předsudky se často vztahují na členy určitých menšin, například rasových, náboženských, jazykových či sexuálních. Tyto menšiny se často „*proviňují pouze svou přirozenou či kulturní jinakostí*“.²³ Předsudky samotné mohou mít negativní vliv na život příslušníků menšiny i v tom smyslu, že mohou způsobovat tzv. sebenaplňující se prorocství, tedy situaci, ve které od nás okolí očekává, že se budeme chovat určitým způsobem, a právě proto je pravděpodobné, že se tak chovat budeme. To se ovšem nemusí týkat jen negativního chování, ale i pozitivního.²⁴

²⁰ KOSEK, op. cit., s.25.

²¹ KOSEK, op. cit., s.26-32.

²² KOSEK, op. cit., s. 32-35.

²³ KOSEK, op. cit., s. 36.

²⁴ KOSEK, op. cit., s.35-38.

Kosek zmiňuje také tzv. předsudek vůči slabým a rozvádí tak myšlenky Paula Tourniera a jeho dělení lidí na silné a slabé. Silní jsou často příslušníky elit, kteří jsou úspěšní. Lidé si přejí být silní, byť jde pouze o situaci, kdy nás ostatní za silné považují, fakticky jsme všichni stejně slabí. Někteří lidé pak své úspěch přičítají svým schopnostem a neúspěchy vnějším faktorům, viní okolí apod.. To může vést k sociální necitlivosti zdánlivě silných a v důsledku toho k předsudkům vůči lidem, kteří se ocitli na okraji společnosti. Úspěšní lidé si myslí, že ostatní mají či měli stejné šance na úspěch jako oni. Zároveň nemohou připustit, „že by svět, který jim umožnil takové vyniknutí, byl světem nespravedlivým.“²⁵ Podle této logiky si pak za své neštěstí může každý tak trochu sám a menšiny nejsou diskriminované, neboť přeci mají stejné šance se uplatnit, kupříkladu získat vzdělání a zaměstnání, jako všichni ostatní. Tato argumentace se v současnosti objevuje v debatě o diskriminaci žen a zavedení kvót pro určité funkce. Nerovností příležitostí a omezeními spojenými s určitou pozicí v rámci sociální struktury se zabývají teorie sociální stratifikace.

V souvislosti s předsudky a menšinami by bylo vhodné zmínit i tzv. teorii obětního beránka. Hayesová popisuje studii Hovlanda a Searse, která se zabývala lynčováním černochoů v USA. Farmáři filtrovali svou ekonomickou frustraci navenek tím, že lynčovali černošskou populaci, která se tak stala obětním beránkem ekonomických problémů farmářů. Svůj vztek, depresi, nevraživost a neúspěch někteří lidé promítají do ostatních, obviňují je z toho. Obětním beránkem se povětšinou stane určitá slabší či menší skupina, například minorita. Hayesová dále uvádí, že z dalších studií vyplynulo, že předsudky jsou často silné v sociálně deprivovaných oblastech, k tomu ale musí v dané oblasti současně existovat sociální klima, které takové předsudky toleruje.²⁶ Nabízí se srovnání s Českou republikou, ve které je sice nepřijatelné projevat otevřený rasismus a předsudky, latentní či symbolický rasismus je zde ale velmi běžným a často tolerovaným jevem (krásnou ilustrací jsou výroky začínající „nejsem rasista, ale...“). V dalších kapitolách této práce bude věnována pozornost soužití majority s Romy, nejvíce negativní hodnocení tohoto soužití se projevuje právě v lokalitách, kde je vyšší nezaměstnanost. V takových do jisté míry sociálně deprivovaných lokalitách se odehrávaly i nedávné protiromské demonstrace.

²⁵ KOSEK, op. cit., s.51-53.

²⁶ HAYES, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2000, 165 s. ISBN 80-7178-415-x, s. 124.

Některé předsudky je tedy žádoucí odbourávat. To je možné pomocí kvalitních a fundovaných informací, pozitivních příkladů, které naruší generalizovaný model a povedou nás k diferenciaci a konkretizaci. Kosek shrnuje: „*Předsudky a stereotypy tady totiž byly, jsou a budou, neboť jsou součástí našeho já a my. Zákon by se je měl pokoušet v rozumné míře mírnit a usilovat o stále obnovované vytváření slušné pluralitní společnosti.*“²⁷

1.3.3 Vnímání (percepce)

Vnímání neboli percepce, je možné stručně popsat jako to, jak vidím druhé a jak druzí vidí mne. Situace či věci vidí každý jinak, často odlišně, existuje pluralita názorů i pohledů na věc. Podle Šiškové je naše vnímání ovlivněno zkušenostmi, dále námi dostupnými informacemi a hodnotovým systémem, kterému jsme se věnovali výše. Důležitou roli hrají také naše předchozí zkušenosti s podobnou situací. Řada lidí má tendenci své vnímání světa považovat za jediné správné a odsuzovat pohledy ostatních. Jiný pohled na věc ještě nutné neimplikuje nesprávnost, často je pouze vyjádřením jiných osobních zkušeností, informací, které má dotyčný k dispozici, jeho životních zkušeností a psychických dispozic.²⁸

Existence nějaké objektivní pravdy per se je diskutabilní. Diskurs ohledně tohoto tématu, tedy subjektivity a objektivity lidského poznání, značně přesahuje možnosti této práce. Pro naše účely však bude patrně dostačující tvrzení, že každý člověk vidí určitou situaci jinak a to může vést k řadě konfliktů a nedorozumění, někdy až k otevřeným střetům. Prevencí takových konfliktů pak bude primárně komunikace, snaha o pochopení pohledu toho druhého, která vyžaduje značnou dávku empatie. Jak uvádí Šišková, požadavek přizpůsobení se či odsouzení názoru někoho jiného, patrně nepovede ke kýženému porozumění a k pozitivnímu řešení.²⁹ Ovšem i dobře míněná snaha komunikovat může narazit na řadu překážek. Jednou z nich je i odlišný komunikační styl menšin a majority.

²⁷ KOSEK, op. cit., s.31.

²⁸ ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9, s. 14-15.

²⁹ ŠIŠKOVÁ, op. cit., s. 15.

1.3.4 Komunikační styl

Každý člověk má jiný komunikační styl. Projev člověka není tvořen pouze verbální komunikací, tedy jazykovým sdělením a obsahem, ale i tónem hlasu apod.. Důležitou složkou je také neverbální komunikace, tedy řeč těla. Posluchači pak vnímají zejména mimické projevy, pohyby těla, gestikulaci, polohu těla, tělesný kontakt a dotyky, prostorovou vzdálenost mezi lidmi a činnosti očí. Některé z těchto komunikačních výrazových pohybů jsou vrozené a instinktivní, jiné se člověk učí v průběhu život v rámci socializace. Takové jsou zpravidla silně ovlivněny kulturou a zvyky. Často jsou některé projevy neuvědomované či neúmyslné a jejich ovládnutí může být velmi obtížné.³⁰

Individuální komunikační styl je tedy podpořen a rozvíjen kulturními zvyklostmi a tradicemi každé skupiny obyvatel. Komunikační styly např. Romů, Vietnamců a dalších etnik či menšin jsou v některých ohledech zcela odlišné od středoevropanů.

Jako příklad u Romů můžeme uvést zvýšenou vnímavost vůči neverbální komunikaci. Vyhledávají blízkost a dotyk, díky kterému se cítí klidnější, a jsou pak vnímavější. Mnohem výrazněji také vyjadřují emoce. Křik a napjaté tělo u nich nemusí znamenat ohrožení či výzvu k souboji, spíše signalizuje angažovanost člověka. Dobrou radou pak bývá nechat je „vykřičet“ a pak začít věcně řešit problém. Příslušník majority však tyto odlišnosti často nezná, a to může vést k řadě nedorozumění.³¹

Vietnamci zase například odlišně interpretují úsměv. Neznamená u nich jen pocit radosti či výraz sympatií. Používají ho také v pro ně nepříjemné situaci, aby projevili rozpaky, nervozitu či omluvu, například pokud jim někdo nerozumí či mají pocit, že svými problémy obtěžují. Dalším specifickým může být například jeden z pro nás nezvyklých aspektů stolování. Zašpinění ubrusu nebo mlaskání není považováno za neslušné, naopak je vnímáno jako projev spokojenosti a pochvala hostiteli.³²

Projevy neverbální komunikace mohou být dále ovlivněny i temperamentem, věkem, aktuálním psychickým stavem, například rozrušením, únavou, ale také zvyky

³⁰ PAULÍK, Karel. *Psychologické základy lidské komunikace* [online]. 1. vyd. Ostrava, 2007 [cit. 2013-12-13]. Dostupné z: <http://projekty.fs.vsb.cz/415/psychologicke-zaklady-lidske-komunikace.pdf>, s. 12.

³¹ ŠIŠKOVÁ, op. cit., s. 145-148.

³² HIRT, Tomáš, Šárka MARTÍNKOVÁ, Eva PECHOVÁ, Vlastimila FEISTINGEROVÁ a LEONTIJEVA. *Vietnamci, Mongolové a Ukrajinci v ČR: Pracovní migrace, životní podmínky, kulturní specifika: informační příručka Policie ČR*. Plzeň. Dostupné z: http://www.clovekvtsni.cz/uploads/file/1367397604-metodika_cizinci_web.pdf, s. 25-26.

spojenými s určitou profesí či situacemi. A tak se může snadno stát, že si lépe budeme rozumět s integrovaným vietnamským kamarádem stejného věku, než s vlastní babičkou. Nesmíme zapomínat, že v komunikaci by mělo jít hlavně o pochopení toho, co nám chce druhý sdělit, a toho, jak se chová, ne nutně o přesvědčení druhého o naší pravdě či o odsouzení toho druhého.

1.4 Sociální exkluze, kultura chudoby

1.4.1 Kultura chudoby

Pojem kultura chudoby bývá často spojován například s Romy žijícími ve vyloučených lokalitách. Ve zkratce by se dalo shrnout tento koncept jako názor, který říká, že chudí lidé mají odlišný hodnotový systém, který přispívá k jejich chudobě. Tento pojem zavedl Oscar Lewis, americký antropolog, který popsal kulturu chudoby jako určitou subkulturu západní společnosti, která má specifickou strukturu a také vlastní vnitřní logiku a způsob života, který je díky procesům socializace v takovém prostředí předáván z jedné generace na druhou. Příslušníkům kultury chudoby není umožněno dosažení hodnot a cílů, které vyznává dominantní třída, proto vytváří subkulturu. Jedná se o reakci na určité podmínky ve společnosti a adaptaci na ně, tedy poskytuje lidem návod na život či způsoby řešení problémů. Alternativní hodnoty a jednání na nich založené usnadní daným lidem život v dané kultuře, ale znemožní jim zpětnou integraci do struktur majoritní společnosti, nemotivují je k využívání programů organizovaných např. státem, které by jim mohly pomoci změnit jejich situaci. Kultura chudoby má také předvídatelné vzory (nezaměstnanost či nekvalifikovaná práce, nízké příjmy, závislost na sociálních dávkách, nízkou úroveň bydlení, nedostupnost zdravotní péče či nízkou vzdělanost), byť se může zdát nestabilní. Chudoba je pak spojena s alkoholismem, lichvou apod.. Jakmile jednou dojde k vytvoření kultury chudoby, začne se tato reprodukovat. Podle Lewise je tedy kultura chudoby výsledkem spíše situačních faktorů, zdrojem těchto sociálních podmínek je celá společnost, včetně dominantní třídy. Lewis také poukazoval na významnou roli socializace v takových

podmínkách. Říkal také, že některé strukturální změny ve společnosti by mohly vést ke změnám kulturních charakteristik chudých.³³

Lewisovo původní pojetí bylo často dezinterpretováno a pochopeno špatně, pravděpodobně i díky nedostatečnému vymezení řady pojmů (kultura, subkultura). Na podrobný rozbor kritiky zde bohužel není prostor. Zmíním však alespoň jeden argument. Kultura chudoby předpokládá, že v rámci ní probíhá socializace do prostředí, které akceptuje svoji vlastní sociální marginalizaci a to, že se replikuje. Bylo však přesvědčivě dokázáno, že řada lidí teoreticky spadajících do této skupiny, vědomě přijímá majoritní vzorce chování. Stejně tak bylo dokázáno, že chudí lidé nemají jeden konkrétní systém hodnot, ale že rozdíly v hodnotách a chování mezi jednotlivými chudými jsou stejně velké jako rozdíly mezi hodnotami chudých a bohatých (tzn. i mezi bohatými se vyskytují velké rozdíly v hodnotách). Dalším pěkným příkladem je i to, že nebylo prokázáno, že by se mezi chudými vyskytoval alkoholismus častěji než mezi bohatými. Spíše naopak.³⁴ Lewisův původní koncept se v určitých rysech podobal konceptu sociálního vyloučení, který je pro popis např. situace Romů u nás mnohem vhodnější.

1.4.2 Sociální vyloučení

Sociální vyloučení je téměř univerzální kulturní mechanismus, se kterým je možné se setkat ve všech společnostech, ať již v minulosti, či v současnosti. „*Odsouvání určitých osob a sociálních skupin na okraj společnosti (marginalizace) či mimo ni (exkluze) představovalo vždy pro společnost mechanismus sociální kontroly, jímž společnost zajišťovala konformitu svých členů. Představovalo sankci uplatňovanou proti všem, kdo zpochybňovali a narušovali její řád. Důvodem (...) bylo reálné či jen jim připisované porušování právních a etických norem, zvyků, modelů a základních hodnot z jejich strany, nebo i pouhé podezření v tomto směru.*“³⁵

³³ LEWIS, Oscar: *La Vida. A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty - San Juan and New York*. New York: Random House, 1966.

³⁴ GORSKI, Paul. The Myth of the Culture of Poverty. *Educational Leadership: Poverty and Learning* [online]. 2008, č. 7, s. 32-36 [cit. 2013-12-14]. Dostupné z: <http://www.ascd.org/publications/educational-leadership/apr08/vol65/num07/The-Myth-of-the-Culture-of-Poverty.aspx>

³⁵ MAREŠ, Petr. Marginalizace, sociální vyloučení. In: SIROVÁTKA, Tomáš. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Vyd. 1. Brno: Nakl. Georgetown, 2002, s. 9-23. ISBN 8086251136, s. 10.

Vylučování byli ti, kdo řád a identitu společnosti ohrožovali svým myšlením, jednáním, či prostě tím, že byli „cizí“. Cílem bylo potrestat je, chránit společnost, anebo zajistit dominanci určité jiné skupiny.

Girard identifikoval určité perzekuční stereotypy, které se uplatňovaly v situacích, kdy byly v daném společenství oslabeny sociální instituce. Když byla určitá společnost v krizi nebo oslabena, například i politickou nestabilitou, krizí, vedlo to ke vzniku zmatečné situace, ve které docházelo k rozpadu pravidel. Lidé pak hledali viníka, aby se společnost díky poukázání na něj, popř. jeho perzekuci, mohla znovu identifikovat. Girard zároveň zdůrazňoval, že historicky všechny společnosti vystavovaly své menšiny nějaké formě diskriminace. Prvním je stereotyp nediferencované krize, ke kterému dochází, pokud se rozpadnou normy dané kultury. Vínou lidé svádí buď na abstraktní celek celé společnosti či na jiné lidi, které považují za škodlivé, z nějakého viditelného důvodu. Druhým je stereotyp obvinění z toho, že perzekuovaní údajně nějakým způsobem narušili sociální řád a způsobili tak krizi, často se přitom poukazuje na nejzávažnější porušení norem dané společnosti ze strany vyloučených/perzekuovaných, například incest apod.. Třetím stereotypem je výběr obětí (o minoritách jako obětních beráncích jsme hovořili již výše).³⁶ Můžeme se zamyslet nad tím, zda se některé z těchto stereotypů neuplatňují ve vývoji ve vztahu k menšinám posledních několika let, například v souvislosti s ekonomickou krizí, nezaměstnaností a protestními aktivitami příslušníků majority.

Mareš uvádí, že vyloučení se někdy projevovalo jako upření práva na život (vzpomeňme na holocaust), jindy jako upření práva na život ve společnosti postavením mimo zákon, vyhnanstvím či internací. Vyloučení ve středověku byli ti, kdo neměli stálé zaměstnání a svou obci, díky tomu byli ve středověké společnosti často vyloučenou skupinou Romové (více v samostatné kapitole níže). Sociální vyloučení znamenalo upření práva na existenci, nejen fyzickou, ale i společenskou, duchovní či kulturní. Vyloučení se často rovnalo rozsudku smrti, neboť jedinec měl ztížené podmínky pro přežití, ale i psychologické problémy. I pro současnost platí, že lépe na tom byli ti, kteří se mohli vztahovat k nějakému, byť třeba vzdálenému, univerzálnímu celku, například vietnamští migranti u nás k Vietnamu. S vyloučením byla často spojená i stigmatizace, například špičatá čepice pro židy či rolničky pro malomocného.

³⁶ GIRARD, René. *Obětní beránek*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-255-3, s. 21.

V současnosti není stigmatizace tolik nápadná, nicméně dochází k ní stále, zejména pomocí masmédií, která způsobují stigmatizaci sociálně vyloučených díky šíření negativních stereotypů či labellingu.³⁷

Mareš zmiňuje i pojem odloučení, který zahrnoval situaci, kdy se určité skupiny odpojily od majority dobrovolně, a to s cílem obnovit identitu skupiny (např. různé náboženské sekty), ale v současnosti i tzv. revoltu elit, které se chtějí odstříhnout od těch, kteří jsou v rámci systému sociální stratifikace níže (příkladem může být například bydlení v „bohatých“ čtvrtích či nenavštěvování veřejných VŠ). I u vyloučených skupin však dochází do jisté míry k procesu sociální integrace této skupiny. Někdy proces vyloučení nelze připisovat pouze majoritě, samotní marginalizovaní či vyloučení vidí v izolovanosti své komunity možnost posílení skupinové identity.³⁸ V našem prostředí to hezky ilustruje případ izolovanosti Vietnamských komunit, o které budu hovořit níže.

I v současnosti je sociální exkluze nástrojem sociální kontroly. Jeho jádrem je skutečnost, *„že se vyloučení jedinci, ale i celé vyloučené sociální kolektivity nepodílejí stejnou měrou jako ostatní na (hmotných i nehmotných) zdrojích společnosti a na jejich distribuci či redistribuci, což vede k jejich chudobě a sociální či kulturní izolaci. Je to proces vydělování jedinců i sociálních kategorií z organizací či komunit, z jichž je složena společnost, a zbavuje je práv a povinností, které jsou s tímto členstvím v nich spojeny“*.³⁹ Jednotlivé dimenze vyloučení jsou pak ekonomické (z životního standardu a šancí), sociální (zamezení účasti v systémech, díky kterým se jedinec integruje), politické (upření práv) a kulturní vyloučení (nemožnost podílet se na kultuře společnosti, vzdělávání, hodnotách). Dále vyloučení z reflexivního zařazení do širšího sociálního řádu, vyloučení z bezpečí a vyloučení z mobility. Sociální vyloučení je možné chápat i jako ztrátu participace ve veřejném prostoru, vyloučení ze společně sdíleného morálního řádu či vyloučení z určité kvality života, která je v dané společnosti standardní a žádoucí.⁴⁰

„Nejde ani tak o deprivaci vyloučených (...), ale především o nerealizaci jejich občanských, politických a sociálních práv a tak i o status a identitu vyloučených. Z jejich hlediska se jedná o jejich izolaci od hlavního proudu společnosti, z hlediska společnosti jde pak o fragmentarizaci sociálních vztahů a narušení sociální koheze

³⁷ MAREŠ, op. cit., s. 10-13.

³⁸ MAREŠ, op. cit., s. 13-14.

³⁹ MAREŠ MAREŠ, op. cit., s. 15.

⁴⁰ MAREŠ, op. cit., s. 15, 19.

*daného společenství.*⁴¹ Omezení občanských práv nemůžeme chápat nutně jako odepření statusu občana, jde spíše o upření práv, které se z občanství odvozují. Mezi vyloučené často patří nezaměstnaní, lidé postižení velkou chudobou, senioři, homosexuálové, handicapovaní či etnické minority, výčet samozřejmě není úplný.

Zajímavým pojmem je také symbolické vyloučení, založené na tom, že identita určité skupiny je založena na zvýraznění podobností a zároveň odlišností od jiných. Tito odlišní jsou pak vnímáni jako deviantní a stigmatizováni. To je často doprovázeno označením skupiny jako nepřizpůsobivé, extrémistické či deviantní. Určení toho, co má určitá skupina společné, automaticky vymezuje hranice, za kterými je někdo, kdo do této skupiny nepatří. Soužití s cizinci, či v rámci ČR například s Romy či Vietnamci, může být pro členy majority obtížné, neboť je navyklá na homogenitu sociálního prostoru, a tito „cizí“ či „odlišní“ se liší od toho, co považujeme za standardní. Členové majority pak začnou přijímat různé strategie, jak se s cizorodou skupinou vyrovnat. První je vyloučit ji (např. segregace Romů), další zbavit ji významu (např. asimilace Romů a popření romství).⁴² *„Identita minorit je tolerována jako aspekt plurality společnosti, ale jejich občanská integrace je spojena s požadavkem oslabení této identity.“*⁴³

Ratcliffe zdůrazňuje několik klíčových problémů, které se v souvislosti s pojmem sociálního vyloučení vyskytují. Za prvé jde o jakýsi univerzalizmus, počítá se s tím, že všichni členové určité minority (každý jednotlivec v rámci takové skupiny) trpí sociálním vyloučením, a že vyloučení se vztahuje na celou oblast občanských práv. Takový přístup je ale mylný, neboť považuje vyloučenou skupinu za homogenní, což neodpovídá realitě. I v rámci vyloučených skupin existují velké rozdíly, jak se později budeme moci přesvědčit na příkladu Romů a Vietnamců v ČR. Druhým problematickým aspektem je určitá dichotomizace, jedinec buď vyloučený je, či není. Nevěnuje se zde pozornost tomu, že sociální vyloučení je komplikované a diferenciované, v žádném případě černobílé. Jedinec může být na některých stupních inkorporace do majoritní společnosti zapojen, ale na jiných stále vyloučen (těmito úrovněmi jsou zaměstnání, bydlení, vzdělání, zdravotní péče a politická reprezentace). Otázkou také je, zda je sociální vyloučení proces, který lidi postihuje, či zda jde o stav,

⁴¹ MAREŠ, op. cit., s. 15.

⁴² MAREŠ, op. cit., s. 16-18.

⁴³ MAREŠ, op. cit., s. 20.

ve kterém se nacházejí a ke kterému chtěně či nechtěně přispívají. Posledním problémem v rámci konceptu sociálního vyloučení je to, jak jsou vyloučení zbavováni moci. Objevuje se tendence vinit oběti, ty se mají naschvál vydělovat z mainstreamu, ať už z důvodu jejich domnělé neschopnosti, nedostatku respektu k hodnotovému systému majority, či jejich vlastních osobních selhání.⁴⁴

Příčinu sociálního vyloučení vidí Berghman nikoli v selhání jedince, spíše v selhání společnosti, konkrétně těchto jejích složek: sociálního státu, který by měl přispívat k sociální integraci, dále práva a demokracie, které by měly podporovat integraci občanů, rodiny a komunity, které by měly podporovat mezilidskou integraci, a trhu práce, který má na starosti ekonomickou integraci.⁴⁵ U posledního zmíněného se zastavíme. Vyloučení z jednoho systému má často za následek vyloučení ze systémů jiných (bez peněz nezískáte vzdělání, bez vzdělání obtížně hledáte práci). Klíčovým systémem je pak v naší společnosti trh práce, exkluze z něj má podoby dlouhodobé či opakované nezaměstnanosti, přístup k nejistým či málo placeným místům. Je způsobena nízkou úrovní lidského a sociálního kapitálu vyloučených, ale i strukturálními charakteristikami trhu práce. Pozice na trhu práce poskytuje sociální status a možnosti spotřeby, její absence nebo nevýhodná pozice má dopady na materiální deprivaci, sociální vztahy lidí, psychiku a sebeúctu. Práce je hlavním zdrojem sebeúcty a životního standardu, bez ní je ztížena možnost sociální inkluze vyloučených.⁴⁶

Nebezpečí ghettoizace či izolace skupin spočívá zejména v tom, že majoritní společnost přestane být pro vyloučenou společnost referenční. Vyloučení se mohou odcizit hodnotám majority, nebudou mít důvěru v její abstraktní systémy, ke kterým nemají díky vyloučení možnost řádného přístupu, či je budou vnímat jako nepřátelské, nesrozumitelné nebo požadující po nich nepřijatelné závazky. Izolace určité skupiny zase umocní její vnímání jako cizorodého prvku, proti kterému je třeba se bránit, a ztíží možnost komunikace majority a minorit. Bylo by však mylné se domnívat, že majoritní společnost sama je nějakým způsobem jednotná. Existuje v ní řada subkultur. Ty, společně s kulturami doposud vylučovaných etnik, mohou být přinejmenším inspirací

⁴⁴ RATCLIFFE, Peter. *'Race', ethnicity and difference: imagining the inclusive society* [online]. Maidenhead: Open University Press, 2004, xiii, 190 p., s. 1-3.

⁴⁵ BERGHMAN, J. 1997. Social exclusion in Europe: Policy Context and Analytical Framework. Pp. 10-28 in *Beyond the Threshold: The Measurement and Analysis of Social Exclusion*, Ed. by G. Room. Bristol: The policy Press University Bristol, s. 19.

⁴⁶ SIROVÁTKA, Tomáš. Exkluze Romů na trhu práce a šance na jejich inkluzi. In: KATRŇÁK, Tomáš. *Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity: Otázky sociální inkluze romské komunity*. Brno: Masarykova univerzita, 1998-2003, s. 11-34. ISBN 80-210-3294-4ISSN 1212-365x, s. 13, 32.

pro majoritní společnost a představovat kulturu k ní alternativní, která může být v mnohém podnětná.⁴⁷

1. 5 Inkluzivní společnost

Řešení situací sociálního vyloučení určitých skupiny vidí řada vědců v politikách, které budou aktivně prosazovat sociální inkluzi. Pojdme se nyní zaměřit na to, co to je. Inkluze znamená formální zahrnutí jedince či skupiny do společnosti, popř. organizace. Její součástí je ale také přijetí ze strany ostatních členů skupiny (majority).

Stejně jako není snadné předložit jednoduchý koncept sociálního vyloučení, není ani snadné vysvětlit, co je to inkluzivní společnost. Nejde o pouhou negaci sociální exkluze či procesů, které k ní vedou. K sociální inkluzi existuje řada přístupů. První z nich se zaměřuje na odpovědnost jedinců za to, jak vykonávají svá práva a plní své občanské povinnosti. Tento přístup také zpravidla viní ze sociálního vyloučení vyloučené, je úzce propojený s konceptem kultury chudoby a s údajnými morálními a kulturními charakteristikami této underclass, které vedou k tomu, že se tato skupina sama odděluje od majoritní společnosti. Další přístupy se zaměřují na požadavek změny redistribuce materiálních zdrojů. Jiný přístup vidí jako klíčovou možnost přístupu k placenému zaměstnání, někdy ale opomíjí rozdíly způsobené vlivem genderu či etnicity.⁴⁸

Inkluzivní společnost je společnost, která překonává rozdíly v rase, genderu, třídě, dále generační a geografické rozdíly, a zajišťuje inkluzi, rovnost příležitostí a možnost všech členů společnosti podílet se na vytváření sociálních institucí, které řídí společenskou interakci. Sociální inkluze je proces, ve kterém se usiluje o zajištění stejných příležitostí pro všechny, bez ohledu na jejich původ, a to tak, aby mohli dosáhnout na plnohodnotný život. Jedná se o multidimenzionální proces, který má za cíl vytváření podmínek, které umožní plnou a aktivní participaci každého člena společnosti ve všech možných aspektech života, což zahrnuje i občanské, společenské, ekonomické a politické aktivity, stejně tak jako účast na procesu rozhodování. Pojem sociální inkluze také zahrnuje různé politiky a procesy, pomocí kterých společnosti bojují s chudobou a sociálním vyloučením. Základním předpokladem zde je, že odlišnost

⁴⁷ MAREŠ, op. cit. , s. 20-21.

⁴⁸ RATCLIFFE, op. cit., s. 4-11.

členů společnosti je akceptovatelná. Integrace nebo inkluze neznamená uniformitu lidí, ale společnost, ve které je prostor pro rozmanitost a která podporuje zapojování se všech členů. Všichni by zde měli dostat slovo a měli by mít zájem na sdílené společnosti. Pomocí takového přístupu je inkluzivní společnost schopná vytvořit a zajistit stabilitu a zároveň být připravená na nezbytné změny.⁴⁹ Byť výše uvedené může působit poněkud zjednodušeně, v této práci bohužel není prostor pro to, abychom se konceptu inkluzivní společnosti věnovali podrobněji. Pro podrobnější vysvětlení proto odkazují například na zprávu „Creating an Inclusive Society: Practical Strategies to Promote Social Integration“.⁵⁰

Inkluzivní společnost se však nevytvoří sama od sebe. V tomto procesu jsou klíčové nejen instituce na úrovni státu, ale také na místní úrovni. Úspěšná inkluze je dlouhodobý proces, který se nedá zařídit pouze institučními prostředky a vnější motivací. Role zákona je v takovém případě limitována. Právo nemůže přímo ovlivňovat přístupy a názory lidí, stejně jako jejich předsudky. To vede nutně k tomu, že aby bylo možné právem něčeho dosáhnout, musí v dané společnosti existovat konsensus ohledně širších cílů, které mají být právními normami sledovány. Nutností je do tohoto procesu zapojit všechny zainteresované strany, tedy jak vyloučené, tak příslušníky majority. Majoritu je nutné přesvědčit zejména o tom, že inkluzivní přístup bude v dlouhodobém horizontu ve prospěch všech (možná pro některé obtížná představa u migrantů, ale inkluze seniorů versus ageing se týká všech). I vyloučení samotní musí být hlavně vnitřně motivováni, měli by si uvědomit svoji prospěšnost pro přijímající skupinu. Majorita by se pak měla zaměřit na toleranci toho, že doposud vyloučený jedinec třeba nemá do takové míry osvojené běžné návyky většinové společnosti, nevyzná se v tom, jak fungují některé instituce, či nehovoří dobře jazykem majority. Ke konkrétním návrhům řešení se vrátím ve čtvrté části a závěru této práce.

1. 6 Rasismus a underachievement thesis

⁴⁹ Creating an Inclusive Society: Practical Strategies to Promote Social Integration. In: *UN Department of Economic and Social Affairs* [online]. 2009 [cit. 2013-12-14]. Dostupné z: <http://www.un.org/esa/socdev/egms/docs/2009/Ghana/inclusive-society.pdf>, s. 1-8, 60-61.

⁵⁰ Creating an Inclusive Society: Practical Strategies to Promote Social Integration, op. cit..

Rasismus je předsudek založený na zdůrazňování sociálně významných fyzických rozdílů. Nejde tedy o každý možný rozdíl, ale jen o ty, které příslušníci určité společnosti považují za etnicky významné. Rasista je pak člověk, který je přesvědčený, že někteří lidé jsou v důsledku těchto rozdílů nadřazení a jiní méněcenní. Rasistické postoje byly podporovány historickým vývojem, zejména v období koloniální expanze, ale pravděpodobně stojí na obecných principech předsudků a diskriminace. Specifickým jevem je symbolický rasismus, což je označení pro skrytý, latentní rasismus, který se projevuje tak, že majorita nevystupuje přímo proti odsuzované minoritě, ale cítí se jí ohrožována a podváděna, a projevuje se například ve formě negativního hodnocení životního stylu lidí jiných etnik a ras.⁵¹

Lidé mají tendenci si myslet, že dokážou odhadnout něco o povaze, přirozenosti a charakteru člověka i bez přímého sociálního kontaktu, zejména pokud se jedná o člověka odlišné „rasy“. Eugenická hnutí zjednodušila rozdíly mezi lidmi a umožnila tak kategorizaci lidí podle toho, zda mají určité fyzické „kvality“ a umožnila tak hierarchizaci lidí v rámci společnosti. Taková zjednodušená vysvětlení jsou však daleko od pravdy a jsou úrodnou půdou pro rasismus a stereotypní myšlení. Samotná klasifikace lidí do jednotlivých ras byla přesvědčivě vyvrácena. Jedním z hlavních argumentů je to, že variabilita fyzických odlišností v rámci jednotlivých „ras“ je větší, než rozdíly mezi příslušníky ras rozdílných (podrobné vysvětlení viz Ratcliffe⁵²).

Výzkumy neprokázaly ani rozdíly v inteligenci. S tím souvisí tzv. *underachievement thesis*, tedy idea, že neúspěchy ve škole u dětí, které pochází z odlišných etnik, lze vysvětlit pomocí přirozených rozdílů v inteligenci mezi „rasami“, pomocí sociobiologického vysvětlení, které říká, že sociální chování a kultura jsou výsledky evolučního vývoje a proto mohou být vysvětleny v jeho kontextu, tedy zjednodušeně, pokud určitá skupina nedosáhla naší kulturní úrovně, je zaostalá a tudíž na nižším evolučním stupni. Dalšími mylnými vysvětleními jsou teorie kulturního deficitu, ilustrovaného domnělou primitivností jazyka etnika, a patologizace tzv. „Black cultures and lifestyles“. Více k tématu viz Ratcliffe⁵³, zaměřuje se na černošskou populaci ve Velké Británii, ale tuto tezi a její vyvrácení lze vztáhnout i např. na romské děti u nás. Vysvětlit horší výkony „Black children“ ve školách je možné, pokud se

⁵¹ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999, 594 s. ISBN 80-720-3124-4, s. 230-231.

⁵² RATCLIFFE, op. cit., s. 15-26.

⁵³ RATCLIFFE, op. cit., s. 73-88.

zaměříme nikoli na jejich etnicitu, ale na společnost, která takovým dětem staví do cesty komplexní systém bariér, a proto jejich výsledky nejsou vždy tak dobré, i když objektivně nižší inteligenci nemají. Ratcliffe uvádí, že příčinou je v podstatě institucionalizovaný rasismus. Vzpomeňme na téměř automatické zařazování romských dětí do zvláštních škol, ke kterému se ještě vrátím v kapitole věnované vzdělávání romských dětí. Horší výsledky takových dětí jsou podmíněny nikoli jejich etnicitou, ale spíše jejich sociálním vyloučením, chudobou, genderem a kvalitou bydlení.

2. Romové

První skupinou, na kterou se zaměříme, jsou Romové. Nejprve se podíváme na historii jejich přítomnosti v Evropě a na území současné České republiky, dále na kulturní a hodnotová specifika této menšiny, vzdělávání, dále na autority a aktivisty vystupující za tuto skupinu, vztah k institucím a právu, kriminalitu. Další podkapitoly budou věnované Romům v cizině a tomu, jak jsou přijímáni majoritní společností u nás.

Budu se snažit nastínit obecné aspekty vybraných problémů. Předložené informace však neaspírají na univerzální platnost, jednotliví příslušníci této menšiny se zákonitě mohou od níže popsaného ve svém chování a postojích odlišovat.

2.1 Historie přítomnosti v České republice

Romské skupiny přišly do Evropy na přelomu prvního a druhého tisíciletí našeho letopočtu z Indie, motivy jejich odchodu nejsou zcela zřejmé. Odcházeli v několika migračních proudech, které od sebe byly izolované. Do Evropy odcházeli migranti napříč všemi kastami, které v Indii existovaly. Kasta je uzavřeným společenstvím lidí, které spojují příbuzenské vztahy a v rámci které se uplatňuje endogamie. Sociální mobilita mezi kastami bývá obtížná a spíše výjimečná. V rámci kast existuje tabuizovaná skupina “nečistých”, příslušníci této kasty jsou často terčem opovržení, příslušníci “čistých” kast musí dodržovat ve vztahu k nim řadu pravidel, např. mají

zakázáno se společně s nimi stravovat. K tomuto tématu se vracím v podkapitole o romských aktivistech, neboť rezidua těchto vztahů stále ovlivňují vztahy mezi jednotlivými skupinami Romů i u nás v současnosti. Způsob obživy člověka byl dán jeho příslušností ke kastě, jde o službu ostatním kastám a dědila se z otce na syna. Ten se ji učil zpravidla prostřednictvím nápodoby. Mezi migranty byli zejména hudebníci a řemeslníci.⁵⁴

Do Evropy přišli Romové v době raného středověku. Tehdejší evropské společnosti byly organizovány výrazně odlišným způsobem, než jak byli zvyklí z Indie. Některým hudebníkům a řemeslníkům se podařilo nalézt uplatnění, zejména díky specializaci na vyrábění tehdy nedostatkového zboží. Problémem Romů byla omezená sociálně-profesní struktura a to, že se jednotlivé skupiny uzavíraly vůči majoritě, která je díky vysoké míře vlastní uzavřenosti nepřijímala a spíše je vytlačovala na okraj společnosti, kde se z nich stávali tuláci. Část Romů žila kočovným způsobem života, který byl u části z nich vynucený pronásledováním ze strany majoritní společnosti či nedostatkem příležitostí k obživě. Tedy zdaleka ne všichni Romové, kteří kočovali, tak činili z vlastní vůle. Perzekuce ze strany majoritní společnosti, či zákony zakazující jim pobývat na rozsáhlém území, jim usedlý způsob života nedovolily. Kočovní a usedlí Romové žili odlišným způsobem života, měli odlišný jazyk, tradice a sociální pozici. Kočovníci dodržovali a dodržují tradiční zvyklosti výrazněji než usedlé skupiny. Usedlé skupiny byly v mnohem větší míře podrobeny asimilačním snahám majoritní společnosti, často však docházelo pouze k povrchnímu přizpůsobení se, nikoli k přijetí majoritního způsobu života v jeho komplexní podobě. Tyto dvě skupiny Romů, i když kočovní Romové byli později násilně usazeni, se odlišují dodnes a jejich vzájemné vztahy jsou často plné averze.⁵⁵

2.2 Kulturní a hodnotová specifika

Pojmy romský národ či romská minorita jsou však velmi problematické samy o sobě. Pojmy jako etnikum, národ, nacionální, národností nebo etnická menšina či skupina jsou často směřovány a používány nesprávně. Řada odborníků ať už z řady

⁵⁴ PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s. 198-201.

⁵⁵ PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s. 202-208.

právníků či sociologů a antropologů se je pokoušela jednoznačně definovat. Problematice definice některých z těchto pojmů jsem se věnovala již výše. Základní problém spočívá v tom, zda je vůbec možné Romy považovat za národnostní menšinu, příslušníky určitého romského národa. Miroslav Hroch v návaznosti na myšlenky Ernesta Gellnera považuje existenci nebo vznik národa spíše za výsledek určitých dlouhodobých národotvorných procesů, které měly za cíl národní mobilizaci obyvatel pomocí jakési národní agitace. Byla zdůrazňována národní identita, založená na kulturní a jazykové tradici, politickém, ekonomickém a historickém vývoji a vytvářela se zejména v 19. a 20. století.⁵⁶

Představitelé mezinárodní romské organizace International Romani Union prohlásili, že existuje “jednotný romský národ, jenž si neklade nárok na vlastní území”, zároveň také vyslovili přání být označováni jako Romové (a nikoli Cikáni apod.). Nina Pavelčíková⁵⁷ a jiní autoři toto však považují za velmi problematické. Podle ní Romové nenaplňují výše uvedené základní charakteristiky moderního pojetí národa a důvody, proč řada evropských zemí vnímá Romy jako etnickou nebo národnostní menšinu, jsou podle ní zejména politické a právní. Pro Romy je základním určujícím prvkem jejich identity zejména rodina a příbuzenské vztahy. Nějakou všeobecně vnímanou národní identitu většina Romů nevnímá, s výjimkou elit hovořících na konferencích.

*“Většina Romů odvozuje svou individuální identitu především od složitých příbuzenských vztahů, něco jako ‘kolektivní národní identita’ je pro ně pojem převážně zcela neznámý, nesrozumitelný. Jejich jednotlivé uzavřené, vzájemně izolované skupiny (svázané specifickým typem vertikálních i horizontálních příbuzenských vazeb) postrádají povědomí vzájemné sounáležitosti- uvědomělou sebeidentifikaci jednotlivých příslušníků etnika (přičemž i tento pojem lze považovat v dané souvislosti za diskutabilní) s jednotným ‘romským společenstvím’.”*⁵⁸

Pavelčíková dále uvádí, že jednotlivé skupiny romského obyvatelstva jsou sice velmi rozmanité, stratifikované způsobem života, ekonomicky, společensky i vzdělanostně, z historické perspektivy však vykazují určité znaky etnika (jazykové,

⁵⁶ HROCH, Miroslav. Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, c2009, 315 s. ISBN 978-80-7419-010-0.

⁵⁷ PAVELČÍKOVÁ, Nina. K některým problémům identity Romů v ČR. In: *Identita národnostních menšin a integrace cizinců střední a východní Evropy ve dvaceti letech svobody: kolektivní monografie*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 95-103. ISBN 978-80-7285-138-6, s.95.

⁵⁸ PAVELČÍKOVÁ, op. cit., s. 96.

původu, v rámci nepísemné kultury).⁵⁹ Nabízí se otázka, do jaké míry je jazyk skutečně součástí romské identity. Romština skupin žijících v různých státech se často liší, neboť téměř vždy přejímá řadu slov z majoritního jazyka, byla také ovlivněna jazykem zemí, přes které se Romové na dané území dostali. V řadě zemí tak romština již netvoří tak podstatnou součást kultury této skupiny, jinde jen velmi omezenou. V převážné části zemí, kde Romové žijí, lze však konstatovat, že jejich schopnost ovládat jazyk majority má řadu nedostatků. Tyto nedostatky pak bývají způsobené zpravidla nízkou vzdělaností.

V rámci romského etnika existuje poněkud odlišný hodnotový žebříček, než je ten převládající v majoritní společnosti. Je u nich vysoce ceněno stáří, rodina a zdraví. Na rozdíl od majority je u nich vzdělání na nižším stupni hodnotového žebříčku. Vyznačují se také řadou kulturních specifík. Vágnerová identifikuje některé základní rozdíly mezi Romy a majoritní společností. Jedná se o to, jakým způsobem Romové vyjadřují vlastní názor, dále větší rozdíly v mužských a ženských rolích, silnější religiozita, kladení důrazu na solidaritu, jiná pravidla pohostinnosti, silnější respekt a úcta k autoritám, odlišný způsob, jakým vyjadřují své vlastní názory, jiné vnímání času (kladou silný důraz na přítomnost, často nic neplánují do budoucnosti či o ní vůbec nepřemýšlí). Dále způsob, jakým hodnotí sami sebe a jak hovoří o svých schopnostech, odlišný přístup ke vzdělání a k plnění povinností, odlišné normy, které se týkají vztahu k jejich vlastnímu tělu a dodržování pravidel, která se týkají rituální čistoty. Dále vnímání dětí jako samostatných osobností, které je třeba akceptovat.⁶⁰

Dalším specifickým tématem týkajícím se Romů je problematika sociálního vyloučení, nezaměstnanosti a neuspokojivého bydlení. Co se týče nezaměstnanosti a uplatnění se na trhu práce, Romům se práce hledá obtížněji než příslušníkovi majoritní populace. Za příčiny obtíží při hledání práce považují Romové sami svou etnickou příslušnost, nedostatečnou kvalifikaci, ekonomickou krizi a nedostatek štěstí, dále věk, špatný zdravotní stav a pohlaví.⁶¹ Vysoký podíl Romů v produktivním věku je dlouhodobým příjemcem sociálních dávek, a to i v případě, kdy mají zaměstnání.

⁵⁹ PAVELČÍKOVÁ, op. cit. , s. 99.

⁶⁰ VÁGNEROVÁ, M. *Psychologické podmínky vzdělávání zdravotně, sociálně a sociokulturně znevýhodněných lidí*. Liberec: TU v Liberci, 2007. ISBN: 978-80-7372-184-8, s.61.

⁶¹ VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. *Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2004*. [online] [cit.2013-12-08] Dostupné z: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=7721>

„(Z)ávislost příslušníků romských komunit na sociálních dávkách je vysoká především tam, kde jsou vztahy mezi romskou komunitou a majoritou špatné a kde je obecně vysoká nezaměstnanost. Naopak tam, kde jsou vztahy dobré, jsou i příslušníci romských komunit na sociálních dávkách méně závislí.“⁶²

Vysoká nezaměstnanost v určitých lokalitách bude Romy postihovat ještě více, než příslušníky majority. Řada zaměstnavatelů má s romskými pracovníky negativní zkušenosti, co se týče spolehlivosti a pracovitosti, a tuto zkušenost mají tendenci zobecňovat na všechny Romy. V situaci, kdy je v regionu vysoká nezaměstnanost, pak díky těmto předsudkům budou ze zástupu žadatelů o práci častěji vybírat příslušníky majority. Častá odmítnutí při hledání práce pak mají bezpochyby silný demotivující vliv na Romy samotné. Motivaci Romů hledat si práci pak snižuje i sám fakt, že mají možnost pobírat sociální dávky. Dostáváme se tak do jakéhosi kruhu.

Sirovátka vysvětluje sociální vyloučení Romů právě jejich vyloučením z rovné soutěže na trhu práce. V minulém režimu u nás Romové často pracovali na nekvalifikovaných pracovních pozicích, ale díky tomu měli nárok na státem poskytované bydlení a poměrně dobré příjmy. Zpravidla je ale také nic nemotivovalo k tomu, aby si zvyšovali kvalifikaci, aby se více vzdělávali. Režim jim nedával mnoho příležitostí, aby získali vysokoškolské vzdělání, oni sami o něj neusilovali. Po revoluci se změnily ekonomické podmínky v zemi a také trh práce. To způsobilo, že se Romové *„stali marginální pracovní silou pohybující se mezi nezaměstnaností a sekundárním nebo neformálním trhem práce. Souběžně však získali garanci přístupu k sociálním dávkám a ve značné míře se dostali do závislosti na nich“*.⁶³

V současnosti je jejich postavení na trhu práce determinováno nízkým vzděláním a nedostatečnou kvalifikací, ale také diskriminací ze strany zaměstnavatelů, nízkým sociálním kapitálem, díky kterému postrádají informace a přístup k volným pracovním místům, a tím, že v rámci komunit, ve kterých žijí, má jen málo lidí vazby k trhu práce. Romové sami, i díky zažívané diskriminaci, které často čelí, nedůvěřují tolik tržní soutěži a raději vyhledávají výdělky v šedé ekonomice, sekundárním trhu práce a příjmy ze sociálních dávek. Tuto situaci řada z nich nevnímá jako tak špatnou, proto je příliš neláká vidina toho, že by se měli více vzdělávat. Dle průzkumů totiž i vzdělanější Romové vykazují větší procenta nezaměstnanosti, než příslušníci majority

⁶² KALEJA, op. cit., s. 65.

⁶³ SIROVÁTKA in KATRŇÁK, op. cit., s. 32.

s odpovídajícím stupněm vzdělání. Příčinou je diskriminace při zaměstnávání, která se často projevuje pouze skrytě. Jak si můžeme všimnout, marginalizace Romů na trhu práce má velmi komplexní příčiny, které jsou výsledkem historického vývoje jejich zaměstnanosti, přístupu z jejich strany i ze strany majority, a tyto příčiny vytvářejí do určité míry jakýsi cyklus deprivace.⁶⁴

Bydlení Romů je v řadě případů velmi neuspokojivé. Často žijí v sociálně vyloučených lokalitách, kde jsou bytové podmínky velmi špatné. Často je to způsobeno určitými sociopatologickými jevy, ke kterým zde dochází. Romské rodiny využily služeb lichvářů, či zde došlo k exekucím či odstavení dodávek vody a energií z důvodu zadluženosti. Příčinou může být i nízký rodinný rozpočet, špatné hospodaření s penězi či liknavost či neschopnost situaci řešit.⁶⁵ Díky specificky silným rodinným vazbám mezi Romy téměř nenajdeme bezdomovce. Kdyby nějakému Romovi hrozilo, že skončí bez střechy nad hlavou, rodinní příslušníci ho nechají, klidně i s celou rodinou, bydlet u sebe. Tak může dojít k situaci, kdy žije v malém bytě pohromadě více rodin.

Co se týče zdravotního stavu romské menšiny, díky nepravidelnosti a nesystematičnosti jejich životního stylu nebývá příliš dobrý. Je negativně ovlivněn nevyhovujícím bydlením, neodpovídající péčí o děti, špatnou životosprávou, konzumací alkoholu, kouřením, špatnou hygienou, rizikovým a nezodpovědným sexuálním chováním a celkově nedostatečným zájmem o péči o své zdraví.⁶⁶ Domnívám se, že vzhledem k tomu, že zdraví je pro Romy důležitá hodnota, lepší informovanost o zdravotní péči a vzdělanost v rámci tohoto etnika by mohly vést ke zlepšení této situace.

2.3 Vzdělávání

Historické vyloučení Romů z majoritní společnosti a život ze dne na den, zaměřený primárně na přežití rodu, je jedním z důvodů, proč je charakteristickým rysem romské kultury prožívání přítomnosti naplno, neplánování budoucnosti, chybějící ctižádost a touha uplatnit se, stejně jako chybějící snaha o dosažení vyšších duchovních hodnot,

⁶⁴ SIROVÁTKA in KATRŇÁK, op. cit., s. 11-33.

⁶⁵ KALEJA, op. cit., s. 66.

⁶⁶ KALEJA, op. cit., s.69-69.

mezi které patří i vyšší vzdělání.⁶⁷ Institucionalizované formy vzdělávání nebyly potřeba pro tradiční formy obživy, kdy se povolání dědilo z otce na syna, který se ho učil nápodobou, ani pro udržování duchovního a kulturního života Romů, neboť tyto projevy měly téměř výlučně nepísaný charakter a předávaly se ústním podáním.

Výzkumy odhalily, jaké hlavní faktory mají vliv na úspěšnost nebo neúspěšnost romských dětí ve vzdělávacím procesu. Potvrdilo se, že romské děti jsou poměrně výrazně méně úspěšné než děti z majoritní populace.

„Z každých deseti zkoumaných romských chlapců a deseti zkoumaných romských dívek, kteří nastoupili na základní školu, se ve své původní třídě udrželi pouze tři chlapci a polovina dívek. Zbylé děti alespoň jednou opakovaly ročník nebo přešly do speciální třídy či školy. Velká část romských dětí není dostatečně připravena na zahájení školní docházky a jejich handicap nekompensuje nabídka předškolního vzdělávání. Největší nevýhody představují především nedostatečná znalost českého jazyka a rodinné prostředí, které romské děti na školní docházku většinou nedokáže připravit. Romské děti mají nízké profesní aspirace, nevěří, že získají prestižní povolání také proto, že jim většinou chybějí pozitivní vzory. Na druhé straně prostředí škol většinou neumí romské děti přátelsky přijmout a motivovat k překonání jejich znevýhodnění.“⁶⁸

Jaké jsou ale příčiny takové neúspěšnosti? V souvislosti se vzděláváním romských dětí je důležité zmínit tzv. underachievement thesis, které jsme se věnovali v první kapitole této práce. Tento konstrukt a jeho aplikace, byť někdy třeba nevědomá, se projevují tak, že jsou Romové vnímáni jako nezodpovědní, neschopní dodržet závazky, popřípadě že o vzdělání vůbec nemají zájem. Tyto údajné vlastnosti Romů jsou pak vysvětlovány mentalitou této skupiny, vrozeností takových vlastností, případně patologičností skupiny. Výše zmíněné projevy jsou však spíše důsledkem určitých podmínek, za kterých docházelo k socializaci dětí, případně odlišných hodnot a kulturních zvyklostí, které se mohou odlišovat od majoritou preferovaných vzorců. To, co je v romské rodině stále ještě v normě, nemusí odpovídat hodnotám a normám majoritní společnosti. A naopak. Pro dítě je pak poměrně obtížné rozpoznat, zda je

⁶⁷ PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s. 201.

⁶⁸ Vzdělávání a potřeby romských dětí a mládeže. *Veřejná správa* [online]. 2008, roč. 2008, č. 4 [cit. 2013-12-07]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/vzdelavani-a-potreby-romskych-deti-a-mladeze.aspx>

určité chování či projev ještě v pořádku, či zda už je dané chování ve škole vnímáno jako nepřijatelné.⁶⁹

Romským hodnotám jsme se věnovali již výše. Je patrné, že hierarchie hodnot v rámci romské komunity je odlišná, než hierarchie hodnot majoritní společnosti. Jiný je i romský jazyk a kultura celkově. Děti přejímají hodnotovou orientaci od rodičů, ve škole na ně pak působí učitelé, tedy majoritní hodnotový žebříček. Pro oblast vzdělávání je důležité zejména to, že Romové mají jiný pohled na ctižádostivost a ambice. Úspěch jednotlivce je považován za významný jen tehdy, je-li to v zájmu celé skupiny. Vzdělávání obecně přináší prospěch spíše jednotlivcům, ne celé komunitě. Romové vzdělání zpravidla nepovažují za hodnotu.

„Za hodnotu považují stáří, neboť o své starší příbuzné velice pečují, plně je respektují a učí se z jejich životních moudrých zkušeností. Ti jim poskytují životní moudra, vedou je životní cestou. Za hodnotu rovněž považují rodinu, zdraví, vlastnictví apod. Vzdělání je na jiném (nižším) stupni hodnotového žebříčku v porovnání s většinou společnosti.“⁷⁰

Pokud rodina dítěte nepovažuje vzdělání za důležité, rodiče se nebudou tolik zajímat o úspěchy dítěte ve škole, o to, co se dítě učí. Nebudou na dítě dohlížet, co se týče plnění povinností spojených se školou, nebudou mu autoritou. Dítě samotné pak může v důsledku toho všeho vnímat školu jako bezvýznamnou instituci.⁷¹ Přístup rodičů tak bude do velké míry ovlivňovat to, jakého vzdělání dítě dosáhne, jaké povolání si vybere a jaká bude jeho životní dráha.

Výsledky sčítání lidí v roce 2001 ukazují, že 65,4 % romské populace má základní (spadá sem i neukončené) vzdělání, 17,2 % má středoškolské vzdělání bez maturity, 5% má SŠ s maturitou, 1,6 % má vysokoškolské vzdělání a 8,3 % Romů je bez vzdělání.⁷²

Kritizovanou praktikou bylo i téměř automatické umístění romských dětí do zvláštních škol. V současnosti byly tyto školy nahrazeny školami speciálními, nicméně tento problém se stále nepodařilo uspokojivě vyřešit. Testy, na základě kterých je posuzována školní zralost a inteligenční schopnosti dítěte jsou vytvořeny pro děti majoritní populace.

⁶⁹ KALEJA, op. cit., s. 57.

⁷⁰ KALEJA, op. cit., s.73.

⁷¹ KALEJA, op. cit., s.74.

⁷² ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Vybrané národnosti České republiky*. 2003. Dostupné na [www: http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2002EA6AD/\\$File/Kapitola3.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2002EA6AD/$File/Kapitola3.pdf)

„(P)ro romské děti nejsou validní, nezohledňují v celé šíři odlišnou kulturní a sociální zkušenost dítěte. Většina šestiletých romských dětí žijících v tradiční komunitě v tomto testu neuspěje, především z důvodu naprosto odlišného pojetí výchovy v romské rodině, nikoliv z důvodů mentální retardace.“⁷³

Vysvětlení pomocí popření underachievement thesis nám objasňuje, že není možné, aby v rámci určitého etnika existovalo takové množství retardovaných či hloupých dětí. Umisťováním dětí ve zvláštních školách tak docházelo k systematické diskriminaci Romů.

Řada romských rodin se potýká s nezaměstnaností, špatným bydlením, sociálním vyloučením. V takovýchto podmínkách se romské děti socializují. Nepříznivá životní situace rodiny a z ní vyplývající znevýhodnění vytváří překážky k tomu, aby bylo možné naplňovat vzdělávací potřeby dětí. S jejich sociálním znevýhodněním pak souvisí nejčastější problémy, se kterými se učitelé u romských žáků setkávají. Jde o nepřítomnost dětí ve vyučování, nedostatečná domácí příprava a špatné materiální vybavení dětí.⁷⁴

Z výše uvedeného je patrné, že neúspěch romských dětí ve škole není daný jejich nižší inteligencí či patologičností romského etnika. Příčinou jsou odlišné hodnoty a kultura a také sociální znevýhodnění řady romských rodin, které kladou dětem při vstupu do školy založené na majoritních hodnotách pod nohy řadu překážek. Důležitou roli v procesu vzdělávání pak zastává učitel, popřípadě jeho asistenti. Nejen, že je spoluodpovědný za výchovu a výuku žáka, ale často bývá i vzorem žáka, v ideálním případě by mu měl být i příkladem. Pro romské děti je učitel i zástupcem majoritní společnosti, jeho názory a chování budou ovlivňovat vztah dítěte k majoritě.

2.4 Autority a aktivisté vystupující za skupinu

Již výše byli zmíněni romští zástupci v rámci International Romani Union. Zaměřme se nyní na romské zástupce a autority na jiných úrovních. Domnívám se, že v rámci problematiky participace příslušníků dané skupiny na veřejném dění bychom mohli narazit na jeden ze zásadních rozdílů mezi Romy a Vietnamci, kterým se věnuji v

⁷³ KALEJA, op. cit., s.72.

⁷⁴ KALEJA, op. cit., s.70.

další části této práce, který by mohl být jednou z řady příčin odlišného vnímání těchto dvou skupin ze strany majoritní společnosti.

Fakt, že jsou jednotlivé romské skupiny do jisté míry izolované a jejich sociální organizace je založena zejména na příbuzenských vztazích, má patrně zásadní vliv na to, jak aktivně Romové participují na hromadných politických akcích, zda se zapojují do činností občanských sdružení a neziskových organizací a jak vnímají samotné aktivisty. Podle Pavelčíkové uzavřený příbuzenský kolektiv do jisté míry brání svým členům v tom, aby navazovali či udržovali bližší kontakty s jinými romskými skupinami a zároveň může být jednou z příčin nezájmu o působení romských aktivistů ze strany Romů.⁷⁵

Projevuje se zde averze a nedůvěra vůči příslušníkům cizích skupin, často i na úrovni samotných romských aktivistů. V určitých romských skupinách může vážnost požívat jen člen této skupiny. Co se týče romských předáků či vajdů, každý rod má svého, a tato osoba bývá uznávaná jako přirozená autorita a členové rodu se jeho rozhodnutími zpravidla řídí. Shromáždění vajdů má také v určitých romských skupinách funkci jakéhosi soudního tribunálu, který rozhoduje v případě porušení tradičních zvyklostí.⁷⁶ Pavelčíková dále uvádí, že v rámci příbuzenských skupin bývají negativně hodnoceny i snahy o seberealizaci, které by mohly být považovány za přebírání majoritních strategií. Jsou vnímány jako nebezpečné a jedinec, který by se jim věnoval, by tak fakticky ztrácel kontakt se svou rodinou.⁷⁷

Míra nedůvěry mezi jednotlivými skupinami Romů může být ovlivněna řadou faktorů. Často jde o pouhé symbolické prvky kultury, které jsou historicky silně zakořeněné. Jde zejména o vztahy kočovných a usedlých Romů, o jejichž vzájemné averzi jsem již hovořila výše, a dále o vztahy tzv. nečistých a ostatních Romů. Koncept rituální čistoty má původ v indickém kastovním systému, nicméně i v současnosti ovlivňuje vztahy romských skupin v tom smyslu, že s nečistými, byť jde o významné osobnosti, často neradi komunikují. Tento problém se může jako banální, nicméně patrně jde o jednu z příčin nezájmu o činnost romských aktivistů, pokud jsou příslušníci nečistých skupin Romů.

⁷⁵ PAVELČÍKOVÁ, op. cit., s. 96-98.

⁷⁶ PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s.204-205.

⁷⁷ PAVELČÍKOVÁ, op. cit., s. 97.

Otázkou zůstává, do jaké míry je možné právě tuto bariéru odstranit například pomocí vzdělávání. Koncept rituální čistoty nelze z antropologické perspektivy považovat za přežitek či něco zcela nefunkčního. I v naší současné společnosti existují věci či praktiky, které jsou vnímány jako nečisté. Pro lepší představu uvedu příklad, kdy má řada z příslušníků majority problém jednat s lidmi, kteří konzumují vyhozené jídlo z popelnic. Takové jídlo, byť může být zabalené v originálním obalu a nezávadné, je považováno za nečisté, a kontakt s takovými lidmi za přinejmenším potenciálně zdraví ohrožující. V rámci romských skupin jde však o dělení odvíjející se od činnosti nečisté kasty víc než tisíc let zpátky, proto je dle mého názoru spíše jen otázkou času, kdy toto dělení přestane být rozhodující pro jejich vzájemné vztahy.

Nedostatek národní sounáležitosti se projevuje nezájmem o aktivní participaci, v řadách aktivistů zabývajících se romskými tématy je tedy nutně řada příslušníků majoritní společnosti. Nicméně někteří vzdělaní Romové se také zapojují, například jako sociální pracovníci. Pavelčíková se věnuje i tématu romských elit. Někteří Romové, ať už v důsledku asimilační politiky, či vyššího vzdělání nebo podnikatelských aktivit, by mohli být označeni za nové elity. Ti se do politického a veřejného života zapojují častěji. Jejich identita a způsob života se však velmi blíží majoritě, proto je část odborníků odmítá považovat za představitele romského obyvatelstva a vytýká jim jejich snahu Romy zastupovat. Řada z nich se hlásí jak k romské identitě, tak k českému národnímu prostředí.⁷⁸

2.5 Vztah k institucím a právu

Romové, byť nelze hovořit o kulturně homogenní skupině obyvatel, vykazují řadu odlišností oproti majoritní společnosti. Státní instituce, včetně školy, vnímají spíše nepřátelsky a nedůvěřují jim. Důvodů této nedůvěry může být řada. Primárně se však nabízí vysvětlení, že je to proto, že jsou tyto instituce spravovány příslušníky majority a Romové v nich nemívají odpovídající zastoupení. Jedním ze specifíků této skupiny je i jejich vztah k právu, respektive jejich vlastní zvykové právo a jeho provázanost s celorepublikovým právním systémem. Na následujících řádcích popíšu některá pravidla,

⁷⁸ PAVELČÍKOVÁ, op. cit., s. 100-102.

kteřá byla dle dostupné literatury zdokumentována, nicméně vzhledem k různorodosti jednotlivých skupin Romů si lze jen těžko představit, že by platila univerzálně pro všechny Romy a že by mezi jednotlivými skupinami neexistovaly významné rozdíly.

Existence tradičního zvykového práva Romů je problematická, neboť vzhledem k nepísemnému charakteru romské kultury jako celku nelze stanovit, zda je určité pravidlo obecně platnou tradiční zvyklostí, či zda jde spíše o pravidlo uplatněné v rámci určité skupiny a situace. Tradiční zvyklosti byly dodržovány zpravidla více kočovnými Romy, proto mezi nejprozkoumanější patří jejich etický kodex. Pavelčíková uvádí, že není zřejmé, do jaké míry jsou však určitá pravidla chování projevem původní kultury, a do jaké míry pronikly do těchto pravidel obranné mechanismy romských skupin vůči majoritní společnosti, která často vydávala zákony proti nim. Tyto postupy pak mohly vyvolat ze strany Romů snahy o úmyslné obcházení takto vytvořených norem.⁷⁹

Pojetí pravdy a spravedlnosti není vnímáno nijak abstraktně, nýbrž ve vztahu k rodině a příbuzenské skupině. Dle Jakoubka se jedná o udržování etiky symetrické loajality, kdy je to, co se týká rodiny a je v jejím zájmu, nadřazeno obecnému. Vnímání spravedlnosti i trestu se tedy podřizuje rodinným zájmům, neexistuje rovnost a nestrannost, a pokud má být někdo za určitý čin odsouzen, rodina vypovídá tak, aby byl potrestán méně významný člen rodiny, než je pachatel.⁸⁰ Individuální zájmy jedince jsou tak podřízeny tomu, co je pro danou skupinu výhodnější. Vzhledem k závislosti jedince na rodině a vzhledem k tomu, jak obtížné je pro něj život mimo příbuzenskou skupinu, je podle mě možné očekávat, že náhradní viník se podřídí zájmu a autoritě skupiny, aby neztratil tyto kontakty. Zájem rodiny může být také motivem kriminality Romů, o tom budu hovořit v samostatné kapitole níže.

V romském právu se důraz kladený na rodovou soudržnost a zájmy rodiny projevuje velmi výrazně. Má však i další specifika, jako neexistenci hranice mezi trestním a civilním právem.

“Většina ‘norem’ zvykového práva se odvíjí od rituálních pravidel a zvyklostí a řídí se společným zájmem rodového společenství, udržení kontinuity jeho existence a sociální pozice především vůči ostatním romským skupinám.”⁸¹

⁷⁹ PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s.203-204.

⁸⁰ JAKOUBEK, Marek a Lenka JAKOUBKOVÁ BUDILOVÁ. *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009, 359 s. ISBN 978-80-7325-178-9, s. 135.

⁸¹ PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s.204.

Jaká jsou tedy základní pravidla a tresty za jejich porušení uplatňované v rámci romských společenství? Nejvýraznějším proviněním bylo vážné porušení tradičních zvyklostí jako zrada na příslušníku stejného rodu, porušení přísahy či pravidel rituální čistoty, porušení rodových zvyklostí a předpisů. Mezi ně patřilo například dodržování endogamie a zákazu prostituce, zákazu společného stravování s příslušníky nečistých skupin, úcta k významným představitelům rodu a další. Romské etické kodexy naopak neznaly určité trestné činy zakotvené v rámci právního systému majoritního, jako například sexuální zneužívání mladistvých. Zvykové právo však vylučovalo incest.⁸²

Mezi tresty za porušení pravidel patřila určitá forma klatby, tzv. *prastipen*, která byla uvalena na člena skupiny a která znamenala jeho dočasné nebo trvalé vyloučení z rodového společenství, ztrátu romství a sociálního statusu. Ostatní členové skupiny s ním museli přerušit jakýkoli kontakt. Klatba mohla být po čase zmírněna či odpuštěna. Speciální tresty se vztahovaly na ženy, které byly v případě nevěry či porušení partnerského slibu podrobovány tělesným trestům, v případě vážného porušení pravidel dokonce usmrcení. Naproti tomu muži byli trestáni jen za styk s nečistou ženou, šlo o ztrátu sociálního statusu či pokutu. Krevní msta mezi Romy neexistovala, ale nebylo vyloučeno impulzivní řešení konfliktů mezi skupinami pomocí rvaček, které mohly skončit i smrtelnými zraněními.⁸³

Pokud však v rámci rodových společenství existují určité normy chování, které se nevyskytují v majoritní společnosti, musí toto společenství také zajistit dohled nad jejich dodržováním, který musí vykonávat určitá instituce. Ta bude zároveň v případě nutnosti udělovat sankce za porušení pravidel. Šlo o rozhodovací orgán zvaný *kris romani*, jakýsi soudní tribunál, který rozhodoval zejména o těžkých proviněních. Dodnes funguje u kočovných olašských Romů a u Sintů. Byl složen ze starších moudrých mužů a rozhodoval v případě porušení výše zmíněných etických norem a také o všech významných záležitostech, které se týkaly rodového společenství. Byl tvořen z předáků jednotlivých rodů, tzv. *mulajů*, a členové tohoto soudního tribunálu měli tradičně přirozenou autoritu a jejich rozhodnutími se členové skupiny museli řídit. Jde vždy výhradně o muže, i když v některých situacích o trestech za méně závažná provinění rozhodovaly i starší ženy, nebyly však členkami *krisu*.⁸⁴

⁸² PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s.204-210.

⁸³ PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s. 204-209.

⁸⁴ PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s. 204-205.

„Kris se schází v případě vážného porušení tradičních zvyklostí, jeho rozhodnutí jsou tajná. (...) Postavení předáků navenek zdůrazňovaly insignie, především těžký zlatý řetěz (...). V oblasti soudní rozhodoval kris především o těžkých proviněních, po zjištění všech skutečností vynášel rozsudek, jímž byla zpravidla jakási forma klatby-prastipen. (...) Méně závažná provinění (...) mohl rozhodovat i místní (rodinný)soud a bylo možno se z nich zpravidla vykoupit vysokou peněžitou částkou.“⁸⁵

Jak ale naznačují některé výzkumy, mladí Romové již nevnímají tento soudní tribunál tak vážně. Ti, kteří jsou zapleteni do kriminální činnosti v rámci gangů, se již neřídí tradičními zvyklostmi do takové míry, aby pro ně opatření či výzvy ze strany krisu měly sankční charakter. Lze tedy očekávat, že význam takovýchto tradičních autorit bude s každou další generací klesat a v rámci pravidel chování, která se shodují se zákony majoritní společnosti, budou Romové nuceni spoléhat se na vliv autorit a institucí existujících v rámci majoritního právního systému.

Vztah Romů k majoritním institucím je zajímavý sám o sobě. Povědomí o příslušnosti k nějaké širší komunitě, jako by byl například stát a jeho instituce, není příliš časté, neboť Romové se častěji identifikují pouze se skupinou lidí spojených příbuzenským svazkem a s institucemi existujícími v rámci této skupiny. Podobně chladný bývá jejich vztah ke kulturním a vzdělávacím veřejným organizacím a institucím, včetně romských škol.

2.6 Kriminalita

Již dříve bylo poukázáno na fakt, že romská minorita není homogenní skupinou. Existují rozdíly v kulturním systému, v míře dodržování tradičních zvyklostí i v sociálních pozicích romských skupin. Některé, a pouze některé, skupiny Romů žijí v prostředí sociálního vyloučení. V důsledku urbanizace v letech komunistického režimu a vzniku a rozšiřování romských ghatt, či dokonce naprosto izolovaných romských osad, dochází k marginalizaci skupin obyvatel, kteří zde žijí. Na takových místech dochází ke zpretrhání či oslabení tradičních vztahů, které byly historicky pro existenci a přežívání Romů klíčové a pro které byla typické povědomí příslušnosti a odpovědnosti k příbuzenské skupině a dodržování určitého etického kodexu, jehož rysy byly popsány

⁸⁵ PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s. 205.

v předchozí kapitole. Někteří autoři se domnívají, že na takových místech pak vládne tzv. kultura chudoby.

*“Tam, kde převládá tzv. kultura chudoby, provázená lichvou, nejrůznějšími formami závislosti na omamných látkách či gemblerství, růstem kriminality, prostituce, obživou v oblasti šedé či černé ekonomiky, poklesem autority příbuzenského kolektivu, se identita jednotlivce prosazuje velmi obtížně nejen vzhledem k tradicím, ale i k sociálním omezením a možností svobodné volby vlastního osudu. V tomto prostředí je v podstatě jediným cílem skupiny prosté přežití.”*⁸⁶

V naší společnosti pak dochází k tomu, že je takto vnímána většina romského obyvatelstva, včetně elit, a bude docházet k negativnímu vymezování se majoritní společnosti vůči všem Romům. Pojem kultury chudoby však bývá často kritizován, vhodnější je používat pojem sociální vyloučení, jak jsme uvedli v první kapitole.

Majoritní společnost často viní Romy z toho, že se řada z nich věnuje takovým formám obživy, jako jsou příživnictví či krádeže. Zde se však projevuje jeden velmi významný kulturní a hodnotový rozdíl mezi majoritní společností a romskými skupinami. Podle Pavelčíkové v romštině vlastně neexistuje výraz pro krádež.

*“V době, kdy se přestal o zaměstnání romských živelů rodin starat komunistický stát, vyžadující práci jako povinnost, přesouvá se aktivita nezaměstnaných (nejen Romů) do ne zcela legálních oblastí, které jim umožňují využívat mezer v zákonech, nedostatečné kontroly a postihu. Účastníci těchto akcí nepovažují svůj způsob obživy za něco nelegálního, neboť jej provozují ve prospěch své rodiny, resp. širšího příbuzenstva.”*⁸⁷

Na tom, že si něco vezmu, abych zabezpečil svoji rodinu, není podle nich nic špatného. Projevuje se zde tedy opět relativistické pojetí spravedlnosti, kdy neexistuje nějaké její obecné pojetí, ale je vztahována k rodině a rodu a jejich zájmům. Toto vnímání odcizení věcí nicméně nutně musí být konfrontováno se zákony majoritní společnosti. Romové si bezpochyby uvědomují, že překračují zákaz krádeže, jak jej definuje právo založené na hodnotách majority, i když si své chování v rámci své skupiny dokážou racionalizovat pomocí jiného hodnotového systému. Výše uvedené tedy naznačuje, že krádeže by se nevyskytovaly v takové míře, pokud by sociálně

⁸⁶ PAVELČÍKOVÁ, op. cit., s. 102.

⁸⁷ PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s.208.

vylouení Romové měli jiné možnosti, jak získat obživu v situaci, kdy je jejich rodina v nouzi. Je tomu ale skutečně tak?

Podle Pavelčíkové v některých původně kočovných romských skupinách, tedy ve velmi malém zlomku české romské populace, krádeže v majoritním prostředí tvoří tradiční doplňkový způsob obživy praktikovaný i jindy než v období materiální nouze a vyučovaný v rámci výchovy dětí. Jde o kapesní krádeže a bytové krádeže praktikované v majoritním prostředí.⁸⁸

Dle mého názoru by ale bylo velmi povrchní kvůli tomuto chování pohlížet na romské tradice skrze prsty. Není tomu tak dávno, kdy majoritní populace běžně tolerovala krádeže, a dalo by se dokonce říci, že byly v určitém slova smyslu vnímány jako skupinový sport. Za předchozího režimu řada lidí tolerovala, pokud si někdo přilepšoval ze "státního", krádeže od nějakého jiného obyvatele však byly neakceptovatelné. Podobnou dichotomii na "naše" a "jejich" lze spatřovat i ve výše popsaných tradičních praktikách.

V minulosti se kriminalita Romů, co se týče typů aktivit, omezovala spíše jen na drobné krádeže, závažnější trestná činnost jako násilné činy či podvody jen velmi omezeně. Vyšší podíl kriminality byl mezi kočovnými Romy, mezi usedlými nikoli, protože by pachatele bylo snadné vypátrat. Dnes z důvodu ochrany osobních údajů neexistují přesné statistiky o romské kriminalitě, nicméně v důsledku vytváření ghett a sociální marginalizace Romů může docházet k jejímu zvyšování.⁸⁹

Je tedy otázkou, které projevy kriminality odpovídají tradičním romským zvyklostem a které jsou důsledkem sociální marginalizace Romů ve společnosti a toho, jak se k nim chová majorita a jak přijímá cizí kulturu. V řadě romských komunit, například těch, které k nám přišly ze Slovenska po druhé světové válce, ale také těch, které žijí v prostředí sídlišť ve velkých městech, se dá hovořit o ztrátě tradic. Díky přesunu do jiného prostředí řada z nich zažívala a zažívá vykořenění, které má v některých případech za následek rozvoj například prostituce, která v tradičním společenství Romů představovala velmi závažné provinění proti pravidlům tradičního morálního kodexu. *„Současné jevy, jako ‚prodávání‘ mladých dívek do veřejných domů či k pouliční prostituci, pasáctví dokonce mezi příbuznými, mladé Romky nabízející své*

⁸⁸ PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s.209.

⁸⁹ PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s. 209.

„služby“ v příhraničí jsou podle mého názoru projevem hluboké krize tradiční společnosti, jejího totálního sociálního propadu.“⁹⁰

2.7 Romové v cizině

V této kapitole se zaměřím na to, jak jsou Romové přijímáni ve Francii. Vzhledem k rozsahu této práce není bohužel možné se detailně zabývat každou evropskou zemí, ve které Romové žijí. Francie byla vybrána také z toho důvodu, že zde žije i velká minorita Vietnamců a bude proto možné provést srovnání soužití majority a těchto dvou skupin. Bude mě zajímat, zda se vztah francouzské majority k Romům odlišuje od situace v ČR. Tuzemskému přijímání majoritou pak bude věnována následující kapitola.

Zpráva *The situation of Roma in France and in Europe* uvádí, že v Evropské unii žije od 10 do 12 milionů Romů, zhruba 80% z nich žije usazeným způsobem života. Pojem Romové není ani na evropské úrovni jednotný, zahrnuje Romy, Sinty, tzv. Travellers, neboli kočovné skupiny, a další. Romové jsou více než jiné skupiny zasaženi nezaměstnaností, špatnou kvalitou bydlení, špatným zdravotním stavem, násilím a diskriminací. Výzkum Eurobarometr v roce 2008 ukázal, že negativní postoj majority vůči Romům je mnohem rozšířenější, než vůči jakékoli jiné etnické skupině či národnostní menšině. Čelí předsudkům, netoleranci a diskriminaci. Řada Romů žije v segregovaných domech a lokalitách. Děti bývají vyučovány v segregovaných školách, často ve škole chybí a nedosahují vysokého stupně vzdělání. Rozdíly v životní úrovni jednotlivých zemí motivovaly i Romy k tomu, aby se v rámci EU přesunuli do jiných zemí.⁹¹

Právě v souvislosti s přesunem Romů v rámci EU se začalo hovořit o možnostech jejich integrace znovu. Zpráva s názvem *The situation of Roma EU citizens moving to and settling in other EU Member States* uvádí, že řada Romů, kteří se přesunuli do jiného členského státu EU, zažívá nadále rasismus, diskriminaci a sociální vyloučení. Romové mají stejně jako příslušníci majority v rámci evropského občanství možnost přestěhovat se a žít volně v rámci území EU. Podmínkou je to, že zde jsou ekonomicky

⁹⁰ PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s. 207.

⁹¹ *The situation of Roma in France and in Europe. Statewatch* [online]. 2010 [cit. 2013-12-09]. Dostupné z: <http://www.statewatch.org/news/2010/sep/EC-Roma-France-report.pdf>

aktivní, či pokud se jedná o ekonomicky neaktivní obyvatele či studenty, že mají dostatečné množství zdrojů pro sebe a svou rodinu a zdravotní pojištění, aby se nestali zátěží pro sociální systém přijímajícího státu. Zpráva identifikuje řadu push a pull faktorů, které tlačí Romy k opuštění domovské země. Mezi push faktory patří chudoba, nezaměstnanost, segregace, pocit, že do tamější společnosti nezapadají. Mezi pull faktory patří předpoklad Romů, že v cílové zemi naleznou práci a lepší životní podmínky, o kterých mají často nerealistické představy. Při opouštění země se Romové častěji setkávali se žádostmi o úplatek od zkorumpovaných úředníků. Co se týče jejich životní úrovně v cílové zemi, závisí na podpoře přijímajících států. Některé státy a lokální samospráva je podporují a zohledňují přitom romská specifika, jiné by se Romů nejraději zbavily a odradili další od příchodu. Možnost či nemožnost legálně zde pracovat do vysoké míry ovlivňuje jejich přístup k dalším službám, například k odpovídajícímu bydlení. Jejich inkluzi brání také protiromský rasismus a diskriminace. Těm, kterým se nepodaří získat práci, často hrozí, že nejsou schopni dostát požadavkům, které jsou potřeba pro jejich trvalý pobyt. Řada Romů nebyla schopná splnit administrativní požadavky nutné pro přiznání trvalého pobytu, což v důsledku velmi znesnadňuje výkon jejich občanských, politických a sociálních práv, kupříkladu přístup k sociálnímu bydlení a zdravotní péči, právo volit apod.. Výše uvedené často nutí Romy k obživným aktivitám v rámci šedé ekonomiky, časté je i žebvání. Předpokládá se, že řada žebrajících Romů by raději byla zaměstnaná a živila se jiným způsobem, to jim ale není umožněno, neboť v přístupu k zaměstnání jim brání nízké vzdělání, nedostatečná pracovní kvalifikace a špatná jazyková vybavenost, které jsou důsledkem jejich diskriminace v zemi původu. Často bývají také směřováni místní Romové s Romy z jiných členských států a třetích zemí, což může vést k potlačování občanských práv některých z nich. Romové z jiných členských států jsou v nových zemích často přijímáni velmi negativně, jsou vnímáni jako problematičtí. Jejich stěhování do jiného členského státu často nevede ke zlepšení životních podmínek, spíše naopak, k ještě větší marginalizaci. Sociální exkluze je častější tam, kde Romové nemají možnost najít si práci v rámci formální ekonomiky. Situaci s hledáním si zaměstnání ještě zhoršila ekonomická krize, která v některých zemích zvýšila xenofobii založenou na faktu, že migranti berou domácímu obyvatelstvu práci. Vyloučení ze systému sociální péče pak dopadá zejména na ženy, děti a staré lidi. Zpráva uzavírá tím, že EU a

členské státy musí přijmout takovou politiku, která by podporovala sociální kohezi a integraci i těchto evropských občanů.⁹²

V roce 2010 proběhly v médiích informace o špatné situaci Romů ve Francii. Řada výše uvedených jevů se tam projevila naplno. Evropský výbor pro sociální práva obvinil Francii z porušování lidských práv, když nebyla schopna zajistit romským migrantům důstojné životní podmínky⁹³. Sarkozyho vláda v roce 2010 nechávala vystěhovávat Romy z Francie zpět do Bulharska a Rumunska. Bylo také prokázáno, že ze strany Francie neexistovala žádná dostatečná snaha o to, zajistit Romům přístup ke vzdělání a základní zdravotní péči. To z nich udělalo ve Francii jedinou populaci, která nemá přístup k těmto výsledkům humanitárních politik. Francouzská vláda se proti těmto nařčením ohradila, nicméně Výbor prohlásil, že autority ve Francii dostatečně neuvážily zranitelnost a marginalizaci této populace a neinformovaly je o jejich právech a možnostech, jak je prosazovat. Francie se ohradila, že některá práva vyplývající z Evropské charty sociálních práv se vztahují jen na obyvatele, kteří na území Francie pobývají legálně, což řada romských migrantů nesplňovala, neboť zde neměli trvalý pobyt či pracovní povolení. Výbor nesouhlasil, namítal, že právo na život a důstojnost se vztahuje i na tyto Romy, nehledě na jejich právní status ve Francii. I po tomto rozhodnutí výboru do současnosti však ve Francii docházelo k dalšímu porušování práv Romů. Šlo například o kolektivní vyhošťování Romů bez důkladného prozkoumání jednotlivých případů, dále k odpírání práva na přístup ke vzdělání romským dětem. Vzdělávání Romů bylo řadou NGOs shledáno diskriminační, docházelo k segregaci romských žáků ve zvláštních třídách či odmítání jejich registrace do škol.⁹⁴

2.8 Přijímání majoritní společnosti

Nyní se zaměříme na to, jak jsou Romové vnímáni majoritní společností u nás. Romské skupiny již od svého příchodu do Evropy zpravidla nebyly do struktury

⁹² EU Agency for Fundamental Rights (FRA). *The situation of Roma EU citizens moving to and settling in other EU Member States* [online]. 2009 [cit. 2013-12-09]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_situation_settling_eu_en.pdf

⁹³ EUROPEAN COMMITTEE ON SOCIAL RIGHTS. *Decision on admissibility : Médecins du Monde - International v. France, Collective Complaint No. 67/2011* [online]. 2011 [cit. 2013-12-09]. Dostupné z: <http://hudoc.esc.coe.int/esc2008/document.asp?item=0>

⁹⁴ France: Eviction of Roma reaches a peak despite condemnations by the European Committee of Social Rights. *Statewatch News Online* [online]. 2013 [cit. 2013-12-09]. Dostupné z: <http://database.statewatch.org/article.asp?aid=32119>

tehdejší společnosti příliš úspěšně začleňovány, právě naopak, byly spíše vytlačovány na její okraj. Skupiny samotné byly do velké míry uzavřené vůči majoritní společnosti, což patrně na jednu stranu umožňovalo jejich přežití, na druhou však spíše podpořilo xenofobii, nepřátelství a diskriminaci vůči nim, která se často projevovala i ve formě represe.

Co se týče současnosti, problémy, se kterými se potýká pouze část romského etnika, tedy sociální vyloučení, bývají připisovány všem Romům a vysvětlovány patologičností této skupiny či tak, že si za ně mohou sami.

Tato skutečnost se pak často promítá do vytváření a udržování odmítavých, nepřátelských postojů velké části majority vůči romské minoritě. V posledních letech posilují nesnášenlivost makrosociety, zjednodušené pojmání romských skupin a jejich kulturních vzorů i celkového způsobu života také mediální kampaně, v nichž se toto zjednodušení promítá a zpětně přenáší do celospolečenských stereotypů. Terénní výzkumy pak bohužel potvrzují, že za posledních dvacet let se míra nesnášenlivosti (...) zintenzivňuje a zvyšuje.⁹⁵

V poslední době jsme byli svědky řady protestních akcí namířených proti romským obyvatelům. Nejčastější předsudky se týkají obživných aktivit Romů, kterými mají být příživnictví a krádeže, dále jejich neochota pracovat. Jak jsem již výše uvedla, některé z těchto jevů se dají vysvětlit odlišnými hodnotami Romů či jejich etickým kodexem, případně historickým vývojem jejich diskriminace a postupné marginalizace. Kulturní vzory a některé tradiční hodnoty tak staví Romy do ostrého protikladu s majoritní evropskou společností. I tak se ale v žádném případě netýkají Romů všech, což je základním argumentem proti výtkám, že jde o etnikum, jehož chování je přirozeně patologické.

Romové samotní pak vnímají majoritní společnost většinou jako nepřátelskou, diskriminační a sympatizující s extrémistickými skupinami a vzájemné soužití považují spíše za konfliktní.⁹⁶ Dle výsledků šetření CVVM Sociologického ústavu AV ČR, které se zabývalo vnímáním soužití romské populace s ostatními obyvateli ČR, vyplývá, že většina veřejnosti vnímá toto soužití jako problematické. „Za špatné je označilo 87% dotázaných, z toho 36% dokonce za ‚velmi špatné‘. Naopak jako dobré toto soužití hodnotí pouze 9% respondentů, kteří vesměs volili slabší variantu pozitivní odpovědi

⁹⁵ PAVELČÍKOVÁ, op. cit., s. 98.

⁹⁶ KALEJA, op. cit., s.66-68.

„spíše dobré“, zatímco odpověď „velmi dobré“ se objevovala jen ojediněle. 4% dotázaných na otázku odpověděla, že neví.“⁹⁷

Pokud se podíváme na data z předchozích let, jako špatné označilo soužití majority a Romů v roce 2001 68% respondentů, v roce 2003 78%, v roce 2006 69% a v roce 2007 79% respondentů.⁹⁸ Je tedy možné vyzorovat vzrůstající negativní vnímání Romské menšiny ze strany majority. Z šetření CVVM dále vyplývá, že neexistují významnější rozdíly v hodnocení soužití mezi různými sociodemografickými skupinami, ale výrazně častěji hodnotí soužití jako pozitivní lidé, kteří mají mezi Romy přátele či známé, a lidé, kteří také kladně hodnotí soužití s Romy v místě bydliště. Soužití s Romy v místě bydliště hodnotí lidé zpravidla příznivěji, než celkové soužití v České republice. U obou však převažuje hodnocení negativní nad pozitivním. Výsledky šetření také ukázaly, že jen cca. 23% lidí považuje řešení romské problematiky ze strany vlády za uspokojivé, 66% lidí považují řešení za neuspokojivé.⁹⁹

Negativní obraz romské minority umocňuje i mediální prezentace této skupiny, která zprostředkovává lidem negativní zkušenosti lidí s Romy v jiných částech republiky, přičemž bývá zdůrazněna etnicita pachatelů např. trestných činů. Média naopak věnují poměrně málo pozornosti zprostředkování pozitivních zkušeností. Ve výše uvedeném hodnocení se promítají i negativní osobní zkušenosti, či zprostředkované zkušenosti rodinných příslušníků.

Šetření CVVM také odhalilo, že většina příslušníků majority si uvědomuje, že pro zlepšení vzájemného soužití je třeba aktivní přístup jak většinové populace, tak Romů samotných. *„Pokud jde o většinovou společnost, respondenti nejčastěji doporučovali pozitivní přístup, větší toleranci a trpělivost ve vztahu k Romům (26 %), nediskriminaci a uplatňování stejných měřítek na ně jako na ostatní (6 %), zajistit jim pracovní příležitosti (6 %), nemít vůči Romům rasové předsudky a stavět se proti extrémistům (5 %), neházet všechny do jednoho pytle a neposuzovat podle problematických jednotlivců celou komunitu (4 %), nevšímat si jich a nevyvolávat zbytečné konflikty (3 %), netolerovat a stále neomlouvat výstřelky v jejich chování (3 %), zpřísnit a nutit je dodržovat zákony (2 %), lépe poznat jejich historii, kulturu a způsob života (2 %),*

⁹⁷ CVVM. *Romové a soužití s nimi očima české veřejnosti*. 2013 Dostupné na [www: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7017/f3/ov130521.pdf](http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7017/f3/ov130521.pdf)

⁹⁸ KALEJA, op. cit., s. 67.

⁹⁹ CVVM 2013, op.cit..

pomáhat Romům při získávání vzdělání (2 %) či více kontrolovat poskytování sociálních dávek (2 %). 7 % dotázaných má za to, že většinová společnost toho dělá již dost nebo že nic dalšího, čím by soužití mohla zlepšovat, dělat nemůže. Na adresu Romů dotázaní uváděli, že by měli pracovat (23 %), dodržovat zákony (13 %), přizpůsobit své chování normám většinové společnosti (13 %), chovat se slušně (13 %), vzdělávat se a dbát na vzdělání svých dětí (6 %), nezneužívat sociální systém (4 %), být tolerantní vůči ostatním (4 %), nebyť agresivní (3 %), odstěhovat se (3 %), dbát na hygienu (2 %), být aktivnější a převzít odpovědnost sami za sebe (2 %) a rovněž nediskriminovat jiné (2 %).¹⁰⁰

Integrace Romů je zatím velmi nedostatečná. Jak naznačuje výše zmíněné šetření, řada lidí si uvědomuje, že pro úspěšnou integraci Romů je třeba něco udělat a že nejde o problém, který by se vyřešil sám. Na druhou stranu se nabízí otázka, do jaké míry se výše zmíněná doporučení a návrhy skutečně promítají do chování jednotlivců ve vztahu k romské minoritě. Něco jiného je totiž veřejně deklarovat určitý postoj, a něco jiného je se podle něj i chovat.

3. Vietnamci v ČR

3.1 Historie přítomnosti v České republice

Vietnamci začali do České republiky imigrovat v 50. letech 20. století, když bývalé Československo začalo spolupracovat s Vietnamskou demokratickou republikou v rámci dohod o hospodářské pomoci a kulturní spolupráci. Vietnam posílal do Čech své obyvatele za účelem zvýšení kvalifikace, ať už na středních a zejména vysokých školách hlavně technického zaměření, či v podnicích. Šlo o státem regulovanou a primárně dočasnou migraci, dostávali se k nám zejména prominenti a režimem zvýhodnění studenti. Celkem šlo asi o 70-120 000 lidí, kteří zde zpravidla nezůstávali déle než 4, respektive 7 let¹⁰¹. Vietnamci nejprve absolvovali předodjezdové školení

¹⁰⁰ CVVM 2013, op.cit..

¹⁰¹ SCHEU, Harald Christian, Věra HONUSKOVÁ, René PETRÁŠ a Helena PETRŮV. *Migrace a kulturní konflikty*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011, 322 s. ISBN 978-80-87284-07-0, s.211.

doma, a poté i jazykové kurzy přímo v Československu. Po návratu do Vietnamu předávali informace o způsobu života následujícímu turnusu. Po celou dobu udržovali písemný styk se známými a rodinou ve Vietnamu, stejně intenzivně se stýkali s dalšími Vietnamci, kteří také byli v Československu. Začali také ve velkém nakupovat nedostatkové zboží (walkmany, džíny aj.) a obchodovat s ním, majoritní obyvatelstvo je od nich kupovalo. Obě země poté začaly využívat okolnosti ve svůj prospěch, vietnamští pracovníci byli obsazováni v neatraktivních oborech a pomocných pracích. Na vietnamské straně docházelo k nabízení možnosti vycestovat za úplaty, protože hlavní motivací k výjezdu do Československa bylo již nikoli získání vzdělání, ale hlavně vidina výdělků¹⁰². V této době jejich adaptaci ztěžovala nedokonalá znalost češtiny, časové omezení doby, po kterou zde mohli zůstat a také omezení ukládaná na základě mezistátní spolupráce. Nejzdařilejší byla jejich adaptace, co se týkalo klimatických podmínek, zákonů pracovního práva a sortimentu trhu a cenách zboží. Tyto zkušenosti si předávali mezi sebou v průběhu celého období této první fáze migrace.

Po roce 1989 Československo postupně přerušilo se socialistickým Vietnamem styky a začalo odstupovat od vzájemných smluv. Byla zrušena i smlouva, na jejímž základě k nám jezdili Vietnamci v předchozím období. Část Vietnamců byla posílána domů, nešlo však o důsledné navracení, řada z nich zde zůstala. Ti se pak začali orientovat primárně na obchod, se kterým měli zkušenosti už z předchozího období, kdy obchodovali s nedostatkovým spotřebním zbožím. Začali podnikat tak, že si založili firmu společně s českým občanem, získali živnostenský list a na jeho základě poté také povolení k dlouhodobému pobytu. Mezi hlavní sortiment, který nabízeli, patřila spotřební elektronika a textil. Stali se také základnou pro nové vlny vietnamských migrantů, nyní již i neprivilégovaných. Do České republiky začali přijíždět rodinní příslušníci zde žijících Vietnamců, neboť se zde naskytl možnost sloučovat rodiny. V této době se také začala rozšiřovat standardní ekonomická migrace motivovaná především snahou o zlepšení finanční situace rodiny a životní úrovně celkově. Vraceli se také původní studenti a pracovníci, jejich výhodou bylo, že z předchozího období

¹⁰² UHEREK, Zdeněk, Zuzana KORECKÁ a Tereza POJAROVÁ. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2008, 259 s. ISBN 978-80-87112-12-0, s. 170-175.

znali realie Československa. Přijížděli další známí zde žijících Vietnamců, neboť se doslechli o možnosti snadného výdělku. Tento trend v podstatě pokračuje dodnes.

V této době (90. léta) začala vznikat vietnamská komunita. Vietnamci se začali koncentrovat hlavně v místech, kde očekávali velké zisky, tedy v Praze, Brně, Ostravě a Chebu, a také v pohraničí, kde se orientovali na klientelu ze zahraničí. Konsorcia vietnamských podnikatelů si na některých místech pronajala objekty bývalých továren a začala zde provozovat velkoobchod. Nově příchozí a rodinní příslušníci se začali soustřeďovat kolem těch, kteří byli v České Republice usedlí delší dobu. Vzniklé komunity tak byly založeny jak na obchodních, tak na rodinných vztazích. Středobodem komunity se stala tržnice a nejdůležitějšími postavami dovozci zboží a majitelé tržnic, kteří poskytují zboží a pronájmy menším prodejcům¹⁰³.

Po roce 2000 k nám začala přicházet nová migrační vlna. Nově příchozí často využívali služeb agentur, které za vysoké částky nabízejí zprostředkování cesty a práce v České republice. Tuto možnost zpravidla využívali ti, kteří neměli v České republice známé ani rodinu, proto byli na agenturách a tlumočnicích po příjezdu zcela závislí. Ve Vietnamu je vysoká nezaměstnanost, agentury slibují vyjíždějícím vysoké výdělky, ale jejich služby jsou často nedostatečné a neposkytují potenciálním imigrantům dostatek informací, natož pak záruku získání práce, ubytování či registrace pobytu. Krize pak pro řadu z nově příchozích dělníků znamenala významné komplikace. Na straně podniků docházelo k propouštění, Vietnamci jako agenturní zaměstnanci byli mezi prvními. Byli tak bez práce, bez prostředků a rodinného zázemí, které by se o ně mohlo postarat. Často neznali jazyk, v českém prostředí se příliš neorientují, a aby nepřišli o bytové oprávnění, museli se legalizovat pomocí živnostenského listu, i když nepodnikali. Z této situace těžili někteří jiní Vietnamci a zneužívali jejich situace, např. jim za práci dávali jenom nocleh a jídlo. Zároveň se nově příchozí nemohli vracet domů, neboť na cestu do Čech se často velmi zadlužili u bank, lichvářů i širokého příbuzenstva, a kdyby se vrátili, přišli by o zastavený majetek, nehledě na společenské postavení.¹⁰⁴ Usedlí Vietnamci se poté začali obávat možné kriminality, ke které by tato bezvýchodná situace u některých jejich krajanů mohla vést. I v této době probíhal nábor nových lidí

¹⁰³ SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s. 210-212.

¹⁰⁴ SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s. 213-215.

ze strany agentur. Dodnes však ve Vietnamu existuje přesvědčení, že se do České republiky jezdí za lepším životem.

Podobnou situaci s vykořisťováním ze strany agentur zažívají i imigranti například z Ukrajiny. Byť jejich situace také bezpochyby není záviděníhodná, na rozdíl od Vietnamců pro ně nejsou náklady na návrat tak vysoké, stejně jako jim nehrozí ztráta majetku či společenského postavení v případě selhání a neúspěchu v podobě návratu domů. Některé programy, které měly za cíl repatriaci Vietnamců, se snažily o jejich návrat zpět a zároveň jim poskytly finanční prostředky, aby tito lidé mohli začít ve Vietnamu podnikat a dokázali splatit své dluhy.

Dle údajů Českého statistického úřadu žilo k 31.12.2011 v České republice 58 266 osob s vietnamským státním občanstvím (z toho mělo trvalý pobyt 37 510 osob a 20 550 osob povolení k dlouhodobému pobytu), 42% z celkového počtu tvoří ženy.¹⁰⁵ V roce 2009 jich bylo 60 875, jejich počet tedy zvolna klesá. Od roku 1993 do roku 2009 získalo české státní občanství 799 osob vietnamského původu.¹⁰⁶ Většinu současných vietnamských imigrantů tvoří přistěhovalci, jejichž příchod již není přímo navázán na migranty z předrevolučního období. Většina Vietnamců sem přicházela s představou krátkodobého pobytu, tzn. vydělat si a vrátit se domů. Řada z nich, zejména pokud zde mají rodinu, si uvědomuje, že zde patrně zůstanou delší dobu, než čekali.

3.2 Kulturní a hodnotová specifika

Pro život Vietnamců v Čechách je nesmírně důležitý jejich komunitní život. První lokální komunity začaly vznikat v 90. letech na základě příbuzenských či teritoriálních (dle místa původu ve Vietnamu) nebo obchodních vztahů. Tyto komunity a jejich vnitřní struktura se postupem času stávaly komplexnějšími a jejich centry jsou v současnosti velké tržnice. Vietnamská komunita je vnitřně bohatě strukturovaná, základním dělicím faktorem je doba příchodu imigrantů do České republiky. Existují zde tři vrstvy. První jsou starousedlíci, kteří žili alespoň určitou dobu v Československu před rokem 1989.

¹⁰⁵ Cizinci podle kategorií pobytu, pohlaví a občanství k 31. 12. 2011. In: *Český statistický úřad* [online]. 2012 [cit. 2013-12-05]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/0F00428C47/\\$File/c01b10t.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/0F00428C47/$File/c01b10t.pdf)

¹⁰⁶ SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s. 225.

“(…) (T)ěmto osobám se v řadě případů dostává významného postavení v osobnostním žebříčku vietnamského společenství: bývají osobami respektovanými a vlivnými, disponujícími určitými prvky patriarchální ochrany, z níž vyplývají závazky těch členů komunity, kteří jsou na ní ekonomicky závislí. Ekonomické pozice některých vietnamských podnikatelů lze tedy v rámci stratifikace lokálních společností vnímat i jako politickou hodnotu. Prostřednictvím vlivných a mocných osob dochází k řešení různých sporů v komunitě, arbitráží mezi obchodníky aj..”¹⁰⁷

Tato moc v rámci komunity je výraznější, pokud jde zároveň o organizátory chodu velkých tržnic nebo dovozce zboží. Další vrstvu tvoří porevoluční Vietnamci a ti, kteří přišli v 90. letech. Jedná se zejména o obchodníky, kteří podnikají samostatně a často zaměstnávají nejen své příbuzné a krajany, kteří za nimi často migrují, ale také příslušníky majority. Mají zde zpravidla své rodiny, které za nimi buď přijely z Vietnamu, nebo si je založili až v České republice. Poslední skupinou jsou Vietnamci patřící do nové migrační vlny, která do České republiky začala proudit po roce 2000. V sociální hierarchii se nacházejí nejnižší. Často jde o nevzdělané vrstvy vietnamského venkova. Vykonnávají často práci prodavačů na tržištích, čišníků, dělníků apod.. Po období krize je řada z nich bez práce a často se nacházejí v nezáviděníhodné sociální situaci. Solidarita, ale i strach z kriminality této skupiny a s tím související xenofobie ze strany majority, která by se týkala celého etnika, přiměl zbývající dvě vrstvy k určitým krokům, kterými se pokoušeli na jejich situaci poukázat a přimět tak vládu k řešení této situace¹⁰⁸.

Komunity jsou do určité míry prostředím, kde dochází k etnické separaci vietnamských občanů od majoritní české společnosti. Je tomu tak pravděpodobně proto, že řada Vietnamců, kteří knám přišli, považovala svůj pobyt zde za provizorní a dočasný. Nepovažovali proto za důležité naučit se dobře česky. Vzhledem ke kulturní odlišnosti jim komunita do jisté míry nahradila domov a poskytovala jim v tomto smyslu určité útočiště. Na druhou stranu je ale pak nic nenutilo k hlubšímu seznámení se s českým prostředím, právním systémem a podobně. Jejich adaptace a akulturace tedy probíhala jen do té nejnutnější míry. Řada z nich je proto závislá na komunitní

¹⁰⁷ SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s. 215.

¹⁰⁸ SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s.214-215.

strukturu, co se týče obchodních aktivit, zásobování obchodů či z důvodu nedostatku vlastního kapitálu¹⁰⁹.

Centra komunitního života tvoří velké tržnice a velkosklady zboží. Někteří autoři uvádí, že jde o jakási asijská městečka. Lze zde najít rysy etnické ekonomie, jakými jsou například ústní uzavírání smluv a provázanost vzájemných dluhů¹¹⁰. V Praze se nacházejí dvě z těchto center. Jde o čínsko-vietnamskou tržnici HKH a vietnamskou tržnici Sapa. Vybuovali je bohatší Vietnamci většinou společně s Čechy. Jde o kulturní, mediální a správní centra. Sídli zde nejen podnikatelé, ale i neziskové organizace zaměřené na vietnamskou komunitu, slaví se tu tradiční svátky, pořádají sjezdy, o víkendech se sem sjíždí řada obchodníků, kteří potřebují doplnit zboží ve svých obchodech. Provozuje se zde doučování a další mimoškolní aktivity pro děti, sídlí tu redakce vietnamských médií, fungují zde různé zprostředkovatelské firmy, restaurace, sportovní prostory, obchody specializované na vietnamské zboží jinak v České republice nedostupné a řada dalších služeb¹¹¹. Na jednu stranu je takový komunitní život inspirujícím příkladem toho, jak být aktivní v rámci občanské společnosti, jak se zajímat o své okolí, jak zakládat spolky apod.. Na druhou stranu, zejména v případech, kdy v takových centrech Vietnamci i pracují, vytváří takové prostory podmínky pro jistou izolaci a uzavřenost tohoto etnika a nepobízí ke snahám o větší integraci do majoritní společnosti. To se týká zejména Vietnamců, kteří prožili období socializace a enkulturace ve Vietnamu a kteří často omezují styk s Čechy jen na ten nejnútnejší. Ne všichni Vietnamci však pracují v prostředí takových tržnic, řada z nich našla uplatnění i v jiném typu podnikatelských aktivit.

Již u dětí, které žijí na v České republice jako druhá generace, tedy těch, které se zde buď narodily, nebo se sem s rodiči přistěhovaly malé, a tak prožily období socializace a enkulturace zde, je patrný výrazný odklon od kulturních zvyklostí Vietnamu a ztotožnění se se zdejší majoritní kulturou. Za svůj domov považují Českou republiku. Děti se i díky škole postupně integrují do majoritní společnosti, zatímco rodiče více či méně lpí na dodržování vietnamských tradic a tamních norem života. To může být základem mezigeneračních konfliktů. Jejich zdrojem bývá odlišné vnímání původu, Vietnamu jako domova i tradic a rodinné soudržnosti. Dále pak odmítání

¹⁰⁹109 SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s.212.

¹¹⁰ UHEREK, op. cit., s.182.

¹¹¹ UHEREK, op. cit., s.182-183.

mluvit vietnamsky ze strany dětí, jejich snahy o osamostatnění se a bydlení odděleně od rodičů. Je poměrně běžné, že děti nikdy ve Vietnamu nebyly a při jeho návštěvě jim hrozí kulturní šok ze setkání se zvyky a kulturou, se kterou nejsou dostatečně obeznámeny.¹¹²

Do života dětí se promítá kulturní dualismus, kdy se jinak chovají mimo domácnost, kde jsou se svými vrstevníky z majoritní společnosti, a jinak doma před rodiči, kteří se je často snaží vést k dodržování některých vietnamských tradic, například uctívání předků apod.. Díky přejímání majoritního způsobu života se dětem často přezdívá banánové děti- žluté navenek a bílé uvnitř. Tak se může například českému studentovi na gymnáziu stát, že si bude mnohem více rozumět se svým vietnamským spolužákem, než se svým českým bratrancem, který chodí na učiliště.

Co se týče původních plánů rodičů na návrat domů, děti ji často striktně odmítají. I řada rodičů, zejména těch, kteří nepatří do nejnovější migrační vlny, odsouvá návrat na neurčito. Jedním ze znaků toho, že jejich pobyt zde by nakonec mohl být definitivní, je i fakt, že vietnamské rodiny kupují v České republice byty a domy a že řada obchodníků přesídlila od stánků do kamenných obchodů, což vypovídá o jejich lepším finanční zázemí a o plánech na budoucnost v Čechách.

3.3 Vzdělávání

Vietnamští imigranti většinou nemají velkou důvěru ve státní a veřejné instituce v České republice. To se ale netýká českých škol. Vzdělání je ve vietnamské společnosti jednou z nejdůležitějších hodnot. Je tomu tak díky konfuciánské tradici¹¹³. Vietnamští rodiče se proto nebojí do vzdělání dětí investovat. Často volí i soukromé školy, neboť se domnívají, že poskytují kvalitnější vzdělání. Výdělky ze svého podnikání utrácejí rodiče zejména za nájemné, vzdělání dětí a služby zprostředkovatelů¹¹⁴. O jazykové a kulturní bariéře jsem hovořila již výše. Právě tu se dětem migrantů daří překonávat díky školám a dalším zájmovým aktivitám, které zprostředkovávají kontakt dětí z uzavřené a izolující se komunity s majoritní společností.

¹¹² UHEREK, op. cit., s. 198-200.

¹¹³ UHEREK UHEREK, op. cit., s.190.

¹¹⁴ SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s.218.

“Podle dat ČSÚ docházelo ve školním roce 2003/2004 celkem 1264 Vietnamců do mateřských škol a 4036 Vietnamců do základních škol (...), 532 studentů z Vietnamu navštěvovalo české střední školy a 163 vysoké školy.”¹¹⁵ Nejvíce dětí je na základních školách. Poblíž významných komunitních center, jako je například pražské obchodní centrum Sapa, tvoří významnou část studentů škol. Děti při nástupu do základní školy většinou již mluví česky, zejména díky předchozímu navštěvování mateřských školek. Pokud školky nenavštěvovaly, anebo čerstvě imigrovaly, jazyk si zpravidla osvojí do jednoho roku po nástupu do školy a nemívají problémy se zapadnutím do kolektivu. Děti často dosahují vynikajících studijních výsledků. Po škole se také často věnují různým zájmovým aktivitám, kroužkům apod.. Vzdělávají se podle českých osnov, ve škole tedy nemají mnoho příležitostí osvojit si znalosti o kultuře, jazyku a historii vlastního národa. Stejně jako tuto možnost nemají příslušníci majority. Často dochází k situaci, že tyto děti neumí dobře vietnamsky, nebo neumí vietnamsky psát, a komunikují proto hlavně v češtině. Také si často vybírají české jméno, které pak používají. Rodiče dětem poskytují potřebné technické vybavení, jako počítače atp., dávají jim kapesné, aby děti nemusely věnovat čas brigádám a mohly se soustředit na studium. Snaží se děti vést k vysokoškolskému vzdělání¹¹⁶. To patrně souvisí s tím, že očekávají, že vyšší vzdělání zajistí jejich dětem odpovídající finanční ohodnocení a možnost zabezpečit rodiče ve stáří.

V této souvislosti je zajímavé zmínit jednu z praktik, kterou se rodiče snaží využívat, aby svým dětem usnadnili vstup do školní docházky. Rodiče hovoří často špatně česky, proto na hlídání, když jsou v práci, nebo do péče na delší časový úsek dávají děti k tzv. českým tetám, ženám z majoritní společnosti¹¹⁷. Tato instituce je podle mého názoru užitečná, pokud se jedná pouze o hlídání. Z bezprostřední blízkosti jsem však mohla pozorovat jeden případ, kdy rodiče dali na určitou dobu do péče „české tety“ čtyřletou dívku, aby se před vstupem do školy naučila česky, neboť se obávali, že pobyt ve školce nebude v tomto ohledu stačit. Dívka byla u “tety” přibližně rok, rodiče si ji brali domů na maximálně 2 odpoledne v týdnu. Takto malé dítě bývalo z této situace zmatené, nezřídka brečelo, protože se nechtělo vrátit k biologickým rodičům, život v rodině tety se jí líbil více. Efekt takového rozhodnutí rodičů na psychiku dítěte

¹¹⁵ UHEREK, op. cit., s.190-194, s. 189.

¹¹⁶ UHEREK, op. cit., s.190-194.

¹¹⁷ UHEREK, op. cit., s.179.

je tedy rozhodně nezanedbatelný a v budoucnu by mohl přispívat k ještě většímu odcizení se druhé generace (dívky) od rodičů. Všeobecně je však patrně možné konstatovat, že školní docházka pomáhá vietnamským dětem více se identifikovat s českou kulturou.

3.4 Autority a aktivisté vystupující za skupinu

Již výše jsem se věnovala popsání hierarchie vietnamské komunity. Je patrné, že starousedlíci a organizátoři chodu velkých tržnic mají poměrně vysokou autoritu a často i určitou politickou moc v rámci komunity. Zpravidla se také angažují v některé z vietnamských organizací. I tyto organizace však mají určitou hierarchickou strukturu.

“Nejvyšší místo na pomyslné správní pyramidě komunity zaujímá vietnamský zastupitelský úřad v Praze, jenž politicky ovlivňuje a koordinuje činnost krajanových organizací a spolků- neziskových i komerčních, které zajišťují komunitní aktivity na lokální úrovni. Zmíněná hierarchie může v některých případech hrát pozitivní roli, jindy naopak. Vietnamské spolky vytvářejí cenový a informační monopol, ale současně skýtají nově příchozím krajanům podmínky, za kterých se mohou v hostitelské zemi zabydlet a užít. Za takových okolností jsou vietnamští imigranti víceméně „nuceni“ k využívání tohoto servisu uvnitř komunity.”¹¹⁸

Mezi organizace, které se soustředí na vietnamskou komunitu, patří Česko-vietnamská společnost. Ta se mimo jiné pokoušela prosadit, aby Vietnamci byli uznáni za národnostní menšinu. K tomuto tématu se vrátím v následující části o vztahu Vietnamců k institucím.

Mezi další organizace patří Svaz vietnamských studentů a mládeže, který v současnosti není příliš aktivní, Svaz vietnamských podnikatelů a Svaz Vietnamců v České republice, který je velmi významná a zaměřuje se na podporu občanského života a podnikatelských aktivit Vietnamců. Všechny výše zmíněné organizace jsou nějakým způsobem napojeny na vietnamskou ambasádu v Praze. Ne všichni Vietnamci se však hrdě hlásí k této socialistické republice, a tak zakládají i spolky, které se vůči politickému zastoupení Vietnamské socialistické republiky snaží vymezit. Jde například

¹¹⁸ UHEREK, op. cit., s.184.

o Spolek piva¹¹⁹. Mezi další spolky patří Bambus, orientovaný primárně na děti a jejich aktivity, a zájmové kluby v rámci velkých tržnic.

Mezi činnosti v rámci vietnamského etnika patří také vydávání periodik tištěných v Praze, které se zaměřují jak na všeobecné informace o dění v České republice a Vietnamu, tak o kulturním dění v rámci komunity. Některé časopisy se zaměřují na mladé Vietnamce.

Co se týče zastoupení vietnamské komunity ve veřejné správě, Vietnamci dříve díky absenci statusu menšiny neměli možnosti s tímto postavením spojené, bývali však přizváni jako hosté například do Rady vlády pro národnostní menšiny, do jednání příslušných výborů v rámci Parlamentu ČR. Jejich zástupci bývali také jmenováni do výborů pro národnostní menšiny, které fungují jako poradní orgány zastupitelstev obcí a krajů. V některých městech existuje funkce specialisty, který se zabývá například otázkami integrace cizinců, který může svolat poradní sbor, kterého se účastní i zástupce Vietnamců¹²⁰.

Zajímavý je také vztah mezi čínskými a vietnamskými emigranty v Čechách. Poměrně častý je totiž jev, kdy například skupině pracujících Vietnamců dělá vedoucí Číňan. Naopak tomu nebývá. Někteří autoři si to vysvětlují dominancí Číny v regionu jejich původu.

3.5 Vztah k institucím a právu

Vietnamci zpravidla k českým institucím, s výjimkou škol, nechovají příliš důvěry. Možnou příčinou je to, že díky deficitu ve znalosti jazyka často musí s úřady komunikovat přes prostředníky, tudíž se v mnoha případech nemusí vyznat. Prostředí komunitních center, kde se vždy najde někdo, kdo jim s úřady pomůže, je ani nemotivuje ke snaze se v tomto ohledu osamostatnit. Řadě z nich pomáhají také jejich děti, které s komunikací v češtině problémy nemívají. Dalším faktem je, že při příchodu do České republiky řada z imigrantů nebyla seznámena s fungováním státu, s předpisy pracovního práva, či s náležitostmi, které je potřeba vyřídit k tomu, aby zde mohli zůstat dlouhodobě. Tyto nedostatky v omezené míře kompenzuje vietnamský tisk, který se

¹¹⁹ UHEREK, op. cit., s.188.

¹²⁰ SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s.219-225.

snaží dávat právnícké či jazykové rady pro život v České Republice. I díky nárůstu počtu Vietnamců druhé a další generace dochází k posunu k pozitivnějšímu a otevřenějšímu přístupu ke komunikaci s majoritní společností a jejími institucemi.

Nejvýznamnější právní otázkou, která se týká vietnamských imigrantů, byla jejich snaha o uznání za národnostní menšinu. To se jim podařilo. Této problematice se věnuji ve čtvrté kapitole, část bude zaměřena i na nejvýznamnější problémy této komunity, které je možno řešit změnou právní úpravy.

3.6 Kriminalita

Kriminalita, o které zde budu hovořit, se týká jen nepatrné části vietnamské komunity. Ostatní zde žijící tento typ kriminality odsuzují a obávají se, že tito lidé poškodí pověst celé komunity, což by mohlo vést ke xenofobii ze strany majority. Vietnamci také většinou příliš nedůvěřují státním institucím a policii, snaží se proto řešit situaci v rámci komunity, pokud možno bez vnějších zásahů. Toto brání spravedlnosti do vlastních rukou však může vést k ignorování určitých problémů.

V souvislosti s propouštěním, které nastalo v době krize a které postihlo zejména novou migrační vlnu Vietnamců, vzrostly obavy z možné rostoucí kriminality této skupiny. Dostali se k nám často v rámci dalšího typu kriminality, kterým je organizovaný obchod s lidmi, ke kterému dochází v rámci některých zprostředkovatelských firem. Některé jsou schopny pod příslibem zajištění cesty a práce do České republiky vybrat od migrantů peníze, po příjezdu jim však zabaví doklady a nutí je k otrocké práci či prostituci. Obětem hrozí tím, že je nahlásí úřadům nebo že je čeká vyhoštění¹²¹. V České republice pak fungují vietnamské zprostředkovatelské pracovní agentury, ty však často pracují bez licence a pracovní podmínky v továrnách, kde Vietnamcům zajišťují pracovní pozici, mohou být velmi špatné. Pechová uvádí k problematice agentur toto: „*Jedná se v posledních letech zejména o rekrutování chudé a méně vzdělané populace, neúměrné poplatky za služby, které mohou být nazírány jako uvádění do podmínek podobných dlužnímu otroctví, a tragickou neinformovanost migrantů a migrantek o cílové zemi. Zprostředkovatelské agentury vzešly většinou z*

¹²¹ LHOŤAN, op. cit., s. 41.

generace migrantů a migrantek, která pobývala na území ČR již před rokem 1989, tj. je sociálně dobře etablovaná a operuje dostatečnými znalostmi z oblasti českého práva, kultury, ekonomiky, ale i sociálními kontakty na potřebných místech.“¹²²

Schopnost migrantů si v takové situaci poradit je limitována neznalostí práva a českého prostředí a tím, že neví o existenci organizací, které by jim mohly pomoci

Pravděpodobně nejrozšířenější typ kriminality v rámci vietnamské komunity souvisí s jejich obživnými aktivitami. Jedná se o hospodářskou a ekonomickou kriminalitu, například padělání značkového zboží, daňové úniky, pašování, např. cigaret apod., padělání dokladů. V posledních letech se objevuje nový typ kriminality a tím je obchod s drogami, např. pěstování marihuany a její distribuce. Mezi Vietnamci vzrostl i počet drogově závislých. Tyto aktivity mají často na svědomí různé typy gangů a organizovaný zločin. Existují tři typy gangů.

„První typ je tvořen ustálenou skupinou lidí, kde nejvýše stojí šéf gangu, kterým je zpravidla osoba, která u nás koncem osmdesátých let dvacátého století studovala či v průběhu první poloviny devadesátých let dvacátého století zbohatla v důsledku nekontrolovaného pašování cigaret, textilu, lihu i lidí. Druhým typem jsou gangy tvořené na rodinném principu, kde figurují výhradně členové z řad vlastní rodiny, kteří najímají další osoby. Dále jsou popisovány i tzv. pouliční gangy, které mají poměrně volnou organizaci. Členy bývá zhruba pět až deset osob, které spolu zpravidla žijí, pohybují se společně a jsou mezi nimi teritoriální nebo příbuzenské vazby.“¹²³

Pouliční gangy páchají často trestné činy v rámci komunity, jde například o vydírání, úmyslné ublížení na zdraví, loupeže, nedovolené ozbrojování a vraždy.¹²⁴

Ve vietnamské komunitě se však vyskytují některé specifické typy kriminality, jejichž příčiny je možné vysledovat v hodnotových specifikách této skupiny. Jde například o případy domácího násilí proti ženám, které se může vyskytovat ve všech svých formách, od násilí psychického, přes ekonomické, fyzické a sexuální. Spouštěčem domácího násilí může být například frustrace ze složitých životních

¹²² PECHOVÁ, Eva. LA STRADA ČR. *Migrace z Vietnamu do české republiky v kontextu problematiky obchodu s lidmi a vykořisťování.* Praha, 2007. Dostupné z: http://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/Zprava_migrace_Vietnam.pdf, s. 28.

¹²³ BLAFKOVÁ, Martina. Specifika života vietnamské komunity v ČR [online]. *E-polis.cz*, 22. leden 2009. [cit. 2013-12-05]. Dostupné z WWW: <<http://www.e-polis.cz/nezarazene-clanky/343-specifika-zivota-vietnamske-komunity-v-cr.html>>. ISSN 1801-1438.

¹²⁴ NĚMEC, M. *Organizační struktura vietnamských zločineckých gangů působících v České republice a hlavní druhy jimi páchané kriminality.* In *Policista*, MV ČR 11/2004. [cit. 2007-10-15] (Dostupné z http://www.mvcr.cz/2003/casopisy/pol/0411/nemec_info.html)

podmínek, vyčerpávající práce, sociální izolace v neznámém prostředí, nezaměstnanost, neschopnost zajistit rodinu, či ztráta sociálního statutu, který měl jedinec v zemi původu¹²⁵. Z tohoto důvodu se násilí vůči partnerce neprojevovalo ve Vietnamu, ale začalo k němu docházet až po příchodu do České republiky, kde si muž prostřednictvím násilí na partnerce vybíjí stres či nahrazuje chybějící sociální status dominancí nad partnerkou. Postavení ženy ve vietnamské společnosti je odlišné od situace u nás. Vietnamská rodina je patriarchální, rozvody jsou stigmatizující. Chce-li oběť domácího násilí opustit partnera, brání jí v tom rodina a komunita, která se jí snaží přimět k návratu k manželovi a poukazuje přitom na její nesamostatnost, popřípadě se jí snaží přesvědčit, že by se měla obětovat pro rodinu a nenarušovat dětem zázemí a stabilitu rodiny. Nedůvěra k úřadům a neznalost práva a jazyka, stejně jako obava z toho, jak se užíví a zda s možnou ztrátou práce nepřijde i o povolení k pobytu jsou jedny z faktorů, které vedou vietnamské ženy k tomu, že se tyto problémy snaží řešit zejména v rámci komunity. Domácí násilí však probíhá jen ve zlomku vietnamských domácností, postavení vietnamských žen se také v řadě ohledů neliší od postavení řady žen českých, které domácí násilí zažívají. Tuto problematiku nelze zužovat na určité etnikum. Vietnamské ženy však při snaze situaci řešit čelí většímu množství překážek.

3.7 Vietnamci v cizině

Největšími centry vietnamské migrace v Evropě jsou Francie, Německo, Česká republika a Polsko. Dalším centrem mimo Evropu jsou Spojené státy americké. Vietnamské komunity v těchto zemích se liší, zejména kvůli odlišnému důvodu jejich odchodu z domovské země, kvůli jejich odlišnému společenskému postavení ve Vietnamu a také kvůli odlišnostem ve způsobu integrace v přijímající zemi, kde panovaly odlišné sociální a politické podmínky.

Pechová uvádí, že v Evropě existují čtyři typy vietnamských komunit. Jedná se o post koloniální Vietnamce, dále tzv. boat people, což jsou političtí uprchlíci z Jižního Vietnamu, kteří odešli po nastolení komunismu. Dále vietnamští smluvní pracovníci, základ takových komunit tvoří pracovníci, kteří přišli do zemí bývalé RVHP na základě

¹²⁵ LHOŤAN, op.cit., s. 40-41.

dohod mezi státy. Poslední skupinu tvoří nelegální rezidenti.¹²⁶ Tyto typy komunit se s rozpadem Východního bloku ještě dále diferencovaly, přispěla k tomu i následná imigrace. V Polsku a Německu je situace vietnamských komunit podobná jako u nás, vzhledem k jejich členství v RVHP. Polští Vietnamci bývají zpravidla vnímáni jako bezproblémová a relativně úspěšná komunita. Vietnamci zde, na rozdíl od jiných imigrantů, nejsou spojováni s vysokou kriminalitou. Jsou však poměrně uzavřenou komunitou, která stále dodržuje původní zvyky, a do společnosti nejsou plně integrováni, majoritní kulturu přijali jen navenek. V Německu vznikly dva rozdílné typy komunit, boat people na Západě a smluvní pracovníci v NDR, a to díky rozdělení země. Boat people zpravidla dostali občanství a díky různým vzdělávacím kurzům zajišťovaným vládou došlo k jejich úspěšné integraci do majoritní společnosti. Smluvní pracovníci ve východním Německu tam byli, podobně jako u nás, pouze dočasně. K jejich integraci tedy dojít ani nemohlo. Němečtí Vietnamci několikrát ze země odcházeli, a to i do České republiky. Po sjednocení Německa tito bývalí smluvní pracovníci žádali o trvalý pobyt.. V 90. letech jim Německo nabídlo finanční odstupné, když zemi opustí. Někteří se proto s penězi přesunuli jen do českých pohraničních měst. Po druhé odcházeli proto, že odmítnutí vietnamští žadatelé o azyl, kteří v Německu pobývali ilegálně, měli být repatriováni, a tak raději uprchli do jiné země. Tyto dva typy komunit se v Německu vyskytují stále, přičemž bývalí smluvní pracovníci se podobají svou uzavřeností a způsobem života Vietnamcům českým. Co se týče kriminality, bývají propojeni s kriminálními skupinami v Polsku a ČR, zejména co se týče obchodování s lidmi. V 90. letech v Německu probíhaly boje vietnamských gangů proti sobě, kdy byly zavražděny desítky Vietnamců.¹²⁷

Další komunity Vietnamců se nacházejí ve Francii, Velké Británii a Švédsku. Jsou tvořeny především boat people, tedy politickými uprchlíky, kteří z Vietnamu cestovali na lodích po moři. Pokus o tento způsob útěku měl někdy tragické následky. Majoritní společností v cílových zemích byli zpravidla kladně přijati, v rámci komunity jsou lidé solidární a udržují pevné vazby. Největší vietnamská komunita je ve Francii, pravděpodobně i proto, že Vietnam býval francouzskou kolonií. V současnosti tam žije

¹²⁶ PECHOVÁ, op.cit., s. 8.

¹²⁷ PECHOVÁ, op.cit., s. 8-12.

zhruba 300 000 Vietnamců, do tohoto čísla spadají francouzští občané s vietnamským původem, legálně i nelegálně ve Francii žijící vietnamští občané.¹²⁸

„(...) (V)ietnamské komunity vzešlé z boat people se jeví jako bezproblémové a téměř bez kriminálních projevů. Naopak uvnitř vietnamských komunit v evropských zemí bývalého východního bloku vznikly v relativně krátké době kriminální problémy, které mohly být způsobeny i přehnaným očekáváním některých ekonomických migrantů, kteří věří, že v Evropě zbohatnou a zajistí své rodiny ve Vietnamu. Na rozdíl od politických uprchlíků z první migrační vlny chtějí tento svůj plán realizovat v poměrně krátké době, což je v rozporu s reálnou situací, které jsou po příjezdu do Evropy vystaveni. Dalším důvodem může být nejistota a chaos, kterému byli tito lidé vystaveni po změnách režimů ve východní Evropě, a dále neuspokojivá (nerozvinutá) migrační a integrační politika těchto zemí.“¹²⁹

Toto vysvětlení však patrně nebude dostatečné. V západní Evropě je dnes i řada ekonomických migrantů, kteří s sebou přináší podobné problémy, jako ti, se kterými se potýkali ti u nás v období krize. Kriminalitu spojenou s jejich příchodem, zejména obchodování s lidmi a pochybné praktiky zprostředkovatelského servisu, nelze přehlížet. V souhrnu tedy není možné konstatovat, že by byla vietnamská komunita ve Francii neproblematická. Plně integrovaní jsou zde pouze političtí imigranti.

3.8 Přijímání majoritní společnosti

Nyní se zaměříme na to, jak funguje soužití Vietnamců a majority u nás v ČR. Díky tomu, že se společenský život řady Vietnamců odehrává výjimečně v rámci komunitních center, se s majoritní populací setkávají pouze v nejnútnejších případech, například v obchodech. Díky provozování obchodů částečně přebírají některé vzorce chování od majority, nelze však očekávat, že by první generace imigrantů opustila prostředí komunitních center, byť si řada z nich stěžuje na nepříliš uspokojivé přátelské vztahy. Tato tendence k izolaci je však prolomena u druhé generace, která se přizpůsobila majoritnímu způsobu života. Vietnamské rodiny tím, že kladou velký důraz na vzdělání dětí, tak vlastně aktivně participují na jejich integraci. Celkově však

¹²⁸ PECHOVÁ, op. cit., s. 15.

¹²⁹ PECHOVÁ, op. cit., s. 15.

zejména první generace příliš nedůvěřuje českému institucionálnímu prostředí, snaží se řešit vzniklé problémy v rámci komunity a nepoutat pozornost majority.

Vztahy s majoritou ovlivňuje také stereotypní mediální obraz Vietnamců jako prodejců falešného značkového zboží na tržnicích, v médiích bývají vesměs spojováni s hospodářskou kriminalitou. Vietnamští podnikatelé a jejich aktivity bývají majoritou vnímány jako ne příliš prestižní. Primárním rozdílem mezi Romy a Vietnamci je fakt, že druzí jmenovaní zpravidla nevzbuzují v majoritní populaci averzi. Může tomu být proto, že Romy má řada lidí asociované s kriminalitou a nezaměstnaností, zatímco Vietnamci mají pověst pracovitých lidí (byť třeba prodávají padělky). Tato pověst může souviset s tím, že díky uzavřenosti této komunity se s nimi jinde než v jejich práci nese setkávají. Mladí lidé s nimi chodí do školy, kde se Vietnamci chováním příliš neliší od ostatních jejich vrstevníků. Nepřítomnost averze by mohla být způsobena i faktem, že se k nám buď dostávaly elity vietnamské společnosti, nebo se za řadu let z imigrantů staly elity v rámci komunity žijící v České republice. Vietnamci patřící do prvních dvou horních pater hierarchie často tvoří v rámci české společnosti střední třídu. Zatímco romské elity emigrovaly do zahraničí, ty vietnamské zde aktivně působí v rámci komunity. S přílivem nových imigrantů z Vietnamu z řady méně vzdělaného obyvatelstva, které se dosud nedokázalo přizpůsobit evropskému způsobu života a které se zde dostalo do nezáviděníhodné situace díky krizi a vykořisťování ze strany různých zprostředkovatelských agentur, však hrozí, že by kriminalita páchaná touto skupinou mohla vést k nárůstu averze či dokonce xenofobii vůči celé komunitě, včetně starousedlíků. Proto se tyto již etablované skupiny pokusily situaci svých krajanů řešit. Pocit sounáležitosti s ostatními lidmi stejné národnosti je také prvek, který v romské populaci chybí. Vietnamské organizace se také snaží participovat na veřejném životě a v poslední době spolupracují s médii, neziskovými organizacemi, ale i veřejnou správou za účelem šíření informací o Vietnamu a jeho kultuře. V určitých situacích se snažili podpořit majoritu, když se ocitla v problematické situaci. Příkladem může být dobrovolná sbírka na pomoc Čechům, když je postihly povodně¹³⁰. Pro další integraci Vietnamců by mohla být pozitivní konkurence v rámci jejich obchodních center, která by je donutila více se rozprostřít po České republice, což by mohlo vést k intenzivnějšímu kontaktu s majoritou. Jak můžeme vidět v zahraničí, pozitivním

¹³⁰ UHEREK, op. cit., s.186-187.

krokem by také bylo udělení občanství většímu počtu zde usedlých Vietnamců. V zahraničí to ztvrdilo rozhodnutí Vietnamců trvale se usadit v dané zemi a ve výsledku to podpořilo jejich integraci do většinové společnosti.

4. Právo ve vztahu k menšinám, kulturnímu konfliktu a sociální inkluzi

V této kapitole se nebudu věnovat veškerým předpisům, které se týkaly a týkají menšin, ale zaměřím se pouze na normy, popřípadě judikaturu, které se nějakým specifickým způsobem týkají zejména Romů či Vietnamců, či které významně ovlivnily jejich soužití s majoritou. Zaměřím se na 20. století. Pro přehlednost budu používat označení Romové, byť byli příslušníci této menšiny i v samotných předpisech často nazýváni Cikáni. Nejprve tedy představím vybrané právní předpisy týkající se Romů, v další části ty, které se týkají Vietnamců. Potom se podíváme na perspektivy řešení kulturních konfliktů z pohledu práva a v závěru této kapitoly se budeme věnovat opatřením směřujícím k sociální inkluzi.

4.1 Vybrané právní předpisy a judikáty týkající se Romů

4.1.1 Zákon o potulných cikánech

Po vzniku Československé republiky nepředstavovali Romové až tak zásadní téma v porovnání s jinými menšinami. U ostatních menšin šlo zejména o problematiku používání vlastního jazyka, například při komunikaci s úřady a při vzdělávání ve vlastním jazyce. U Romů šlo pak především o konflikty se státem a majoritou způsobené rozdílným způsobem života. Právní řád se snažil řešit především romskou kriminalitu a omezovat jejich kočování.

Důležitou právní normou, která se týkala romské otázky za první republiky, byl zákon č. 117/1927 Sb. z. a n., o potulných cikánech. Byl přijat jako reakce na obavy

vesnického obyvatelstva a zločinnost romských kočovníků, která se v této době rozšířila, nicméně byla patrně značně zveličována (viz Romové a kriminalita výše). Návrh zákona zdůrazňoval význam represe a prevenci ponechal až na druhém místě. Opatření v něm obsažená často obsahovala široké zmocnění pro státní úřady, neomezovala se na absolutní příkazy a zákazy. Například se nejevilo jako účelné naprosto zakázat kočování, neboť by se patrně nepodařilo takový zákaz reálně provést.¹³¹

V §1 tohoto zákona vymezoval, na koho se vztahuje: „*Potulnými cikány podle tohoto zákona rozumějí se nejen Cikáni z místa na místo se toulající, nýbrž i jiní tuláci po cikánsku žijící, a to v obojím případě i tehdy, mají-li po část roku - hlavně v zimě - stálé bydliště.*“

Zákon se týkal tedy nejen Romů jako takových, ale i neromského obyvatelstva, které by žilo tuláckým způsobem života. Některé pojmy pak byly vykládány poměrně široce, tudíž bylo možné zasahovat do určité míry i proti Romům, kteří žili polousedlým způsobem života a měli zaměstnání. Aby bylo možné zákon provést, bylo nutné vytvořit evidenci „potulných Cikánů“. Byla zpracována v roce 1929, v této době bylo evidováno 24 700 osob, kterých se zákon týkal (tedy nejen Romů, ale i jiných osob po cikánském způsobu žijících). Obdrželi tzv. cikánské legitimace, museli je nosit u sebe a hlásit, pokud se některé údaje v nich změnily. Kočování se nadále připouštělo jen osobám, které získaly kočovnický list.¹³² Před rokem 1938 žilo v Československu asi 70-100 000 Romů, většina z nich žila usazeně na Slovensku. Sčítání z let 1922-1924 ukázalo, že na území ČSR žilo asi 56 000 Romů, v Čechách asi 580 a na Moravě a ve Slezsku 2 100 osob. Slovenských, tedy usedlých Romů, bylo nejvíce. Moravští Romové žili usazeně či polousazeně v romských osadách, čeští Romové téměř všichni kočovali.¹³³

Dalšími klíčovými ustanoveními byly §10 a §12. § 10 zněl takto: „*Politické úřady II. stolice mohou určití území a obce, do nichž jest potulným cikánům přístup vůbec zakázán, pokud nejsou tam příslušni. Zákaz tento budiž uveřejněn v úředních novinách a kromě toho vyznačen na tabulkách u silnic při vstupu do takového území nebo obce.(...)*“ Řada obcí stála o to, aby jejich území patřilo do zakázaných oblastí, ne všem se toto přání splnilo. Zakázanou oblastí však byla například Praha.

¹³¹ PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s. 87.

¹³² PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s. 87.

¹³³ LHOŤAN, op. cit., s. 18.

§ 12 odstavec 1 zní takto: „*Děti mladší 14ti let mohou býti potulným cikánům odňaty, když tito nemohou pro svůj potulný způsob života o ně náležitě pečovati a zvláště jim dáti potřebnou výchovu. V každém případě lze jim odníti děti cizí.*“ V praxi bylo toto ustanovení poměrně obtížně proveditelné, neboť proces s tím spojený trval delší dobu a romští kočovníci mezitím odešli jinam. Do roku 1939 bylo romským rodinám odebráno několik desítek dětí. Zákon v praxi narážel na to, že se jej Romové v určitých ohledech naučili obcházet. Četníkům pak jeho realizace v praxi připadala náročná. S odstupem času vidí tento zákon řada badatelů kriticky, neboť znamenal porušování rovnosti občanů v ČSR.¹³⁴ I přes diskriminační charakter tohoto zákona však na řadě míst probíhala přirozená integrace Romů do společnosti.

4.1.2 Romský holocaust

Na konci 30. let se i u nás začaly ve větší míře projevovat důsledky předpisů, které byly vydávány v nacistickém Německu. Řada romských rodin uprchla z Německa a později z Rakouska do Československa, odtud ale byli vyhošťováni zpátky na základě zákona o potulných cikánech. Po okupaci se i u nás začala prosazovat říšskoněmecká opatření. Češi měli pouze protektorátní příslušnost, Židé a Romové začali být čím dál více diskriminováni. Docházelo k právní kategorizaci obyvatel Protektorátu podle národnosti a etnického původu, do té doby si byli alespoň formálně všichni obyvatelé rovni. Romové samotní byli považováni za neárijské obyvatelstvo. V Německu platily norimberské zákony, jejich prováděcím nařízením ze 14. listopadu 1935 zde byli definováni i Romové a jejich míšenci. V Protektorátu byli za Romy považováni ti, kteří měli cikánskou legitimaci dle zákona č. 117/1927 Sb. Vládní výnos o vybírání sociálně vyrovnávací dávky z roku 1943 zavedl určování Romů a míšenců dle říšských kritérií.¹³⁵

Na základě vyhlášky ministerstva o zákazu kočování ze dne 30. 11. 1939 bylo Romům nařízeno, aby se do konce ledna 1940 trvale usadili a zanechali kočování a byly jim odebrány kočovnické listy. Kdo by neuposlechl, ten by byl zařazen do kárných pracovních táborů. Od srpna 1940 byli Romové shromažďováni v pracovních táborech,

¹³⁴ PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s. 87.

¹³⁵ PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s. 93-94.

kteře byly dřívě téhož roku otevřeny v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu, tyto tábory byly formálně zříceny již vládním nařízením č. 72/1939 Sb. z. a n., o kárných pracovních táborech, ze dne 2. března 1939. Měli zde být internováni muži bez zaměstnání či kočovníci, zejména Romové, posílaly je tam úřady, které byly neschopné řešit problémy spojené s usazováním Romů a toto viděly jako příležitost, jak se tohoto „problému“ zbavit. Řada Romů zde zahynula díky špatnému stravování, ubytování a nemocem. Z obou těchto táborů byli zejména od roku 1942 posíláni do likvidačních táborů, nejčastěji do Osvětimi II- Birkenau. Odhaduje se, že asi 90% z předválečné romské populace v Československu bylo nacisty zavražděno. Došlo tak k téměř úplné genocidě romského obyvatelstva u nás.¹³⁶

4.1.3 Zákon o trvalém usídlení kočujících osob

Po válce u nás vinou holocaustu přežilo asi jen 10% původního romského obyvatelstva, tedy cca. 600 osob. V tomto období k nám začali přicházet romské skupiny ze Slovenska, Maďarska a z balkánských zemí, a to zejména do oblastí, odkud bylo odsunuto německé obyvatelstvo. Jednalo se tedy hlavně o pohraničí a průmyslové oblasti na severu země. Dle soupisu Romů z roku 1947 jich u nás žilo již 16 000.¹³⁷

Po roce 1948 došlo ke zrušení zákona č. 117/1927 Sb. z. a n., konkrétně v roce 1950, a tím k jejich formálnímu zrovnoprávnění. Režim pak zhruba od poloviny 50. let začal uplatňovat politiku postupné asimilace Romů, a to zpravidla bez jejich účasti na rozhodování o svém osudu. Z pohledu asimilace byl nejpodstatnější zákon číslo 74/1958, o trvalém usídlení kočujících osob. To nejpodstatnější se nachází v prvních třech paragrafech:

„§ 1 Národní výbory poskytují osobám, které vedou kočovný způsob života, všestrannou pomoc, aby mohly přejít k usedlému způsobu života; zejména jsou povinny těmto osobám pomáhat při opatřování vhodného zaměstnání a ubytování a působit výchovnými prostředky soustavně k tomu, aby se staly řádnými pracujícími občany.

¹³⁶ LHOŤAN, op. cit., s.18-22.

¹³⁷ LHOŤAN, op. cit., s.22.

§ 2 Kočovní způsob života vede ten, kdo se ve skupinách nebo jednotlivě toulá z místa na místo a vyhýbá se poctivé práci nebo se živí nekalým způsobem, a to i tehdy, je-li v některé obci hlášen k trvalému pobytu.

§ 3 Kdo setrvává při kočovném způsobu života, přestože mu byla poskytnuta pomoc k trvalému usídlení, bude potrestán pro trestný čin odnětím svobody na 6 měsíců až 3 léta.“

Kočování bylo tedy tímto zákonem kriminalizováno. Doposud kočující osoby byly sepsány a bylo jim zakázáno vzdalovat se bez speciálního povolení z lokality, kam byli usazeni. Část z nich tvořili Romové, v té době kočovali zejména olašští Romové. Zákon se ale vztahoval i na Romy ze Slovenska, kteří do Čech a Moravy jezdili pracovat. V 60. letech začaly národní výbory vypracovávat seznamy Romů, kteří v daném místě žili. V roce 1965 vláda rozhodla o „rozptylu“ Romů. Na základě toho docházelo od roku 1965 do roku 1968 k likvidaci některých romských osad a nucenému přesídlení jejich obyvatel na jiná místa, šlo o tisíce rodin.¹³⁸

Výše byla zmíněna důležitost tradičních rodinných vazeb pro Romy a jejich hodnotová specifika. Tímto přesídlením docházelo k narušování těchto vazeb, tradiční hodnotový řád byl nabourán, řada norem, jimiž se řídili v rámci komunity, byla zničena. Romská kultura a jazyk byly v rámci politiky asimilace potlačovány, nebylo žádoucí je rozvíjet. Na druhou stranu vedla tato politika ke zlepšení materiální situace Romů, lepšímu přístupu ke vzdělání, lepší zdravotnické a sociální péči. V roce 1968 bylo možné díky demokratizaci poměrů založit Svaz Cikánů-Romů. V 70. letech existovaly dokonce snahy státních orgánů o integraci Romů, později se ale státní orgány opět vrátily k asimilační politice.¹³⁹

4.1.4 Další vývoj

V porevolučním vývoji bylo postavení národnostních menšin upraveno na mezinárodní a regionální úrovni, a také na ústavní úrovni. Nejvýznamnější jsou v tomto

¹³⁸ LHOŤAN, op. cit., s. 22-23.

¹³⁹ LHOŤAN, op. cit., s.23-24.

ohledu Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, Deklarace OSN o právech osob příslušejících k národnostním, etnickým, náboženským a jazykovým menšinám a další úmluvy. Na úrovni regionální ochrany národnostních menšin, tedy na poli Rady Evropy, Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě a Evropské unie, je nutné zmínit Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod, Rámcovou úmluvu o ochraně národnostních menšin, Evropskou chartu regionálních či menšinových jazyků a zákazy diskriminace a práva příslušníků národnostních menšin v právu EU. Těmto dokumentům se nebudu věnovat podrobněji, neboť v současnosti, kdy existuje jak romská, tak vietnamská menšina, tyto dokumenty garantují oběma těmto menšinám stejná práva.

4.1.5 Případ D. H. a ostatní proti České republice

Z judikatury Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“) se Romů bezprostředně týká případ D.H. a ostatní proti České republice. Tento případ byl značně medializován, proto jen stručně připomenu, co bylo jádrem sporu. Žalobci se v roce 2000 odvolali k ESLP. Důvodem bylo zamítnutí jejich žaloby proti neoprávněnému a podle nich diskriminačnímu umístění osmnácti romských dětí do zvláštních škol, kam jsou obvykle umisťováni žáci s mentálním postižením. ESLP rozhodl, že umisťování romských dětí do zvláštních škol na základě jejich původu je v rozporu s článkem 2 prvního protokolu a se článkem 14 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Ty zaručují právo na vzdělání bez diskriminace.

ESLP došel k závěru, statistické údaje, které žalobci předložili, dokazují, že zde existovala tendence umisťovat romské žáky do zvláštních škol. Dělo se tak na základě psychologických testů, které byly vytvořeny pro majoritní žáky a nezohledňovaly specifika romských žáků (jako je odlišný jazyk a kultura), což mohlo vést ke zkreslení výsledků. ESLP také rozhodl, že i když rodiče dali souhlas k přechodu dětí na zvláštní školy, pravděpodobně nebyli v pozici, aby si uvědomili všechny důsledky takového rozhodnutí, jako jsou například odlišné osnovy a ztížené uplatnění dětí po absolvování školy. Rodičovský souhlas byl přitom klíčovým bodem argumentace státu, neboť prostřednictvím něj dali rodiče své svolení k tomu, aby s jejich dětmi bylo zacházeno

odlišně. ESLP argumentoval, že rodiče dávali souhlas bez plné znalosti všech skutečností. Dle ESLP by byl tento souhlas, jakožto zřeknutí se práva nebýt vystaven rasové diskriminaci, v rozporu s veřejným zájmem.

Podle ESLP šlo o nepřímou diskriminaci, neboť diskriminační jednání bylo výsledkem aplikace neutrálního zákona. Soud uvedl, „že *politika nebo opatření, která mají nepřiměřeně negativní dopady na určitou skupinu, mohou být považována za diskriminační i v případě, že nejsou konkrétně zaměřena proti takové skupině (...) a že diskriminace potenciálně odporující Úmluvě může vyplývat i z faktické situace.*“¹⁴⁰

Závěrem ESLP tedy je, že vzdělávací opatření na ZŠ nebrala zvláštní ohled na speciální potřeby romských dětí, které jsou zapříčiněny jejich znevýhodněnou pozicí. Přesouvání těchto žáků do zvláštních škol tyto problémy neřešilo, ale ještě více prohlubovalo. ESLP v rozsudky stanovil finanční odškodnění každému ze žalobců, dále povinnost českých úřadů přijmou opatření, která zamezí další diskriminaci, a dále aby co nejlépe napravily následky této diskriminace.¹⁴¹

Byť se rozsudek řešil situaci pouze několika žáků, reálně závěry soudů dopadají na tisíce romských dětí, které byly vystaveny stejnému typu diskriminace. Rozsudek byl vyneseno v roce 2007. Zpráva Amnesty International z roku 2009 se zabývala tím, do jaké míry se díky právním a politickým změnám zavedeným před a po vynesení rozsudku ESLP dařilo odstraňovat diskriminaci romských dětí v českém vzdělávacím systému. Podle této zprávy sice byla zrušena legislativa, kterou ESLP kritizoval, stále však nebyla odstraněna řada nedostatků, které byly soudem považovány za problematické. Diskriminace romských dětí v českém školském systému přetrvává.¹⁴²

4.2 Vybrané právní předpisy týkající se Vietnamců

4.2.1 Vietnamská menšina?

¹⁴⁰ Rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ve věci D. H. a ostatní proti České republice (stížnost č. 57325/00), 13. března 2007, odstavec 175.

¹⁴¹ Rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ve věci D. H. a ostatní proti České republice (stížnost č. 57325/00), 13. března 2007.

¹⁴² AMNESTY INTERNATIONAL. *Nedokončený úkol: Romští žáci v České republice stále čelí překážkám ve vzdělávání*. 1. vyd. London, 2009. Dostupné z: <http://www.amnesty.cz/soubor-319>, s. 59-65.

Definici národnostní menšiny jsme se věnovali v první kapitole. V roce 2013 došlo k přelomu v rámci zastoupení vietnamské komunity, když byli do Rady vlády pro národnostní menšiny přibráni i zástupci vietnamské menšiny. Předcházelo tomu dlouholeté úsilí Česko-vietnamské společnosti, občanského sdružení Van Lang za vietnamskou menšinu i zástupců Vietnamské socialistické republiky o prohlášení Vietnamců za národnostní menšinu. Hlavním problémem byl fakt, že exekutiva nemá možnost správního rozhodnutí, ve kterém by uznala určitou skupinu národnostní menšinou.

„Zastoupení v Radě neznamená, že by tímto národnostní menšina nově vznikla, nebo byla oficiálně uznána. Existence národnostní menšiny je objektivní fakt, který zaručují Listina základních práv a svobod a Zákon o právech příslušníků národnostních menšin každé skupině odlišných obyvatel, kteří projeví vůli být za národnostní menšinu považováni. O zastoupení v Radě tak může požádat každá menšina, která splní podmínky zákona o právech příslušníků národnostních menšin.“¹⁴³

Dříve převládal názor, že menšinová společenství, která vznikají v důsledku novodobých migrací, nelze dle menšinového zákona považovat za „tradičně a dlouhodobě žijící na území České republiky“. Většina Vietnamců žijících u nás také nesplňovala podmínku českého občanství. Sami Vietnamci tento krok velmi vítají, domnívají se, že přispěje k integraci a že se díky němu zlepší postavení a život lidí s vietnamským původem, kteří žijí v České republice. I těch, kteří občanství ČR nemají.

4.2.2 Migrační politika České republiky

Právo ovlivňuje pobytový status cizince, ať už jde o dlouhodobý pobyt, status rezidenta EU, trvalý pobyt či získávání občanství. Na naší právní úpravu této oblasti má velký vliv evropské migrační právo, například směrnice o dlouhodobě pobývajících rezidentech. V ní se mimo jiné uvádí, že právní postavení osob, které na území EU pobývají dlouhodobě, by se mělo sblížovat s právním postavením občanů členských

¹⁴³ VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. *Tisková zpráva: Rada vlády pro národnostní menšiny se rozšíří o zástupce běloruské a vietnamské menšiny* [online]. 2013 [cit. 2013-12-14]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zmocnenec-vlady-pro-lidska-prava/aktuality/tiskova-zprava-rada-vlady-pro-narodnostni-mensiny-se-rozsiri-o-zastupce-beloruske-a-vietnamske-mensiny-108403/>

států a měla by jim být přiznána práva, která se co nejvíce přibližují právům přiznávaným občanům EU.¹⁴⁴

Řada Vietnamců žije v České republice právě na základě trvalého pobytu. Pojďme se tedy na tuto právní úpravu podívat blíže. Cizincem se podle zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, rozumí fyzická osoba, která není státním občanem České republiky, včetně občana Evropské unie. Ne všichni cizinci touží po tom, aby se zde usadili na trvalo. Řada z nich se chce skutečně vrátit do země původu. Cizinec, který se rozhodne pro trvalé přistěhování, začíná zpravidla dlouhodobým pobytem. § 42 odstavec 1 zákona č. 326/1999 Sb. zní takto:

„(1) Žádost o povolení k dlouhodobému pobytu je oprávněn podat cizinec, který na území pobývá na vízum k pobytu nad 90 dnů, hodlá na území přechodně pobývat po dobu delší než 6 měsíců a trvá-li stejný účel pobytu.“

Některé skupiny mají právo žádat o povolení k dlouhodobému pobytu ihned, nemusí předem žádat o vízum (o dlouhodobé vízum žádat mohou). Jde o cizince, kteří žádají za účel společného soužití rodiny, za účelem studia, za účelem ochrany, jako vědečtí pracovníci nebo jejich rodinní příslušníci a jako rezidenti jiného členského státu EU.

Z dlouhodobého pobytu je možné po 5 letech nepřetržitého pobytu získat trvalý pobyt. Zároveň musí žadatel doložit, že má kde bydlet, dostatek prostředků k pobytu a musí prokázat znalost českého jazyka alespoň v rozsahu A1. Není nutný žádný test českých reálií či historie.

Postavení dlouhodobě pobývajících cizinců bylo díky vlivu práva EU rozšířeno o opatření, která se dají považovat za integrační ve smyslu jejich pozitivního vlivu na záměr cizinců zůstat na území státu. Jde například o možnost sloučení rodiny, díky které má řada cizinců u nás pocit domova a toho, že se zde skutečně usídlili. Díky tomu bývá začlenění cizinců do společnosti větší a je možné předpokládat, že návrat do domovské země pro ně obtížnější.¹⁴⁵

Z trvalého pobytu je možné po dalších 5 letech požádat o české státní občanství. Jeho nabývání a pozbývání se řídí zákonem číslo 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání

¹⁴⁴ PETRÁŠ, PETRŮV, SCHEU, HOFMANNOVÁ, KUKLÍK, op. cit., s. 147.

¹⁴⁵ SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s.148-149.

státního občanství České republiky. Podle ustanovení § 7 lze státní občanství České republiky lze na žádost udělit fyzické osobě, která splňuje současně tyto podmínky:

„(a) má na území České republiky ke dni podání žádosti po dobu nejméně pěti let povolen trvalý pobyt a po tuto dobu se zde převážně zdržuje,

(b) prokáže, že nabytím státního občanství České republiky pozbyde dosavadní státní občanství, nebo prokáže, že pozbyla dosavadní státní občanství, nejde-li o bezdomovce nebo osobu s přiznaným postavením uprchlíka na území České republiky,

(c) nebyla v posledních pěti letech pravomocně odsouzena pro úmyslný trestný čin,

(d) prokáže znalost českého jazyka.

(e) plní povinnosti vyplývající z ustanovení zvláštního právního předpisu upravujícího pobyt a vstup cizinců na území ČR, povinnosti vyplývající ze zvláštních předpisů upravujících veřejné zdravotní pojištění, sociální zabezpečení, důchodové pojištění, daně, odvody a poplatky.“

Pětiletý pobyt je možné prominout, pokud se žadatel v Česku narodil, alespoň jeden z jeho rodičů má české občanství, popřípadě byl osvojen českými rodiči, má za manžela českého občana nebo je v postavení uprchlíka. Od ledna 2014 bude snazší získání občanství pro druhou generaci přistěhovalců, kterým k tomu bude stačit prohlášení.

Je nutné poznamenat, že splněním těchto podmínek je pouze východiskem, nikoli garancí udělení státního občanství, neboť na udělení státního občanství České republiky není právní nárok. Podle názoru Nejvyššího správního soudu v rozsudku ze dne 9. 1. 2004, sp. zn. 7 A 31/2002, pokud ministerstvo vnitra rozhodne o neudělení státního občanství, tak musí v takovém rozhodnutí uvést důvody, které ho k tomuto rozhodnutí vedly, popřípadě proč nebylo možné prominout určité podmínky. Pokud by tak neučinil, je takové rozhodnutí „*nutno považovat za nedostačující a neodpovídající ustanovení § 46 a § 47 odst. 3 správního řádu. Takové rozhodnutí nevychází ze spolehlivě zjištěného stavu věci a v jeho odůvodnění chybí, které skutečnosti byly podkladem rozhodnutí, jakými úvahami byl veden při hodnocení důkazů a při použití právních předpisů, na základě kterých rozhodoval.*“¹⁴⁶ Správní uvážení ministerstva se musí pohybovat v rámci zákonem stanovených podmínek.

¹⁴⁶ Rozsudek NSS ze dne 9. 1. 2004, sp. zn. 7 A 31/2002

Česká republika ovšem občanství uděluje poměrně nevelké části žadatelů. „Podle některých lidí z vietnamské komunity nemá cenu si o český pas žádat, stačí prý povolení k trvalému pobytu. S ním se ale přistěhovalec nemůže plně zapojit do veřejného života, nemůže třeba volit či jít do politiky. Podle mezinárodního žebříčku Indexu integrační politiky (MIPEX) má ČR ve srovnání s vyspělými evropskými a severoamerickými státy jen podprůměrné podmínky pro začlenění cizinců.“¹⁴⁷ Vietnamci k získání českého občanství nejvíce využívají důvody narození, určení otcovství a udělení občanství.¹⁴⁸

I po té, co se Vietnamci stanou občany České republiky, mohou si udržet svoji kulturní a jazykovou svébytnost, neboť jsou příslušníky menšiny (viz výše), a s tím se pojí řada práv. Tuto část zakončím citátem Martiny Dvořákové, která se zamýšlí nad tím, proč tolik Vietnamců u nás využívá pouze možnost trvalého pobytu.

„Trvalý pobyt, který více jak polovina Vietnamců v ČR požívá, jim zajišťuje rovnocenná práva ekonomická, občanská a sociální. (...) Navíc situace, kdy jsou majiteli vietnamského pasu a trvalého pobytu na území ČR, může lépe odpovídat vnitřnímu vnímání jejich životní situace. Trvalý pobyt nezakládá oficiálně identitu jednotlivce, protože není vyjádřením přechodu od jednoho národa k druhému, a tak může více vyhovovat jedincům, kteří se cítí být součástí obou národních celků, protože si tak uchovávají legální pouto k oběma zemím. Současná situace přináší nevýhody spíše majoritní populaci a reprezentativnímu charakteru jejího politického uspořádání.“¹⁴⁹

4.2.3 Zprostředkovatelské agentury

Mezi významné problémy, které postihují Vietnamce ať už před cestou do České republiky ve Vietnamu nebo až zde, patří problémy s nejrůznějšími zprostředkovatelskými agenturami (viz výše). Byrokratické překážky, které provází legální způsob migrace a kterým musí cizinci čelit, často vedou řadu z nich k využívání

¹⁴⁷ České občanství získávají každoročně desítky Vietnamců. In: ČTK. *Romea.cz* [online]. 2013 [cit. 2013-12-24]. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/ceske-obcanstvi-ziskavaji-kazdorocne-desitky-vietnamcu>

¹⁴⁸ LE DUC, Duy. *Vietnamská komunita v České republice a státní občanství* [online]. Brno, 2011 [cit. 2013-12-24]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/238379/pravf_m/KOMPLET_DIPLOMKA.pdf. Diplomová práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, s. 22.

¹⁴⁹ Potomci vietnamských přistěhovalců a české občanství (část I.). In: DVOŘÁKOVÁ, Martina. *Klub Hanoi* [online]. 2012 [cit. 2013-12-24]. Dostupné z: <http://www.klubhanoi.cz/view.php?cislocianku=2011121602>

pomoci zprostředkovatelů. Někteří fungují legálně, jiní nikoli. Často jsou pak na takových zprostředkovatelích či pracovních agenturách zcela závislí, neboť se sami nevyznají v cizinecké legislativě, která je značně komplikovaná, a bez znalosti jazyka je pro ně jakékoli jednání s úřady velmi obtížné. Vietnamci, kteří zde nemají rodinu, jsou na zprostředkovatelích informačně závislí, informace si nemají kde ověřit. Existuje zde vysoké riziko, že migrant bude takovým zprostředkovatelem zneužit. Migrantů se také často zadluží, aby si mohli jejich služby dovolit.¹⁵⁰

Pracovní vízum se cizincům vydává ke konkrétnímu zaměstnavateli, často jde o některou z těchto agentur. Ta je oficiálním zaměstnavatelem a cizince „pronajímá“ společností, kde pak cizinec vykonává práci. Podle českého pracovního práva musí zaměstnavatel platit zaměstnancům přinejmenším minimální mzdu, odvádět za ně zdravotní a sociální pojištění, platit daně a dodržovat další pracovněprávní předpisy. Ten, pro koho zaměstnanec reálně pracuje, však zpravidla nehlídá, zda agentura tyto podmínky dodržuje.

Právní úprava zprostředkovatelských agentur je obsažena v zákoně č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. § 58 a následující uvádějí definici zprostředkovatelských agentur v užším smyslu, tedy že zprostředkovatelskými agenturami jsou fyzické nebo právnické osoby, kterým bylo vydáno platné povolení ke zprostředkování zaměstnání.

„V širším smyslu jsou zprostředkovatelskými agenturami i další subjekty, které se fakticky zabývají vyhledáváním zaměstnání pro potenciální zaměstnance anebo vyhledáváním zaměstnanců pro potenciální zaměstnavatele. Tedy jednak zahraniční zprostředkovatelé zaměstnání, kteří se v zahraničí věnují zprostředkování zaměstnání na území České republiky, a to bez ohledu na to, zda v zahraničí mají takové povolení nebo nemají žádné povolení, a ti, kteří zprostředkování zaměstnání provádí v České republice, ovšem bez povolení. Obě tyto skupiny subjektů vykonávají z hlediska českého právního řádu zprostředkování zaměstnání neoprávněně.“¹⁵¹

Jak nelegální, tak registrované agentury často porušují práva cizinců, které zaměstnávají. Účtují jim vysoké poplatky za zprostředkování práce či ubytování či za ně neplatí zdravotní pojištění. Cizinci se často zadlužují, hrozí jim, že jim agentura buď nevyplatí mzdu, nebo ji bude zadržovat, hrozí jim nebezpečí nucené práce, diskriminace a vykořisťování, o některých by bylo možné hovořit jako o obětech trestného činu

¹⁵⁰ SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s. 184-185.

¹⁵¹ SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s. 185.

obchodování s lidmi dle § 168 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku. Kontrola ze strany státu v tomto případě často selhává.¹⁵²

Tato situace se ve větší míře týká např. ukrajinských pracovních migrantů, neboť Vietnamci u nás zpravidla podnikají na živnostenský list. Nicméně s příchodem nové vlny migrantů a krize se problémy se zprostředkovateli vyskytly i v rámci této komunity.

Co se týče řešení této situace, nabízí se řada opatření. Legální migrace do ČR by měla být co nejvíce usnadněna, mělo by dojít ke zpřehlednění cizinecké legislativy. Pozitivní vliv by mělo i zavedení ochranné lhůty pro hledání nového zaměstnání či regularizace nelegální migrace pomocí zavedení beztrestného výjezdu. Stát by se měl zaměřit na kontrolu zaměstnavatelů a zprostředkovatelů a jejich nezákonného jednání. Vhodné by bylo podporovat zaměstnavatele, aby cizince zaměstnávali jako své zaměstnance. Cizincům by měl stát poskytnout pomoc při hledání bydlení a jednání s úřady, aby nebyli odkázáni na zprostředkovatele. Zároveň by měly státy podporovat legální a řízenou migraci, což by mělo přispět k odstranění obchodování s lidmi a jejich pašování. Striktní imigrační politika je v tomto ohledu kontraproduktivní. Legální migranti mohou být státu prospěšni jak svým ekonomickým přínosem, tak stabilizací demografického vývoje země.¹⁵³

4.3 Perspektivy řešení kulturních konfliktů z pohledu práva

Kulturní konflikt bývá často zmiňován jen v souvislosti s migranty. Troufám si tvrdit, že o něm lze hovořit i v souvislosti soužití Romů a majoritní společnosti, neboť jejich kultura se do střetu s kulturou majoritní dostává také. Abychom zjistili, do jaké míry je možné ovlivnit integraci menšin a migrantů do majoritní společnosti, musíme se podívat na to, na jaké úrovni tato integrace probíhá. V praxi jsou integrační politiky rozvíjeny mnoha aktéry na více úrovních, jak celostátní, tak lokální.

„Význam a podoba integrace je každodenně vyjednávána v interakcích mezi migranty a migrantkami, úředníky cizinecké policie, sociálních úřadů, zdravotních pojišťoven, bank, zaměstnavatelů a zaměstnanců a mnoha dalších sociálních aktérů,

¹⁵² SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s. 185-186.

¹⁵³ SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s. 190-192.

*kteří do těchto interakcí implicitně či explicitně promítají své představy o tom, jak by měl vypadat integrovaný cizinec či cizinka, vymezují možnosti přístupu migrantů k různým zdrojům a legitimitu jejich nároků na tyto zdroje.(...) integrace je tedy spíše než na papíře ‚dělána‘ především v každodenní praxi sociálních aktérů.*¹⁵⁴

Od migrantů i od menšin se čeká, že se přizpůsobí majoritní společnosti. V případě migrantů je velký důraz kladen zejména na jejich participaci na trhu práce, neboť zaměstnanost je vnímána jako záruka sociální koheze. *„Migranti a migrantky jsou tedy především pracovní silou, s jejímž hlasem v politické sféře vyjednávání společenského řádu se příliš nepočítá.*¹⁵⁵ Nedostatečná migrace je pak vnímána zejména jako problém těch, kdo nebyli schopni se integrovat. Ti jsou pak často označováni za nepřizpůsobivé. *„(P)řesouvání důrazu v zodpovědnosti za začlenění ze státu na jednotlivce se projevuje ve veřejném diskurzu zobrazováním migrantů jako těch, kdo se nechtějí nebo nejsou schopní integrovat a představují tak hrozbu pro společnost, ve které žijí. To zároveň může legitimizovat potenciální represivní opatření vůči těm, kdo jsou vnímáni jako nepřizpůsobiví. Tento diskurs však odvádí pozornost od širších strukturálních podmínek evropských národních států- poptávce po levné pracovní síle migrantů, ekonomických krizí, rasismu a diskriminace v různých společenských sférách.*¹⁵⁶

Otázkou je, zda je jejich integrace v současném institucionálním a sociálním řádu možná. Alternativní politiky integrace by se měly zaměřovat na strukturální podmínky, díky kterým je možné, že se do takové míry projevuje rasismus a diskriminace nejen migrantů, ale i menšin. Možným řešením této situace by bylo poskytnout imigrantům *„(...) v občanské sféře prostor k vyjádření problémů, jimž různé skupiny čelí, a k prosazení svých občanských práv.*¹⁵⁷

Co se týče Vietnamců, v tomto ohledu se jim nedávno podařilo prosadit jejich zastoupení na úrovni Rady vlády pro národnostní menšiny. Bohatá je také jejich spolková činnost. Romové mají v tomto ohledu stále co dohánět, mluví za ně častěji zástupci majority.

V oblasti multikulturního dialogu neexistuje jedna varianta rovnováhy mezi protichůdnými zájmy. Odlišnost právní úpravy menšin v rámci Evropy je toho důkazem. *„Nad rámec nezbytných prvků, jako jsou např. jazykové znalosti,*

¹⁵⁴ SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s. 272.

¹⁵⁵ SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s. 273.

¹⁵⁶ SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s. 273.

¹⁵⁷ SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s. 273.

*respektování ústavních principů a dodržování zákonných předpisů, by měla státní politika poskytnout státním orgánům a dotčeným příslušníkům nové menšiny co nejširší prostor pro zohlednění specifčnosti sporu vycházejícího z kulturní odlišnosti.*¹⁵⁸

Nabízí se tedy otázka, zda nejsou další předpisy kontraproduktivní. Cílem by patrně neměla být kodifikace práva kulturních konfliktů a tím pádem jednotný přístup ke všem přistěhovalcům a menšinám, ale spíše snaha řešit tyto problémy pomocí soudních orgánů.¹⁵⁹ *„Cílem studia dané problematiky je spíše otevřený přístup k výkladu základních lidských práv migrantů a příslušníků nových menšin ze strany příslušných soudních orgánů. To přirozeně nevylučuje, aby řešení podobných konfliktů časem krystalizovala do lépe předvídatelných pravidel, a to nejen na národní úrovni s přihlédnutím k specifické situaci v jednotlivých evropských státech, ale také na celoevropské úrovni pod egidou judikatury Evropského soudu pro lidská práva.*¹⁶⁰

Na druhou stranu má jistě smysl vydávat právní předpisy, které budou mít za cíl řešit určité problémy, které nejsou způsobené primárně kulturním konfliktem. Jde například o předpisy týkající se zprostředkovatelských agentur či předpisy upravující migrační právo.

Do určité míry se také musíme zaměřit na mocenský aspekt práva. Právo je prostředkem realizace moci, zejména té státní. To, zda a jak budou problémy formulovány a následně řešeny, závisí do velké míry na těch, kteří právo vytváří. Díky nízkému zastoupení menšin v zákonodárném sboru je možné říci, že menšiny se na tomto mocenském aspektu nepodílejí. Navíc mají například příslušníci romské menšiny ne vždy zájem o opatření, která se jich mají týkat a která přinejmenším usilují o pozitivní dopad na jejich život.

Problematika soužití majority a minority je do jisté míry ovlivněna předsudky a postoji příslušníků těchto skupin. Z pohledu práva je prakticky nemožné regulovat myšlení lidí. Stejně jako nelze řídit vývoj společnosti jako takové, šlo by o sociální inženýrství. Je však možné podniknout určité kroky, které budou mít za cíl dosažení více inkluzivní společnosti.

¹⁵⁸ SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s. 274.

¹⁵⁹ SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s. 275.

¹⁶⁰ SCHEU, HONUSKOVÁ, PETRÁŠ, PETRŮV, op. cit., s. 275.

4.4 Opatření směřující k sociální inkluzi

Inkluzivní společnosti, jejímu popisu a omezené roli práva jsme se věnovali již v první kapitole této práce. Pro dynamiku sociální exkluze je důležitá marginalizace a exkluze na trhu práce. Řada autorů identifikuje omezenou participaci na trhu práce jako jeden z klíčových problémů, který brání sociální inkluzi určité skupiny. „*Je tomu tak z více důvodů: jednak proto, že v současných společnostech poskytuje pozice na trhu práce sociální status i možnosti spotřeby a pak její absence či podstatné znevýhodnění v této pozici má značné dopady na materiální deprivaci, psychiku a sebeúctu a na sociální vztahy postižených lidí.*“¹⁶¹ Projevuje se zpravidla jako dlouhodobá nezaměstnanost a přístup pouze k určitému typu práce, zejména k nestálým a špatně placeným pracovním pozicím. V naší společnosti je práce hlavním zdrojem sebeúcty a životního standardu, od které se pak odvíjí také to, jak se lidé vztahují k občanským a politickým právům a závazkům.¹⁶²

Jednou z příčin je nízká úroveň lidského kapitálu, tedy vzdělání, které je stále považováno za klíčové pro postavení jedinců v sociální struktuře a na trhu práce. Důležitou roli hraje také sociální kapitál, tedy existence sítí vzdálenějších známých, jejichž mobilizace může být velmi nápomocná při hledání zaměstnání, například pomocí různých známostí. Těmi bohužel Romové, na rozdíl od podnikajících Vietnamců, příliš nedisponují. Podstatné jsou také strukturální faktory, jako momentální poptávka po nových zaměstnancích, celková nezaměstnanost, vlastnosti sociálního systému a to, do jaké míry funguje ochranně či pobídkově. Dále právo menšiny na rovný přístup k trhu práce a v neposlední řadě diskriminace na poli trhu práce. V postkomunistických zemích je sice diskriminace nezákonná, ale případy skryté diskriminace vůči menšinám bývají stíhány spíše výjimečně, a pokud jde o etnické menšiny, diskriminace v zaměstnávání bývá obsahem soudních sporů velice zřídka. Časté jsou však případy, kdy zaměstnavatelé veřejně prohlašovali, že Romy zaměstnávat nechtějí.¹⁶³ Znevýhodnění určité skupiny je tedy poměrně komplexní záležitostí.

¹⁶¹ SIROVÁTKA, op. cit., s. 13.

¹⁶² SIROVÁTKA, op. cit., s. 13.

¹⁶³ SIROVÁTKA, op. cit., s. 23-28.

Zapojení většiny Vietnamců do trhu práce je poměrně uspokojivé. Zaměřme se však na skupinu těch nově přichozích a na Romy, jejichž pozice na trhu práce vyžaduje hlubší pozornost. Jako řešení ze strany veřejné politiky se nabízí zvýšení vzdělanosti těchto skupin, zahrnující i opatření vedoucí k vyrovnání jejich šancí, například kvóty na školách atd.. Pro to, aby byly tyto kroky úspěšné, je však třeba i motivace ze strany Romů ve vztahu ke vzdělávání. Pozitivně by v tomto ohledu mohly působit neziskové organizace, které se i v současnosti na tuto problematiku zaměřují, a jejich vyšší finanční podpora ze strany státu či EU. Podle některých autorů lze očekávat, že se aspirace a motivace Romů zvýší, pokud bude „*důsledně a všemi dosažitelnými prostředky potlačována otevřená i skrytá diskriminace v zaměstnávání.*“¹⁶⁴

Na takových změnách se musí podílet i Romové samotní, zejména tím, že budou sami tlačít na to, aby byla prosazena určitá výše zmíněná opatření. „*Totíž ačkoliv veřejná správa a její instituce například v České republice spolehlivě identifikují oblast zaměstnávání a vzdělání jako významné oblasti sociálního znevýhodnění Romů (...), potřeba podpory sociálního začlenění Romů v této oblasti ze strany majority nemá v české veřejnosti dostatečnou legitimitu. Převládá naopak očekávání ‚samovolné‘ asimilace Romů do majoritní společnosti.*“¹⁶⁵

Romové se musí, tak jako se to daří například zástupcům vietnamské menšiny, více podílet na formování agendy veřejné politiky. Vietnamcům v tomto bezpochyby pomáhá i existence jejich vlastního státu, který jim může pomoci s artikulací některých požadavků. Důležitá je zejména schopnost formulovat problémy a cíle, kterých má být dosaženo, stejně jako jejich následné prosazení a realizace. Dosud má romská menšina ztížený přístup k politickým institucím, není také příliš politicky aktivní. Fungují sice Rada vlády ČR pro záležitosti romské menšiny, Rada vlády pro národnostní menšiny, krajsí koordinátoři pro romské záležitosti, Agentura pro sociální začleňování a také řada zástupců občanské společnosti, kteří se snaží aktivně pracovat na zlepšení situace Romů v ČR. Na úrovni krajů a obcí působí výbory pro národnostní menšiny, jejichž zřízení vyplývá z ustanovení § 117 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů a § 78 zákona č. 129/2000 Sb., o krajích. Tyto výbory a jejich zřízení se však řídí výsledky sčítání lidu, což je v případě romské menšiny problematické, neboť řada Romů se ke své národnosti z různých důvodů nehlásí. Podíl

¹⁶⁴ SIROVÁTKA, op. cit., s. 31.

¹⁶⁵ SIROVÁTKA, op. cit., s. 31.

Romů samotných v takových institucích je však nízký.¹⁶⁶ Nerozhodují si o svých záležitostech sami, rozhodují za ně zástupci majority, byť té její části, která je jim nakloněna.

Pozitivní vliv by na sociální začleňování Romů, ale i dalších menšin, měly také větší investice do výzkumu této problematiky. V současnosti neexistují celorepublikové studie. Existují studie mezinárodních institucí a studie lokální, které například dokládají ve sledovaných regionech nárůst počtu sociálně vyloučených lokalit a jejich přesun z měst na venkovská území. Na podkladu těchto studií však nelze podle Zprávy o stavu romské menšiny v České republice za rok 2012 stavět vládní politiku romské integrace. Zpráva uvádí toto: „*Vláda ČR by proto měla dát podnět příslušným veřejným a výzkumným institucím, aby do budoucna přistoupily k realizaci pravidelných celorepublikových výzkumů zaměřených na situaci romské menšiny v ČR.*“¹⁶⁷

Zpráva uvádí, že v oblasti institucionálního zabezpečení romské integrace nedošlo k výraznějším změnám k lepšímu, je stále nedostatečná, zejména na lokální úrovni nedochází k řádné implementaci integračních politik. V roce 2012 došlo také k poklesu finanční podpory programů zaměřených na podporu integrace Romů, a to díky rozpočtovým omezením. V oblasti kultury zpráva upozorňuje na snižující se zájem majority o tuto kulturu, na asimilaci a akulturaci, která probíhá zejména u mladých Romů. Podobný vývoj se týká i vietnamské druhé generace.

Revize toho, do jaké míry dochází k plnění požadavků ESLP ve věci D. H. a ostatní proti ČR, nedopadla příliš příznivě, neboť bylo konstatováno, že nedošlo k výraznému pokroku v plnění požadavků. Velká část romských dětí stále navštěvuje bývalé zvláštní školy, dnes nazývané praktické. Příznivě se však vyvíjí předškolní vzdělávání v romské minoritě. Děti, které je absolvovali, častěji navštěvovali běžné ZŠ a „*dále dosáhli vyšší úrovně vzdělání, v dospělém životě našli lépe pracovní uplatnění a nyní jsou i méně závislí na sociální pomoci.*“¹⁶⁸

Zpráva poukazuje také na vysoké výdaje na předškolní vzdělávání, které činí předškolní vzdělávání pro řadu romských rodin nedostupné. Je tomu tak díky jejich špatné socioekonomické situaci vyloučených romských domácností, nedostatečnému

¹⁶⁶ ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY. *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2012*. Praha, 2013. Dostupné z: http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/III_Zprava_pripominky_1_11_2013.pdf, s. 27-29.

¹⁶⁷ ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY, op. cit., s. 5.

¹⁶⁸ ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY, op. cit., s. 8.

vzdělání rodičů, kteří doma dětem nemohou pomoci s učením. V tomto případě by tedy pomohlo financování předškolního vzdělávání romských dětí státem. Pozitivně je hodnocen program asistenta pedagoga pro děti a studenty se sociálním znevýhodněním. Jde o „vyrovnávací opatření, které pomáhá znevýhodněným žákům setrvat v běžných školách hlavního vzdělávacího proudu.“¹⁶⁹ Celkově však Česká republika stále nepodniká dostatečné kroky k začlenění romských dětí do vzdělávacího systému, což povede v budoucnosti k nutnosti řešit nezaměstnanost takových osob a jejich sociální vyloučení. To je ve výsledku pro ČR neekonomické. Významné zlepšení nebylo zaznamenáno ani v oblasti bydlení Romů, kde chybí existence sociálního bydlení, či zaměstnanosti, kde se stále projevují výše zmíněné negativní faktory jako nižší úroveň vzdělání a kvalifikace Romů, diskriminace na trhu práce ze strany zaměstnavatelů a ekonomická recese, které vedou k dlouhodobé, opakující se a v domácnosti koncentrované nezaměstnanosti. V oblasti sociálního vyloučení také nedošlo k pozitivnímu vývoji. Co se týče bezpečnosti situace Romů, došlo ke zvýšení počtu osob s negativním postojem vůči Romům, přetrvává také negativní mediální prezentace této menšiny. Pokračovala činnost pravicových extremistů zaměřená na mobilizaci proti Romům.¹⁷⁰

Podobná zpráva o stavu vietnamské menšiny bohužel neexistuje. Je však zřejmé, že Vietnamci se nepotýkají s takovými problémy jako Romové, či se s nimi potýkají v podstatně menším rozsahu. Pohlédneme-li na situaci Romů, je až zarážející, že byt' se stát snaží řešit jejich situaci již více než 20 let, stále nedochází k výraznějšímu zlepšení. Možné vysvětlení poskytuje Sirovátka:

„Současné politiky v oblasti vzdělávání, protidiskriminační opatření, opatření v oblasti politiky trhu práce a podpora pro zvýšení účasti Romů samotných na veřejné politice nejsou ani dostatečně důrazná a masivní, ani nekorespondují v řadě případů příliš s potřebami Romů samotných. Příčinou daného stavu je patrně zejména skutečnost, že potřebná opatření se jeví být na jedné straně dost náročná, nemají však příliš velkou legitimitu a podporu na straně majoritní společnosti, politických reprezentací a institucí státní správy. Vyloučení Romů na trhu práce může být překonáno nejspíše dlouhodobou, komplexní a masivní strategií zahrnující zásadní posun v přístupu veřejných institucí: jde jak o podporu způsobilosti, tak o podporu práv

¹⁶⁹ ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY, op. cit., s. 8.

¹⁷⁰ ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY, op. cit., s. 9-15.

*na přístup k trhu práce a na účast při formování agendy veřejných politik. Jedná se o soubor dlouhodobě koncipovaných politik, které vyžadují silnou politickou vůli a konsenzus, mimo jiné i na finanční náklady z veřejných prostředků, které by byly s nimi nutně spojeny.*¹⁷¹

V současné politické situaci je však nepravděpodobné, že by se podařilo razantní opatření jako například oddlužení Romů či kvóty v zaměstnání či na školách prosadit. Mohla by k tomu vést mobilizace romské menšiny, demonstrace a nepokoje. Jinými slovy kritické vyhocení jejich situace. Něco takového by však bylo pro stát bezpečnostním rizikem, kterému se spíše bude snažit vyhnout. Afroameričané v USA také dosáhli významnějších změn až poté, co zájmy této skupiny začali artikulovat její členové. A také se, jako v případě Romů, nejednalo o jednotnou skupinu. Některé kulturní překážky Romů, jako například koncept nečistých příslušníků jiných skupin, budou časem bezpochyby překonány.

Co se týče majority, budeme-li chtít dosáhnout nějaké změny v oblasti nejen romské menšiny, ale i ostatních menšin a migrantů, bude třeba nesnažit se pouze změnit „ty druhé“, ale také sebe. Například v případě Romů jde mnohem spíše o to změnit myšlení a přístup majority, než myšlení a kulturu Romů. Takovou změnu nevynutíme, neboť by šlo o sociální inženýrství, ale pomocí různých opatření cílených na vzdělávání, osnova, kulturní akce, možnost získávání pozitivní zkušenosti s příslušníky minorit, by dle mého názoru bylo možné po malých krůčcích postupně změny dosáhnout.

¹⁷¹ SIROVÁTKA, op. cit., s. 32-33.

Závěr

V závěru této práce bych se ráda vrátila k otázce, kterou jsem si položila na začátku. Šlo o to, zda majorita odlišně přijímá a vnímá Romy a Vietnamce a čím je to způsobeno. Zda jde o odlišná kulturní a hodnotová specifika a odlišný způsob života, zda jsou některé z nich více kompatibilní s našimi hodnotami, a proto je určitá minorita lépe přijímána.

Jak vyplývá ze všech výše uvedených skutečností, Romové a Vietnamci se od sebe liší v řadě ohledů a faktory ovlivňující jejich vztahy s majoritou jsou velmi komplexní. Níže uvedená zjištění se však nutně nemusí vztahovat na všechny příslušníky těchto minorit, neboť obě skupiny jsou značně rozmanité. Z výše uvedeného srovnání se zdá, že nejvýznamnějšími faktory pro přijetí skupiny ze strany majority je zapojení menšiny na trhu práce a ve veřejné správě a aktivní prosazování zájmů skupiny nejen ze strany příslušníků majority, ale i členů menšiny samotné. Vietnamci z tohoto hlediska ve výrazně lepší situaci než Romové. Díky podnikatelským aktivitám významná část z nich participuje na trhu práce, v očích majority jsou stereotypně vnímáni jako velmi pracovití, což ostře kontrastuje s vnímáním Romů jako povalečů, kteří pracovat nechtějí. Jejich zástupci se snaží aktivně zapojit do správy svých záležitostí. Bohatá je i jejich spolková činnost. Romové své zástupce mají také, nicméně často jsou jimi příslušníci majority. Romům tento požadavek znesnadňuje také fakt, že jsou orientováni na rodinu a mimo příbuzenskou skupinu nemají potřebu se příliš angažovat. Se vzrůstajícími protiromskými náladami se navíc musí zástupci Romů soustředit na obhajobu údajně „deviantní“ skupiny proti všudypřítomnému rasismu. Jedním ze základních pilířů pro aktivní participaci ve veřejné sféře je vzdělání. V tom se Romové a Vietnamci také podstatně liší. Vietnamci kladou na rozdíl od Romů na vzdělání velký důraz. Romové se navíc stále musí potýkat s diskriminací ve vzdělávacím systému v České republice, který jim v řadě případů neposkytuje dostatečnou podporu pro dosažení vyššího vzdělání. Zatímco u Vietnamců působí škola jako významný integrační faktor mladých lidí do většinové společnosti, u romských dětí tomu tak díky jejich odsunutí do zvláštních škol a dalším strukturálním příčinám není. Nabízí se však také otázka, jestli u vietnamských dětí nedochází spíše k asimilaci. Nevýraznost kulturního konfliktu mezi naší a vietnamskou kulturou by mohla být způsobena také tím, že s ní, vyjma reprodukované vietnamské hudby ve večerce, zpravidla téměř vůbec

nepřicházíme do kontaktu. Další významnou odlišností je historie přítomnosti menšiny na našem území. Zatímco Romové byli historicky diskriminováni a často žili na pokraji společnosti, ne vlastní vinou, Vietnamci byli víceméně vždy přijímáni spíše pozitivně. Vietnamci k nám přišli v poměrně nedávné době a přišli do země, kde měli řadu práv. Nemuseli zakoušet historickou segregaci jako Romové, už od počátku byli přijímáni vstřícněji než oni. Romové žijí dlouhodobě v sociálním vyloučení, Vietnamci nikoli. Sociální vyloučení je pak počátkem a koncem jakéhosi začarovaného kruhu, na jehož obvodu jsou nedostatečně vzdělání a nemožnost uplatnění se na trhu práce. Jednou z příčin i důsledků pohybu v takovém kruhu je strukturální diskriminace této menšiny a odmítání ze strany majority.

Další zásadní otázkou, na kterou jsem hledala odpověď, bylo, jak a zda tuto situaci může řešit právo. Postavení jednotlivých menšin dáno i tím, jaký vztah k nim má majorita, která je v České republice významně zatížená předsudky a latentním rasismem. Co se týče předsudků a přístupu majoritní společnosti, právo v tomto ohledu příliš nezmůže. Kdyby se snažilo tento problém řešit, šlo by o sociální inženýrství. Právo by mělo poskytovat jakýsi minimální rámec práv menšin a migrantů, a případné spory vyplývající z kulturního konfliktu, kterých u nás však příliš není, nechat případně na rozhodovací činnosti soudů. Nejen minority, ale i majoritní společnost musí změnit své chování a myšlení, jediným cílem je však jejich vnitřní motivace. Tu nelze vynutit, lze k ní však inspirovat či se ji pokusit implementovat do vzdělávacích osnov. Pozitivně by v tomto ohledu mohly působit různé NGOs, na místě by tedy byla jejich cílená finanční podpora. Pokud se však právo pokusí pomoci Romům ze sociálního vyloučení, bude přibývat pozitivních případů kontaktu majority s minoritou a tím časem třeba i k oslabení předsudků.

Jednou z cest by mohla být opatření směřující k sociální inkluzi. Musí se jednat o dlouhodobou, komplexní a masivní strategii, která bude podporovat právo na přístup na trhu práce a na účast zástupců skupiny na formování agendy veřejných politik. Ano, jde o tolik kontroverzní opatření v rámci pozitivní diskriminace určité skupiny, například o oddlužení Romů, bezplatné předškolní vzdělávání pro romské děti či kvóty ve školách a v zaměstnání. Dosavadní opatření a úsilí totiž zaznamenávají pouze velmi malé pokroky.

Potřebná opatření dosud nemají z výše uvedených důvodů dostatečnou legitimitu ani podporu ze strany majority, politických reprezentací a institucí státní správy. Tato opatření vyžadují silnou politickou vůli a konsenzus a velké finanční náklady. Prosazení takových politik se proto v současné politické situaci jeví velmi nereálně. Jednou z možných cest k jejich prosazení by mohla být masivní mobilizace vyloučené skupiny, nepokoje v ulicích (nikoli ty protiromské jako doposud, ale nepokoje samotných Romů), vyhrocení situace romské menšiny do takové míry, že by to politickou reprezentaci přimělo k radikálnímu kroku a k prosazení výše uvedeného. Takovou situaci je však nelehké a patrně nežádoucí vyvolat, nehledě na to, že by pro stát znamenala takové bezpečnostní riziko, že se jí bude raději snažit zabránit.

Použitá literatura

Monografická literatura a články

- ALLPORT, Gordon Willard. *O povaze předsudků*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2004, 574 s. ISBN 80-7260-125-3.
- BERGHMAN, J. 1997. Social exclusion in Europe: Policy Context and Analytical Framework. Pp. 10-28 in *Beyond the Threshold: The Measurement and Analysis of Social Exclusion*, Ed. by G. Room. Bristol: The policy Press University Bristol.
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999, 594 s. ISBN 80-720-3124-4.
- GIRARD, René. *Obětní beránek*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-255-3.
- HAYES, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2000, 165 s. ISBN 80-7178-415-x.
- DEN HOLLANDER, A.N.J., *Der "Kulturkonflikt" als soziologischer Begriff und als Erscheinung*, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie 1955, s. 161-187, in SCHEU, Harald Christian, Věra HONUSKOVÁ, René PETRÁŠ a Helena PETRŮV. *Migrace a kulturní konflikty*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011, 322 s. ISBN 978-80-87284-07-0.
- HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, c2009, 315 s. ISBN 978-80-7419-010-0.
- JAKOUBEK, Marek a Lenka JAKOUBKOVÁ BUDILOVÁ. *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009, 359 s. ISBN 978-80-7325-178-9.
- JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 285 s. ISBN 80-7178-535-0.
- KALEJA, Martin. *Analýza postojů rodičů romských dětí ke vzdělávání*. Brno, 2010. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/123742/pedf_d/DISERTACE_pdf.pdf. Disertační práce. Masarykova univerzita.
- KATRŇÁK, Tomáš. *Otázky sociální inkluze romské komunity*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2003, 162 s. ISBN 80-210-3294-4.

- KOSEK, Jan. *Právo (n)a předsudek: historické, filozofické, sociálně psychologické, kulturní a právní souvislosti stereotypů a předsudků*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2011, 351 s. ISBN 978-80-7363-312-7.
- KUČEROVÁ, S. A KOL. *Texty ke studiu otázek výchovy*. Brno: PdF MU, 1997. ISBN: 80-210-1544-6.
- LEWIS, Oscar: *La Vida. A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty - San Juan and New York*. New York: Random House, 1966.
- LHOŤAN, Lukáš. *Rozmanitostí proti předsudkům: Romové, Vietnamci, Muslimové a Ukrajinci v České republice*. 1. vyd. V Pstruží: Lukáš Lhoťan, 2012, 59 s. ISBN 978-80-904932-2-3.
- MAREŠ, Petr. Marginalizace, sociální vyloučení. In: SIROVÁTKA, Tomáš. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Vyd. 1. Brno: Nakl. Georgetown, 2002, s. 9-23. ISBN 8086251136.
- PAVELČÍKOVÁ, Nina. K některým problémům identity Romů v ČR. In: *Identita národnostních menšin a integrace cizinců střední a východní Evropy ve dvaceti letech svobody: kolektivní monografie*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 95-103. ISBN 978-80-7285-138-6.
- PETRÁŠ, René. *Cizinci ve vlastní zemi: dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2012, 255 s. ISBN 978-80-87284-32-2.
- PETRÁŠ, René, Helena PETRŮV, Harald Christian SCHEU, Mahulena HOFMANNOVÁ a Jan KUKLÍK. *Menšiny a právo v České republice*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2009, 507 s. ISBN 978-80-87284-00-1.
- RATCLIFFE, Peter. *'Race', ethnicity and difference: imagining the inclusive society* [online]. Maidenhead: Open University Press, 2004, xiii, 190 p.
- SCHEU, Harald Christian, Věra HONUSKOVÁ, René PETRÁŠ a Helena PETRŮV. *Migrace a kulturní konflikty*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011, 322 s. ISBN 978-80-87284-07-0.
- SIROVÁTKA, Tomáš. Exkluze Romů na trhu práce a šance na jejich inkluzi. In: KATRŇÁK, Tomáš. *Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity: Otázky sociální inkluze romské komunity*. Brno: Masarykova univerzita, 1998-2003, s. 11-34. ISBN 80-210-3294-4 ISSN 1212-365x.
- ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9.
- UHHEREK, Zdeněk, Zuzana KORECKÁ a Tereza POJAROVÁ. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v*

České republice. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2008, 259 s. ISBN 978-80-87112-12-0.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychologické podmínky vzdělávání zdravotně, sociálně a sociokulturně znevýhodněných lidí*. Liberec: TU v Liberci, 2007. ISBN: 978-80-7372-184-8.

Elektronické zdroje

AMNESTY INTERNATIONAL. *Nedokončený úkol: Romští žáci v České republice stále čelí překážkám ve vzdělávání*. 1. vyd. London, 2009. Dostupné z: <http://www.amnesty.cz/soubor-319>

BLAFKOVÁ, Martina. Specifika života vietnamské komunity v ČR [online]. *E-polis.cz*, 22. leden 2009. [cit. 2013-12-05]. Dostupné z WWW: <<http://www.e-polis.cz/nezarazene-clanky/343-specifika-zivota-vietnamske-komunity-v-cr.html>>. ISSN 1801-1438.

Cizinci podle kategorií pobytu, pohlaví a občanství k 31. 12. 2011. In: *Český statistický úřad* [online]. 2012 [cit. 2013-12-05]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/0F00428C47/\\$File/c01b10t.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/0F00428C47/$File/c01b10t.pdf)

Creating an Inclusive Society: Practical Strategies to Promote Social Integration. In: *UN Department of Economic and Social Affairs* [online]. 2009 [cit. 2013-12-14]. Dostupné z: <http://www.un.org/esa/socdev/egms/docs/2009/Ghana/inclusive-society.pdf>

CVVM. *Romové a soužití s nimi očima české veřejnosti*. 2013 Dostupné na [www: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7017/f3/ov130521.pdf](http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7017/f3/ov130521.pdf)

České občanství získávají každoročně desítky Vietnamců. In: ČTK. *Romea.cz* [online]. 2013 [cit. 2013-12-24]. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/ceske-obcanstvi-ziskavaji-kazdorocne-desitky-vietnamcu>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Vybrané národnosti České republiky*. 2003. Dostupné na [www: http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2002EA6AD/\\$File/Kapitola3.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2002EA6AD/$File/Kapitola3.pdf)

EU Agency for Fundamental Rights (FRA). *The situation of Roma EU citizens moving to and settling in other EU Member States* [online]. 2009 [cit. 2013-12-09]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_situation_settling_eu_en.pdf

- EUROPEAN COMMITTEE ON SOCIAL RIGHTS. *Decision on admissibility : Médecins du Monde - International v. France, Collective Complaint No. 67/2011* [online]. 2011 [cit. 2013-12-09]. Dostupné z: <http://hudoc.esc.coe.int/esc2008/document.asp?item=0>
- France: Eviction of Roma reaches a peak despite condemnations by the European Committee of Social Rights. *Statewatch News Online* [online]. 2013 [cit. 2013-12-09]. Dostupné z: <http://database.statewatch.org/article.asp?aid=32119>
- GORSKI, Paul. The Myth of the Culture of Poverty. *Educational Leadership: Poverty and Learning* [online]. 2008, č. 7, s. 32-36 [cit. 2013-12-14]. Dostupné z: <http://www.ascd.org/publications/educational-leadership/apr08/vol65/num07/The-Myth-of-the-Culture-of-Poverty.aspx>
- HIRT, Tomáš, Šárka MARTÍNKOVÁ, Eva PECHOVÁ, Vlastimila FEISTINGEROVÁ a LEONTIYEVA. *Vietnamci, Mongolové a Ukrajinci v ČR: Pracovní migrace, životní podmínky, kulturní specifika: informační příručka Policie ČR*. Plzeň. Dostupné z: http://www.clovekvtisni.cz/uploads/file/1367397604-metodika_cizinci_web.pdf
- LE DUC, Duy. *Vietnamská komunita v České republice a státní občanství* [online]. Brno, 2011 [cit. 2013-12-24]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/238379/pravf_m/KOMPLET_DIPLOMKA.pdf. Diplomová práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity.
- NĚMEC, M. *Organizační struktura vietnamských zločineckých gangů působících v České republice a hlavní druhy jimi páchané kriminality*. In *Policista*, MV ČR 11/2004. [cit. 2007-10-15] (Dostupné z http://www.mvcr.cz/2003/casopisy/pol/0411/nemec_info.html)
- PAULÍK, Karel. *Psychologické základy lidské komunikace* [online]. 1. vyd. Ostrava, 2007 [cit. 2013-12-13]. Dostupné z: <http://projekty.fs.vsb.cz/415/psychologicke-zaklady-lidske-komunikace.pdf>
- PECHOVÁ, Eva. *LA STRADA ČR. Migrace z Vietnamu do české republiky v kontextu problematiky obchodu s lidmi a vykořisťování*. Praha, 2007. Dostupné z: http://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/Zprava_migrace_Vietnam.pdf
- Potomci vietnamských přistěhovalců a české občanství (část I.). In: DVOŘÁKOVÁ, Martina. *Klub Hanoi* [online]. 2012 [cit. 2013-12-24]. Dostupné z: <http://www.klubhanoi.cz/view.php?cislocianku=2011121602>
- The situation of Roma in France and in Europe. *Statewatch* [online]. 2010 [cit. 2013-12-09]. Dostupné z: <http://www.statewatch.org/news/2010/sep/EC-Roma-France-report.pdf>

ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY. *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2012*. Praha, 2013. Dostupné z: http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/III_Zprava_pripominky_1_11_2013.pdf

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. *Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2004*. [online] [cit.2013-12-08] Dostupné z: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=7721>

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. *Tisková zpráva: Rada vlády pro národnostní menšiny se rozšíří o zástupce běloruské a vietnamské menšiny* [online]. 2013 [cit. 2013-12-14]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zmocnenec-vlady-pro-lidska-prava/aktuality/tiskova-zprava-rada-vlady-pro-narodnostni-mensiny-se-rozsiri-o-zastupce-beloruske-a-vietnamske-mensiny-108403/>

Vzdělávání a potřeby romských dětí a mládeže. *Veřejná správa* [online]. 2008, roč. 2008, č. 4 [cit. 2013-12-07]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/vzdelavani-a-potreby-romskych-deti-a-mladeze.aspx>

Právní předpisy

Vše myšleno ve znění pozdějších předpisů

- Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
- Deklarace OSN o právech osob příslušejících k národnostním, etnickým, náboženským a jazykovým menšinám
- Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin
- Evropská charta regionálních či menšinových jazyků
- zákon č. 117/1927 Sb. z. a n., o potulných cikánech
- vládní nařízení č. 72/1939 Sb. z. a n., o kárných pracovních táborech
- zákon č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob
- ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod
- zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbytování státního občanství České republiky.

- zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky
- zákon č. 128/2000 Sb., o obcích
- zákon č. 129/2000 Sb., o krajích
- zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin
- zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti
- zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
- zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací

Judikatura

Rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ve věci D. H. a ostatní proti České republice (stížnost č. 57325/00), 13. března 2007.

Rozsudek NSS ze dne 9. 1. 2004, sp. zn. 7 A 31/2002

Abstrakt

Tato práce se zabývá otázkou, zda majorita odlišně přijímá a vnímá Romy a Vietnamce a čím je to způsobeno. Jejím cílem je popsat kulturní a hodnotová specifika těchto dvou menšin, dále předložit přehled faktorů, které mají vliv na soužití majority a minorit, ať už založených na právní úpravě, sociálně- psychologických či sociologických fenoménech. Snaží se také odpovědět na otázky, čím jsou rozdíly v soužití s majoritou mezi těmito dvěma skupinami způsobeny a zda je to tak i jinde ve světě. Pozornost je věnována i roli práva v řešení této problematiky, respektive jak právo může řešit situaci těchto menšin, a zda je žádoucí a reálné vztahy majority a minorit právně regulovat. Hlavním zjištěním je, že Romové a Vietnamci se od sebe liší v řadě ohledů a faktory ovlivňující jejich vztahy s majoritou jsou velmi komplexní. V České republice existují velké rozdíly ve vnímání a přijímání těchto dvou menšin. Romové a Vietnamci mají odlišný historický vývoj, vykazují kulturní a hodnotová specifika, a liší se také způsobem života. Některé z těchto charakteristik u Vietnamců jsou více kompatibilní s našimi hodnotami, a proto jsou lépe přijímáni. Jako klíčové faktory se jeví zapojení menšiny na trhu práce, vzdělanost a aktivní participace zástupců menšiny ve veřejné sféře a prosazování jejich zájmů. Vietnamci jsou v tomto ohledu ve výrazně lepší situaci. Určitou roli v tom hrají hodnotová specifika skupiny, ale Romové na rozdíl od Vietnamců čelí sociálnímu vyloučení, strukturální diskriminaci a latentnímu rasismu ze strany majority. Právo nemůže regulovat předsudky lidí a jejich postoje. K úspěšné integraci skupin je třeba změna myšlení majority i minorit, ke které je třeba vnitřní motivace. Právo může zavádět opatření, která povedou k sociální inkluzi, jde o opatření pozitivní diskriminace Romů. Taková opatření by byla masivní, dlouhodobá a finančně náročná, nemají však dostatečnou podporu ani mezi příslušníky majority, ani mezi politickou reprezentací. Iniciátorem určité akce by mohla být mobilizace romské menšiny, ta by však pro stát byla bezpečnostním rizikem.

Klíčová slova: Romové, Vietnamci, diskriminace, sociální exkluze, kulturní konflikt, inkluzivní společnost

Abstract- We and They in the perspective of society and law

This work reflects the attitude and perception of a Czech majority towards two different minorities i.e. Vietnamese and Roma. The main goal of this thesis is to describe the cultural aspects and specific values of these two minorities, to present an overview of factors that influence the way the majority and minority interact and live together. These factors are based either on legislation or on social psychological or sociological phenomena of these interactions. This work also tries to offer an answer to the questions regarding the causes of differences between these two minorities in the living together with the majority and if it is similar to the situation somewhere else in the world. Attention is also given to the role of law in facing these issues and solving the problems that arise for these minorities and if it is desirable and realistic to regulate the attitudes of minorities and majority towards each other. The main conclusion is that Roma and Vietnamese differ from each other in many aspects and the factors influencing their relations with the majority are very complex. There exist huge differences in perception and attitudes towards these two minorities in Czech Republic. Roma and Vietnamese have a different history, differ by lifestyle and show cultural and personal values that are specific for their group. Some of the characteristics of the Vietnamese are more compatible with the values of the majority and therefore they are easier accepted. The key factors seem to be the participation of the minority on the labour market, education and active participation of representatives of this minority in public sphere and public policy and pushing through their interests. Considering this, Vietnamese are in much better position than Roma. Another factor that plays a role in the relationship with the majority are the value specifics of this group, but Roma unlike Vietnamese have to face social exclusion, structural discrimination and a latent racism from the majority. Law cannot regulate prejudices and attitudes of people. To achieve the integration of these groups it is necessary to change the thinking of both the majority and minorities and to achieve this, an inner motivation and personal incentive is needed. The law can implement such actions towards social inclusion, specifically the actions of positive discrimination. Such actions would have to be massive, long term and financially demanding. However, in the present days there is no sufficient support; neither between members of majority, nor between political representatives. The

possible initiator could be the mobilisation of Roma, but that will be a security threat for the state.

Keywords: Roma, Vietnamese, discrimination, social exclusion, cultural conflict, inclusive society